

**T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**MUSLİHUDDİN MUSTAFA SÜRÛRÎ VE TEFSİR METODOLOJİSİ
AÇISINDAN YUSUF SÛRESİ TEFSİRİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Hatice AYDIN**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğretim Üyesi Şükrü MADEN**

Karabük

Haziran/2018

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI.....	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR.....	11
GİRİŞ.....	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE KAYNAKLARI.....	12
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	12
2. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	17
1. BİRİNCİ BÖLÜM.....	18
SÜRÛRÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE YUSUF SÛRESİ TEFSİRİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	18
1.1. Muslihiddin Mustafa b. Şa'ban Sürûrî'nin Hayatı ve Eserleri.....	18
1.1.1. Adı, Lakabı, Nisbesi Doğum Yeri	18
1.1.2. Ailesi.....	18
1.1.3. Eğitim ve Hocaları	18
1.1.4. Meslek Hayatı	19
1.1.5. İlmî Derecesi.....	21
1.1.6. Kişisel Özellikleri	22
1.1.7. Vefatı	22
1.1.8. Eserleri	22
1.2. Yusuf Sûresi Tefsirinin Genel Özellikleri.....	33
1.2.1. Yazmanın Tavsifi.....	33
1.2.2. Eserin Telifi	34
1.2.3. Eserin Üslubu.....	36

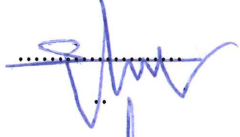
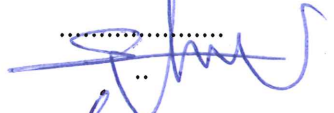
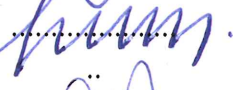
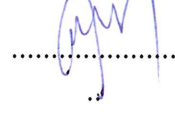
1.2.4.	Kaynakları.....	37
1.2.4.1.	Tefsir Kaynakları	38
1.2.4.2.	Hadis Kaynakları	39
1.2.4.3.	Kırâat Kaynakları	39
1.2.4.4.	Kelâm Kaynakları.....	40
1.2.4.5.	Tasavvuf Kaynakları	40
2.	İKİNCİ BÖLÜM	41
	YUSUF SÛRESİ TEFSİRİNDE METODOLOJİ	41
2.1.	Rivâyet Metodolojisi.....	41
2.1.1.	Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri	41
2.1.2.	Kur'an'ın Sünnetle Tefsiri	42
2.1.3.	Kur'an'ın Sahabe Kavli ile Tefsiri.....	44
2.1.4.	Esbâb-ı Nüzûl	46
2.1.5.	Kırâat Bilmiyle Tefsir.....	46
2.1.6.	Kıssalar	47
2.1.7.	İsrailiyyat	48
2.2.	Dirâyet Metodolojisi	52
2.2.1.	Dilbilimsel Tefsir.....	52
2.2.1.1.	Belâgat İlmi ile Tefsir	52
2.2.1.2.	Lügat İlmi ile Tefsir.....	53
2.2.1.3.	Nahiv İlmi ile Tefsir	54
2.2.1.4.	Sarf İlmi ile Tefsir	56
2.2.1.5.	Vücûh İlmi.....	57
2.2.1.6.	Şiirle İstişhâd	58
2.2.2.	Kelâmî Değerlendirmeler	62
2.2.3.1.	İman-Amel ilişkisi	62
2.2.3.2.	Şirk	63
2.2.3.3.	Mucize ve Kerâmet.....	64
2.2.3.4.	Nübüvvet	66
2.2.3.5.	Peygamberlerin İsmeti.....	66
2.2.3.6.	Kader	67
2.2.3.7.	Rü'yetullah	68
2.2.3.8.	Şeytan	69

2.2.3.9.	Kabir	70
2.2.3.10.	Nazar	70
2.2.3.11.	Müteşâbih	70
2.2.3.12.	Hurûf-ı Mukattaa	71
2.2.3.13.	İ‘câzu’l-Kur’ân	72
2.2.3.	Tasavvufî Tefsir	72
2.2.3.1.	Tefsirdeki sembolizm	73
2.2.3.2.	Sürûrî’nin Bazı Tasavvufî Kavramlara Yaklaşımı	74
2.2.3.3.	İşârî Yorumlarındaki İtibar Yöntemi	79
2.2.3.4.	Müellifin Lafzî Delâletten Hareketle Yaptığı İşârî Yorumlar	80
2.2.4.	Hikâye ile Tefsir	81
2.2.4.1.	Müellifin Hikâyelere Yer Verme Sebebi	81
2.2.4.2.	Hikâyelerden Bazı Örnekler	82
2.2.4.3.	Hikâyelerde Yer Verilen Konular	84
2.2.4.4.	Hikâyelerde İsmi Zikredilen Mutasavvıflar	86
2.2.4.5.	Veciz Sözler, Tesbit ve Tavsiyeleri Hikâye Başlığında Zikretmesi	88
2.2.4.6.	Peygamberler ve Meleklerin Hikâyelerine Yer Vermesi	89
2.2.4.7.	Sahabelerin Hikâye ve Vecizelerine Yer Vermesi	89
2.2.4.8.	Hikâyelerle İlgili Tespitler	90
2.2.5.	Eserde Dikkat Çeken Bazı Hususlar	91
2.2.5.1.	Kadınlarla İlgili Görüşleri	91
2.2.5.2.	Şehzâde Mustafa’ya Nasihat Olarak Algılanabilecek Konular	94
2.2.6.	Müfessire Göre Yusuf Sûresinden Çıkarılacak Dersler	95
SONUÇ	.....	100
KAYNAKÇA	.....	105
EKLER	.....	111
(EK 1)	.....	111
(EK 2)	.....	112
(EK 3)	.....	113
(EK 4)	.....	114
ÖZGEÇMİŞ	.....	115

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Hatice AYDIN 'a ait "Muslihuddin Mustafa Sürûrî ve Tefsir Metodolojisi Açısından Yusuf Sûresi Tefsiri" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans / Doktora programı tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	:Dr.Öğr.Üyesi Şükrü MADEN	
Danışman Üye	:Dr.Öğr.Üyesi Şükrü MADEN	
Üye	: Dr.Öğr. ÜyesiMahmut Sami ÇÖLLÜOĞLU	
Üye	: Dr.Öğr. Üyesi Mehmet Faruk ÇİFTÇİ	
Üye	:.....	.....

Tez Sınavı Tarihi: 21.06.2018

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntuların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı:

İmza:

ÖNSÖZ

İnsanlar için bir hidâyet rehberi olan Kur'an üzerine yapılan çalışmalar nüzûlden itibaren kesintisiz olarak devam etmiş, onu anlama ve açıklama gayesi ile ortaya koyulan eserler İslâma ilmî ve kültürel açıdan büyük katkılar sunmuştur. İslâm dinine hizmet etme çabasında olan Osmanlı âlimleri de tefsir ve Kur'an ilimleri alanında sayısız eserler vücûda getirmiş, devraldıkları tefsir birikimini zenginleştirip derinleştirerek büyük bir tefsir mirası meydana getirmiştir. Bu mirasın değer ve içerik olarak gelecek nesillere aktarılması, ilmî ve kültürel birikimin geçmişten günümüze taşınması açısından oldukça büyük önemi haizdir. "Geçmişini bilmeden geleceği inşa etmek mümkün değildir" düsturundan hareketle tefsir alanında yapılacak ilmî ve akademik çalışmalara ışık tutmak için bu eserlerin ilim âlemine tanıtılıp yorumlanması önem arz etmektedir.

Bu sebeple son zamanlarda Osmanlı Dönemi müfessirlerini ve tefsirlerinde izledikleri yöntemleri konu edinen çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Biz de bu alandaki çalışmalara mütevâzı bir katkı sunmak için Osmanlı tefsir mirasının dikkate değer örneklerinden biri olan, Muslihiddin Mustafa b. Şa'bân Sürûrî'nin *Tefsîru Sûreti Yûsuf* adlı eserini inceleyerek, müfessirin tefsir anlayışını, yöntemini, özelliklerini ve tefsir alanındaki yerini ortaya koymaya çalıştık.

Bu çalışmanın hazırlanışını dikkatle takip edip çok değerli teşvik, tavsiye ve görüşleri ile konunun belirlenmesinden, şekillenmesine, kapsam ve sınırlarının ortaya konulmasına kadar her aşamasında büyük katkılar sunan muhterem hocam ve danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Şükrü Maden'e şükranlarımı sunarım. Tezimi inceleyip değerlendiren görüş ve tavsiyeleriyle çalışmama destek olan Dr. Öğr. Üyesi M. Sami Çöllüoğlu, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Faruk Çifçi, Araştırma Görevlisi Ayşe Betül Algül ve çalışmamda bana yardımlarını esirgemeyen aziz dostum Emine Arabacı'ya teşekkürlerimi arz ederim. Son olarak eğitim hayatım boyunca sevgi, sabrı ve desteğini eksik etmeyen, her daim yanımda olan kıymetli eşim İsmail Aydın'a, oğullarım Talha ve Faruk'a medyûnu şükran olduğumu belirtmek isterim.

Hatice AYDIN

Karabük, 2018

ÖZ

Kur'an-ı Kerim'i anlama ve yorumlama çabaları nüzûlünden itibaren kesintisiz devam etmiştir. Osmanlı Döneminde de tefsir ve Kur'an ilimleri alanındaki çalışmalar, İslâm'a hizmet olarak görülmüş, zamanla istikrara kavuşan tefsir mirasının bütünlüğünü koruyup, zenginleştirip, derinleştirmek için gayret sarf edilmiştir. Bu dönemde telif edilen tefsir eserleri içerisinde sûre tefsirleri önemli bir yer teşkil etmektedir. Yûsuf Kıssası ahlak, inanç ve terbiye ile ilgili dersler içerdiği, eğitim üslup ve metotları açısından zengin bir muhtevaya sahip olduğu için Osmanlı Döneminde de müfessirler tarafından öne çıkarılan bir sûre olmuştur. Yusuf sûresi tefsirleri içerisinde üslup ve muhtevâ yönünden özel bir yere sâhip olan eserlerden biri de Sürûrî'ye ait olan *Tefsîru Sûreti Yûsuf* adlı eserdir.

Muslihuddin Mustafa b. Şa'ban Sürûrî, Kanûnî Sultan Süleyman döneminde yaşayan tefsir, hadîs, fıkıh, mantık, gramer, tıp, tarih, coğrafya, edebiyat gibi çeşitli alanlarda meydana getirdiği otuzdan fazla eseri ile dönemin ilmî ve kültürel çalışmalarına damgasını vuran bir şahsiyettir.

Bu çalışmada Osmanlı kültürel mirasının oluşmasında büyük katkılar sunan, Muslihuddin Mustafa b. Şa'bân Sürûrî'nin, hayatı, eserleri ve *Tefsîru Sûreti Yûsuf* adlı eserinin özellikleri konu edilmektedir. Çalışmada eserin telif sebebi, şekil, dil, üslup özellikleri ile kaynakları belirtilmiş, rivâyet ve dirâyet metodolojisi açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Tefsir ilmi açısından eserin değeri ve onu benzerlerinden farklı kılan yönleri incelenmiş müellife göre sûrenin içerdiği ders ve mesajlar ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Sürûrî, Yusuf, Tefsîru Sûreti Yûsuf.

ABSTRACT

The studies of understanding and interpretation of holly Qur'an had been going on uninterrupted. At the time of Ottoman Empire, the studies on Qur'an and its science had been accept as a mission for Islam as the time passed, an efford had been made for saving tge integrity, wealth and deepness of herritage of the commentary.

In this period the sûres commentary had been constituted an important place inside these Works that was copyright.

The parable of Yusuf had been a rich content that is interms of educational, wording and methods because of this it includes lessons about moral, belief and dressage.

It was put forward by the exegetes in the time of Ottoman Empire. The commentary of the sûre of Yusuf have got an important place about It's working and contents one of these work is called sûrat-i Yusuf written by Sururi

Muslihuiddin Mustafa b. Shaban Sururi is a person who lived in the time of the Ottoman period. He leaved a mork to know ledge of the period and cultural work whit this more than 30 works about commentary, tradition, canon law, logic, grammer, medicine, history, geography literature.

In this work which contribute gratly to the ocur of Ottoman cultural heritage tells about Muslihuiddin of Mustafa b. Shaban Sururi's life, works, the reason of the works copyright, language, features of wording and resources are statied and in terms of rumor and acumen methodology are assassed in this work. In terms of value of hemenetics it tries to be different from similar ones, according to do author, he revealed some lessons and massages which in the sûre of Yusuf

Keywords: Qur'an, Commentary, Sururi, Yusuf, Tafsir Surat Yusuf.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Muslihuddin Mustafa Sürûrî ve Tefsir Metodolojisi Açısından Yusuf Sûresi Tefsiri
Tezin Yazarı	Hatice AYDIN
Tezin Danışmanı	Dr. Öğretim Üyesi Şükrü MADEN
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans Tezi
Tezin Tarihi	Haziran 2018
Tezin Alanı	Sosyal Bilimler
Tezin Yeri	Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tezin Sayfa Sayısı	115
Anahtar Kelimeler	Kur'an, Tefsir, Sürûrî, Yusuf, Tefsîru Sûreti Yûsuf.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Muslihuddin Mustafa Sürürî And Tafsır Methodology Sûre Of Yusuf
Author of the Thesis	Hatice AYDIN
Advisor of the Thesis	Asistant Professor Şükrü MADEN
Status of the Thesis	Master Thesis
Date of the Thesis	June 2018
Field of the Thesis	Tafsir
Place of the Thesis	Karabuk University Institute of Social Sciences
Total Page Number	115
Keywords	Qur'an, Commentary, Sururi, Yûsuf, Tefsîru Sûreti Yûsuf.

KISALTMALAR

AKM.	: Atatürk Kültür Merkezi
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
a.s.	: aleyhisselâm
b.	: bin (oğlu)
bkz.	: bakınız
c.c.	: celle celâlühü
çev.	: çeviren
DİA.	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi</i>
h.	: hicrî
Hz.	: Hazreti
İA.	: <i>İslam Ansiklopedisi</i>
İBB.	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İSAM.	: İslam Araştırmaları Merkezi
İFAV.	: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İÜ.	: İstanbul Üniversitesi
Ktp.	: Kütüphane, Kütüphanesi
m.	: milâdî
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
No.	: Numara
nr.	: numara
nşr.	: neşreden
ö	: ölümü
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: sayı
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: tahkik, tahkik eden
TTK.	: Türk Tarih Kurumu Yayınları
vr.	: varak

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE KAYNAKLARI

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Kur'an-ı Kerim'i anlama ve yorumlama çabaları nüzûlünden itibaren kesintiye uğramaksızın sürmüştür. Bu çabalar neticesinde içerik açısından zengin, kemiyet ve keyfiyet bakımından oldukça geniş ve derinlikli bir tefsir külliyyâtı oluşmuştur. Bu zengin kaynaktan istifade edebilmek için İslâm tefsir mirasının bütün dönemlerinin bütüncül bir bakış açısıyla incelenmesi önem arz etmektedir. Tefsirde devamlılık zenginlik, canlılık ve derinliğe ulaşmak, yapısal bütünlüğü korumak ve kronolojik sürekliliğe sahip olmakla mümkün olacaktır. Ancak çağdaş tefsir tasavvurunda, İslâm tarihinin altın çağı kabul edilen ilk beş asırlık dönemden sonra tefsir faaliyetlerinin canlılığını ve ruhunu yitirdiği, bilimsellikten uzak, orijinallikten yoksun taklit ve tekrarlardan ibaret çalışmalar haline geldiği düşüncesi hâkim olmuştur.¹ Bu düşüncenin neticesinde tefsîr külliyyâtı tanıtılırken, “İslâm Medeniyetinin İkinci Klasik Dönemi”² olarak adlandırılabilen olan h. 7-13. (m. 13-19.) yüzyıllar arası Osmanlı Dönemi müellefâtı, maalesef hak ettiği ilgiyi görememiştir.

Batı'da meydana gelen rönesans ve reform hareketleri, rasyonalizm, pozitivism ve sekülerizm gibi düşünce akımları çağdaş İslâm mütefekkirlerini etkilemiş tarihe karşı eleştirel bir yaklaşım sergilenmiştir. Yeni bir anlayış ve arayış içerisine girmek, tekrardan kaçınmak ve bilimsel çalışmalara yönelmenin yegâne yolu geçmişin mirasını reddetmek olarak görülmüştür.³ Bu tezi savunanlar arasında en önde yer alanlardan biri olan Fazlurrahman, harf harf, kelime kelime işlenmiş, anlamın kılcal damarlarına nüfuz eden bu dönemin külliyyâtını, “gramer ve hitabet süprüntüleri”⁴ olarak tanımlamıştır. Böyle bir anlayış da altı yüz yıllık büyük bir birikimin meyvelerinin göz ardı edilmesine yol açmış, çağdaş tefsir tarihi literatürünü oluşturan eserlerin birçoğunda Osmanlı Dönemi adeta yok sayılmıştır. Oysa Asırlarca ayakta kalan bir milleti besleyen ilmi ve

¹ Dücan Cündioğlu, “Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası: ‘Osmanlı Tefsir Mirası’ -Bir Histogramik Elestiri Denemesi-”, *İslâmiyât* 2, No. 4, (1999): 57.

² İkinci klasik dönem tanımlaması için bkz.

http://www.isam.org.tr/index.cfm?fuseaction=objects2.detail_content&cid=915&cat_id=33&chid=109 [18.04.2018].

³ Cündioğlu, “Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası,” 57.

⁴ Fazlurrahman, *İslam ve Çağdaşlık: Fikri Bir Geleceğin Değişimi*, çev. Alparslan Açıkgenç-M. Hayri Kırbaoğlu (Ankara: Ankara Okulu, 2002), 91-93.

kültürel eserlerin kıymeti ve önemi inkâr edilemez. Bir metni ve kavramı anlamak için onu çevreleyen ortamı, onu kullanan insanların dünya görüşünü ve o kavramın zaman içerisinde nasıl anlaşılıp yorumlandığını iyi analiz etmek gerekir. Bu itibarla tefsir tarihinin çok önemli bir devresini yok saymak, tefsire geniş bir perspektiften bakmamızı engelleyip bizi büyük bir anlam zenginliği ve kültürel hazineden mahrum edecektir.

Bu dönemin ihmalinin belki de en önemli sebeplerinden biri de bu döneme ait pek çok tefsirin hala yazma halinde bulunmasıdır.⁵ Yazma eserler, kültür mirasımızın sahip olduğu değerleri, günümüze aktarma ve yansıtma özelliğine sahip olmaları bakımından büyük bir kıymete hâizdir. Tefsir külliyyâtına birçok açıdan katkılar sağlayan Osmanlı Dönemi tefsir eserlerinin gün ışığına çıkarılması Kur'an-ı Kerim'in değer ve içerik olarak gelecek nesillere aktarılması açısından önem arz etmektedir.

Son yıllarda yapılan akademik çalışmalarla Osmanlı Dönemini durağan sayan anlayış sorgulanmaya başlamıştır. Muhammed Abay'ın, *Osmanlı Dönemi Müfessirleri* ve Ziya Demir'in *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları (Kuruluştan X/XVI. Asrın Sonuna Kadar)* adlı eserleri bu alanda yazılan önemli bibliyografik çalışmalar olarak göze çarpmaktadır. Daha sonra ortaya konulan literatür üzerinde Yüksek lisans, doktora, doçentlik tezleri ve makaleler yazılmış, sempozyumlar tertip edilmiş dönemin müfessirleri, eserleri, içerikleri, metodolojileri tanıtılmaya başlanmıştır. Bütün bu çalışmalar neticesinde Osmanlı'nın tefsir ilmi açısından kayıp dönem değil, keşfedilmeyi bekleyen bir hazine olduğu ortaya çıkmıştır.

Her sahada İslâm dinine hizmet etme çabasında olan Osmanlı'nın tefsir ve Kur'an ilimleri alanındaki hizmetleri de oldukça büyüktür. Osmanlı âlimleri zaman içerisinde istikrara kavuşan tefsir birikimini bütünlüğünü koruyarak, buldukları bölgeye aktarıp, zenginleştirip, derinleştirmek için gayret sarf etmişlerdir. Osmanlı tefsir geleneği, kendisinden önceki dönemin mütemmim bir cüzüdür. Osmanlı Döneminin zengin tefsir külliyyâtı incelendiğinde, müstakil tefsirler, sûre tefsirleri, âyet tefsirleri, daha önce yazılan tefsirlere yapılan hâşiyeler, ta'likalar, ihtisarlar ve tercümelelerin yer aldığı görülmektedir.⁶ İslâm İlimlerinin referans metinleri Arapça olduğu için

⁵ Cündioğlu, "Çağdaş Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası," 57.

⁶ Şükrü Maden, "Tefsirde Şerh Hâşiyeye ve Ta'lika Literatürü," *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 3, No.1 (2014): 183-220, Mehmet Akif Alpaydın, "Osmanlı Dönemi Türkçe Tefsir Eserleri" *Kilis 7 Aralık İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3, No.5 (2016):132-164.

medreselerde dersler genel olarak Arapça işlenmiş, Osmanlı tefsir eserleri de çoğunlukla Arapça olarak telif edilmiştir. Türkçe ve Farsça'nın da tefsir telifinde kullanıldığı görülmektedir.⁷

Telif edilen tefsir eserleri içerisinde sûre tefsirleri önemli bir yer teşkil etmektedir. Kronolojik olarak bakıldığında Osmanlı'ya ait ilk tefsir eserleri, müstakil âyet ve sûre tefsirleridir. Osmanlı'da ilk sûre tefsirini kaleme alan kişi Muslihuddin Mustafa b. Muhammed'dir. Türkçe olarak yazdığı Mülk ve İhlâs sûresi tefsirlerini Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'ya ithâf etmiştir.⁸ Tefsir için seçilen sûreler çoğunlukla Fâtîha, İhlâs, Yâsîn, Yusuf, Mülk ve Fetih gibi fazileti hakkında pek çok hadis bulunan sûrelerdir.

Bunlar içinde Yusuf sûresi, müfessirler tarafından öne çıkarılan bir sûre olmuştur. Yusuf Kıssası, ahlak, inanç ve terbiye ile ilgili dersler içerdiği için, eğitim, üslup ve metotları açısından zengin bir sûre olması itibarıyla birçok müfessirin eserlerinde yer alan bir sûredir. Aşağıda tespit edebildiğimiz kadarıyla Osmanlı döneminde telif edilen Yusuf sûresi tefsirlerinin kronolojik olarak sıralanmış bir dökümü yer almaktadır.⁹ Listede kendisine ulaşamayıp bibliyografik çalışmalarda rastladığımız birkaç eser de yer almaktadır.

Osmanlı Dönemi Yusuf Sûresi Tefsir Literatürü:

1. Sadruşşerîa es-Sânî, Ubeydullâh b. Mes'ud b. Tâcişşerîa Ömer b. Sadruşşerîa el-Evvel Ubeydillâh b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî (ö. 747/1346), *Risâle Te'vîli Kıssati Yûsuf*, Farsça, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1980.
2. Bihiştî Ahmed Sinân Çelebi (ö. 917/1511), *Ahsen-i Kasas*, Türkçe, Burdur İl Halk Ktp., nr. 791.
3. Muslihiddin Mustafa b. Şa'bân Sürûrî (ö. 969/1562), *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, Arapça, Süleymaniye Ktp., İsmihan Sultan, nr. 37.

⁷ Abdulhamit Birışık, Recep Arpa, "Osmanlı Dönemi Tefsir Çevirileri," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9, No. 18, (2011), 192.

⁸ Ahrnet Faruk Güney, "Gaza Devrinde Kur'an'ı Yorumlamak: Fetih Öncesi Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Eserleri," *Dîvân İlmi Araştırmalar* 10, No.18, (2005): 210-211.

⁹ Eserlerin kütüphane kayıtları Kültür Bakanlığı Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İSAM Türkiye Kütüphaneleri, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi ve İBB Atatürk Kitaplığı katalog tarama veri tabanlarına göre verilmiştir.

4. Takıyyüddîn Mehmed Birgivî (ö. 981/1573), *Ahsenü'l-Kasas Tefsîru Sûreti Yûsuf*, Arapça, İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., nr. 4139.
5. Sinânüddîn Yûsuf b. Hüsâmiddîn b. İlyâs el-Amâsî er-Rûmî (986/1578), *Ta'likat ale'l-Beyzâvî fî Sûreti Yûsuf*, Arapça, Kayseri Raşid Efendi, nr. 48.
6. Hüseyin b. Abdullâh Ârif (ö.1001/1592), *Ahsenü'l-Kasâs*, Türkçe, Kastamonu İl Halk Ktp., nr. 37 Hk 3706.
7. Ahmed b. Rûhullâh b. Nâsiruddin el-Ensârî el-Câbirî (ö.1008/1600), *Tefsîru Sûreti Yusuf*, Tire Necip Paşa Ktp. nr. 70.
8. Çıkrıkçızâde Altıparmak Mehmed b. Mehmed el-Üskübî (ö. 1033/1624), *Sûre-i Yûsuf Tefsîri*, Türkçe, Millet Ktp. Ali Emiri Şeriyeye, nr. 20.
9. Şeyh Abdülmühsin Zeynelâbidîn el-Gürânî (ö. 1040/1631), *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, Arapça, Amasya İl Halk Ktp., nr.1556.
10. Kürd Mehmed Efendi Hanefî (ö. 1084/1673), *Tefsîru Sûrati Yûsuf*, Arapça, Adana İl Halk Ktp., nr. 932.
11. Abdülkerim Celvetî, (ö.1100/1688) *Tefsîru Sûrati Yûsuf*.¹⁰
12. Niyâzî-i Mısırî, (ö.1105/1694) Mehmed b. Ali el-Malatî, *Tefsiru Sûre-i Yusuf*, Türkçe, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 570.
13. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed et-Tarsûsî el-Hanefî (ö.1117/1705), *Kıssatü Yûsuf*, Arapça, Konya İl Halk Ktp., Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. nr. 4357.
14. İsmâil Hakkı b. Mustafa el-Celvetî el-Bursevî (ö.1137/1725), *Tefsiru Sûreti Yusuf*, Arapça, Süleymaniye Ktp., Tırnovalı, nr. 208.
15. Yâ'kûb Afvî b. Odabaşı Şeyhi Fenâyî Mustafa el-Üsküdarî (ö. 1149/1736), *Neticetü't-Tefâsîr fî Sûreti Yûsuf*, Arapça, Süleymaniye Ktp., Tekelioğlu, nr. 939.
16. Kürkzâde Hâfız Hasan b. Ahmed Efendî (ö. 1216/1801), *Kıssa-i Yûsuf (a.s.)*, Türkçe, Kahire-Mısır, Hidiv Ktp., Türkçe Yazmaları, nr. 9012/1.
17. Muhammed Selim Sırrı Paşa b. Helvacızâde Sâlih Tosun el-Giridî, (ö. 1313/1895) *Ahsenü'l-Kasas*, Türkçe, Süleymaniye İzmirli İ. Hakkı Ktp., nr.173.
18. Seyyid Hasan Arif Efendi, *Tefsir-i Sûre-i Yusuf*, Topkapı Medine Gel. Ktp. nr. 25.

---

¹⁰ Muhammed Abay, "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir İle İlgili Eserler Bibliyografyası," *Divân: İlmî Araştırmalar* 1, No. 6, (1999): 293.

19. Mehmed b. Ebi'l-Abbâs Ahmed, *Kıssa-i Yûsuf*, Arapça, Kütahya Vahidpaşa İl Halk Ktp.nr. 820.

Bu literatürde zikredilen Yusuf sûresi tefsirlerinin büyük bölümü yazma halinde kütüphanelerde bulunmaktadır. Bunların içerisinde Sürûrî'ye ait olan tefsir farklı bir anlatım tarzı ve yöneme sahip olması açısından dikkat çekicidir.

Çalışmamız tefsîr, hadîs, fıkıh, mantık, gramer, tıp, tarih, coğrafya ve edebiyat gibi çeşitli sahalarda meydana getirdiği otuzdan fazla eseri ile Osmanlı kültürel mirasının oluşmasında büyük katkılar sunan Sürûrî'nin hayatı, eserleri ve tefsir konusundaki yetkinliğinin bir göstergesi olan *Tefsîru Sûreti Yûsuf* adlı eserini konu edinmektedir.

Çalışmamızın amacı Osmanlı tefsir mirasını içerisinde barındıran ve Yusuf sûresi tefsirleri içerisinde üslup ve muhtevâ yönünden, özel bir yere sahip olan Muslihiddin Mustafa b. Şa'bân Sürûrî'nin *Tefsîru Sûreti Yûsuf* adlı eserini gün yüzüne çıkarmak, toplumun bilgisine sunmak ve faydalanılmasını sağlamaktır. Bunun yanı sıra müfessirin tefsir anlayışını, yöntemini, tefsirinin özelliklerini ve eseri benzenlerinden farklı kılan yönleri ortaya koyup tanıtmak, Kur'an ilimleri açısından değerlendirip tefsir çeşitleri arasında yerini belirleyerek ilim dünyasına mütevâzı da olsa bir katkı sunmak amaçlanmaktadır.

Tez çalışmamıza esas kabul ettiğimiz nüsha, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesinde 787 numarada kayıtlıdır. Abdulkerîm b. Hasan b. Mustafa tarafından hicrî 1199 tarihinde istinsah edilmiştir. İsam kataloglarında müellif nüshası olarak geçen Süleymaniye Yazma bağışlar 149 numaradaki eserde istinsah tarihi hicri 963 olarak belirtilmektedir. Eserin telif tarihinin 954 olması, bu nüshanın müellif hattı olmadığını düşündürmektedir. Ayrıca müellif hattıdır yazısı sonradan ilave edilmiş olup, yazan kişi tarafından Sürûrî'nin vefat tarihi de zikredilmiştir. Eser içerisinde mülliften "rahmetüllâhi aleyh" diye bahsedilmesi eserin müellifin vefatından sonra istinsah edildiğini göstermektedir. Bu sebeple daha okunaklı, sayfaları tam ve yıpranmamış olduğu için Adnan Ötüken nüshası esas alınmıştır. İki nüshanın genel olarak aynı olduğu görülmüştür.

Çalışma giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Çalışmada; tezin konusunu, amacını, kaynaklarını ve yöntemini tanıtan bir girişten sonra birinci bölümde

müellifin hayatı, ilmî kişiliği, eserleri, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*'un genel özellikleri ve kaynakları üzerinde durulmuştur. Müellifin ilmî kişiliğinin, tercüme ve şerh ettiği eserlerin tefsirinin muhtevâ ve üslubunun şekillenmesinde büyük bir rolü bulunduğu için diğer eserleri hakkında da etraflıca bilgi verilmiştir.

İkinci bölüm çalışmanın ana omurgasını oluşturmakta ve bu bölümde; eserin rivâyet ve dirâyet metodolojisi açısından değerlendirilmesi, öne çıkan özellikleri, diğer tefsirlerden ayrılan yönleri ve müfessire göre Yûsuf sûresinin içerdiği mesajlara yer verilmektedir. Sonuç bölümünde ise eserle ilgili ulaşılan sonuçlar değerlendirilmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Bu çalışmamızda ana kaynağımız Sürûrî'nin *Tefsîru Sûreti Yûsuf* adlı eseridir.

Tezin birinci bölümünde Sürûrî'nin hayatı ve eserleri hakkındaki bilgilerin tesbitinde tabakât ve tezkire türü eserlere müracaat edilmiştir. Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ı, Kınalızâde Hasan Çelebi'nin, *Tezkiretü's-Şu'arâ*'sı, Bağdatlı İsmail Paşa'nın, *Hediyetü'l-Ârifîn*'i, Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûsü'l-A'lâm*'ı, Atâyî'nin *Şakâyık*'ı, Mehmet Süreyya'nın *Sicill-i Osmânî*'si, Ziriklî'nin, *el-Âlâm*'ı ve Faik Reşat'ın *Eslâf*'ı yararlandığımız ana kaynaklar arasında yer almaktadır.

İsmail Güleç'in "Gelibolulu Muslihuddin Sürûrî, Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Bahrü'l-Ma'ârif İsimli Eseri" makalesi başta olmak üzere, Sürûrî hakkındaki tez ve makalelerden de yararlanılmıştır. Müellifin eserlerinin kütüphane kayıtlarının tespitinde Kültür Bakanlığı Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı ve İSAM Türkiye Kütüphaneleri katalog tarama veri tabanlarından yararlanılmıştır.

Çalışmanın genelinde ise tefsirlerden, Ulûmu'l Kur'ân konusundaki kaynak eserlerden *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* maddelerinden, tez ve makalelerden istifade edilmiştir. Âyet meallerinde Türkiye Diyanet Vakfı meali esas alınmıştır.

Tezin büyük bir kısmı tamamlandığı esnada, eserin, bizimle aynı dönemde teze başlayan, Nazife Göksu tarafından "Osmanlı Âlimi ve Dîvan Şairi Muslihuddin Mustafa es- Sürûrî'nin Hayatı ve 'Tefsir-i Sûre-i Yûsuf' adlı eserinin incelenmesi" isimli çalışmaya konu edildiğini gördük. Tezin kullanımı yazar tarafından, 2020 tarihine kadar kısıtlandığı için dilekçe ile talep etmemize rağmen çalışmaya ulaşma imkânı bulamadık.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

SÜRÛRÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE YUSUF SÛRESİ TEFSİRİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Muslihiddin Mustafa b. Şa'bân Sürûrî'nin Hayatı ve Eserleri

1.1.1. Adı, Lakabı, Nisbesi Doğum Yeri

Sürûrî¹¹ mahlasıyla bilinen müellifin asıl adı Muslihuddin Mustafa b. Şa'bân'dır. Lakabı Muslihuddindir.¹² Sürûrî, (897/1492-1493) senesinde, Çanakkale iline bağlı bir ilçe olan Gelibolu'da doğmuştur. Gelibolu'da doğduğu için Gelibolî, Hanefî mezhebinden olduğu için el-Hanefî ve Anadolu'ya nispet edilerek er-Rûmî nisbeleriyle anılmıştır.¹³

1.1.2. Ailesi

Babası Hâce Şa'bân, cömertlik ve zenginliğiyle meşhur bir tüccardır.¹⁴ Hâce Şa'bân Amasya'da şehzadeligi sırasında bir dönem Sultan II. Beyazıt'ın defterdarlığını yapmıştır.¹⁵ Babası, Sürûrî'nin eğitimine çok önem vermiş, okuması için büyük gayret göstererek malını mülkünü bu uğurda harcamaktan hiç çekinmemiştir.¹⁶

1.1.3. Eğitim ve Hocaları

Eğitimine Gelibolu'da başlayan Sürûrî tahsil hayatının geri kalan kısmını İstanbul'da geçirmiştir. Sürûrî öğrenim hayatı boyunca babasından sürekli maddi ve manevi yönden teşvik ve destek görmüş, İbnü'l-Hacib'in (ö. 646/1249) *el-Kâfiye* isimli eserini ezberlediğinde babası hem oğluna hem de hocasına çeşitli hediyeler takdim

¹¹ İsmail Güleç, Sürûrî mahlasının kendisine verilmesi ile ilgili olarak şöyle demektedir: "Zengin bir babanın çocuğu olarak müreffeh bir şekilde tahsilini tamamlamasından dolayı bu mahlas kendisine verilmiş olabileceği gibi tezkirecilik ve şehzade hocalığından sonra makûs giden talihini çevirmesi için de almış olabilir." İsmail Güleç, "Gelibolulu Muslihiddin Sürûrî, Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Bahrü'l-Ma'ârif İsimli Eseri," *Osmanlı Araştırmaları* 1, No. 21, (2001): 211.

¹² Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. İbrahim Kutluk (Ankara: TTK. Yayınevi 1978), 457.

¹³ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Mü'ellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn* II, (İstanbul: Maarif Basımevi 1955), 434, Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Mü'ellifîn Terâcimu Musannifi'l-Kütubi'l-Arabiye* XII, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 256.

¹⁴ Kınalızâde bu büyük servet ve cömertliği şöyle anlatmaktadır; "Babası mal-dâr bir Hâce-i büzürgvâr idi ki kîse-i kân dökünmege imkân olsa cevâhir-i zevâhiri taksir u tağyîr bulmaz idi ve bir sâhib servet ü yesâr mâlik-i dinâr-ı bisyâr idi ki kâse-i ummân boşalmak kâbil olsa mâl-ı ferâvânı noksân-pezîr olmaz idi." Kınalızâde, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 457.

¹⁵ Güleç, "Gelibolulu Muslihiddin Sürûrî, Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Bahrü'l-Ma'ârif İsimli Eseri," 211.

¹⁶ Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, IV, (İstanbul: Mihran Matbaası, 1311), 2558, Faik Reşat, *Eslâf* II, (İstanbul: Alem Matbaası, 1312), 26.

etmiştir. Bundan sonraki bütün başarılarında da oğlunu teşvik ve taltif etmekten geri durmamıştır.¹⁷

Dönemin ileri gelen âlimlerinden Nihâlî, Ca'fer Çelebi (ö. 950/1543), Bursa'da Kasımpaşa Medresesi Müderrisi Kara Dâvud Efendi (ö. 948/1541), Kadri Efendi, Taşköprüzâde Mustafa Efendi (ö. 934/1528) ve Abdülvâsî Efendi hocaları arasında sayılmaktadır. Sürûrî, Fenârîzâde Muhyiddin Efendi'den (ö. 954/1548) icazet alarak mülâzım olup eğitimini tamamlamıştır.¹⁸

1.1.4. Meslek Hayatı

Fenârîzâde Muhyiddîn Efendi 927 senesinde, İstanbul kadısı olduğu sırada Sürûrî'yi "bâb nâibliği"¹⁹ görevine getirmiştir.²⁰ Fenârîzâde Muhyiddîn Efendi'nin Anadolu kazaskeri olmasının ardından Sürûrî, tezkirecilik²¹ görevine getirilerek, resmi dairelere evrak getirip götürmeye başladı. Sürûrî, bu vazifede fazla çalışma imkânı bulamadı. Bu makama ait gizli bilgileri eski hocası olan Abdülvâsî Efendi'ye bildirmekle suçlandı. Bunun üzerine görevinden istifa etti.²² Daha sonra Emîr Buhârî (ö. 922/1516) zâviyesinin şeyhi Nakşibendî Mahmud Efendi'den²³ inâbe²⁴ alarak dervişliğe intisap etti.²⁵

Dervişliğe intisabından sonra hacca giden Sürûrî, dönüşünde Muhyiddîn Efendi'den iltifat görerek 930/1523-1524'te 20 akçe ile Gelibolu'da Sarıca Paşa medresesine müderris tayin edildi. 933/1526-27 yılında Pîrî Paşa Zâviyesi'nin şeyhi olan Cemal Efendi'nin vefatı üzerine bu zâviye medrese olarak vakfedilince 25 akçe ile

¹⁷ Reşat, *Eslâf*, II, 26-27, Nev'îzâde Atâyî, *Hadâikü'l-Hakâyık fî Tekmileti's-Şakâyık*, nşr. Abdülkadir Özcan, (İstanbul: Çağrı Yayınevi 1989), 23.

¹⁸ Hayreddin Ziriklî, *el-Â'lâm* VII, (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 235; Atâyî, *Hadâikü'l-Hakâyık fî Tekmileti's-Şakâyık* 23.

¹⁹ Bâb nâibleri, İstanbul'da kadı yardımcılığını yapar, vekâleten dâva dinler ve karar verirdi. Bkz. Mehmet İpşirli, "Bab Mahkemesi," *DİA*, (2001), IV, 362.

²⁰ Atâyî, *Hadâikü'l-Hakâyık fî Tekmileti's-Şakâyık*, 23.

²¹ Eskiden resmi dairelerde yazı işleriyle vazifeli bulunanlar için kullanılan tabir. Bkz. Abdülkadir Karahan, "Tezkire," *İA*, (2001), XII, 226.

²² Atâyî, *Hadâikü'l-Hakâyık fî Tekmileti's-Şakâyık*, 24.

²³ Mahmud Efendi, Nakşibendî'liğin, aşk, vecd ve vahdet-i vücûda dayalı tasavvufî düşüncenin Anadolu ve Rumeli'de yayılmasında öncülük yapan, Molla İlahî'nin (ö. 896/ 1491) talebesidir. Mustafa Karahamid Algar, "Abdullah-ı İlâhî," *DİA*, (1988), I, 110.

²⁴ Bir mürşide gönülden bağlanmaya ve ondan el almaya da inâbe denir. Bkz. Süleyman Uludağ, "Tövbe," *DİA*, (2012), XLI, 285.

²⁵ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani yahut Tezkire-i Meşahir-i Osmaniye* III, (İstanbul: Matbaâ-i Âmire, 1311), 12.

medresenin ilk müderrisi oldu.²⁶ Sonra 30 akçe ile “rütbe-i sâlise”ye daha sonrada 40 akçe ile “rütbe-i erbaîn”e kadar terfi etti ve aynı zamanda zâviyenin seccade-nîşini oldu. Bu görevde on bir yıl çalışan Sürûrî, Vezir Güzelce Kâsım Paşa’nın 1537-38 yılında Galata’da onun için yaptırdığı Kasımpaşa medresesinin 50 akçe ücretle ilk müderrisi oldu.²⁷ Görevinin onuncu senesinde hocası Fenârîzâde Muhyiddîn Efendi’nin vefatı ile büyük bir üzüntüye kapılan Sürûrî, müderrisliği bırakıp Emir Buhârî zaviyesinin şeyhi Abdüllatîf Efendi’ye intisap ederek tekrar dervişliğe döndü.²⁸ Bu sırada Mora’da görev yapan Güzelce Kâsım Paşa, Sürûrî’nin istifasına üzülmeye ona bir mektup yazdı. “Biz, o medreseyi, sırf sizin şerefimize bina etmiştik. Eğer makbûl olmazsa yıktırmayı bile düşünmekteyiz. Sizin makamınızda başkasını görmeye tahammül etmemize imkân yoktur” sözleriyle görevine devam etmesi hususunda ricada bulundu. Sürûrî, Kâsım Paşa’nın bu ricasını derviş kıyafetini muhafaza edip, haftanın belli günlerinde ikindiden sonra “Mesnevî” okutmak şartıyla tekrar kabul etti.²⁹ Sürûrî bu görevdeyken malını mülkünü satıp, taş minareli Sürûrî Camii’ni yaptırarak burada inzivaya çekildi.³⁰

Kanuni Sultan Süleyman’ın Van seferine çıktığı sırada bir hatt-ı hümayunla Şehzâde Sultan Mustafa’nın hocalığına davet edildi. Gubârî, Sürûrî’nin Şehzâde Mustafa’nın hocalığını kabul ettiğini öğrenince onu kınayan bir şiir yazmış, Sürûrî bu göreve talip olmayıp, sultanın emriyle mecburen kabul ettiğini beyan için ona şu şiirle cevap vermiştir:

“...Şehzâde-i a’zâm u mu’azzam
Nev-bâve-i efhâm u müfahham

Evsâfumu çünkü gûş kulmuş
Deryâ gibi kalbi cûş kulmuş

Azm-i sefer eyledükde sultân
Oldukda âna mülâkî ol han

Gûş eyledüğünde pend-i pîri
Kılmış taleb anda ben fakîri

Nâ-geh bana hükm-i şâh geldi
Derd ile dilümden âh geldi

Çün emr ile oldı bende me’mûr
Nâ-çâr ola döndi gitdi çün mûr”³¹

²⁶ Atâyî, *Hadâikü'l-Hakâyık fî Tekmileti 'ş-Şakâyık*, 24.

²⁷ Reşat, *Eslâf*, II, 26.

²⁸ Ömer Faruk Akün, “Sürûrî,” *İA*, (1957), XII, 249.

²⁹ Reşat, *Eslâf*, II, 29.

³⁰ Kınalızâde, *Tezkiretü 'ş-Şu'arâ*, 458.

³¹ Mustafa İsen, *Künhü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı*, (Ankara: AKM Yayınevi, 1994), 229.

Sürûrî'nin hocalığına tayin edildiği Şehzade Mustafâ, Kânûnî'nin en büyük oğlu olup halk ve askerler tarafından sevilen, yiğit, âlim, şair, ahlak sahibi bir şehzadeydi. Sürûrî edebiyat ve ilme karşı büyük ilgi ve alaka gösteren şehzadenin etrafına zamanın seçkin âlimlerini toplayıp bir ilim meclisi oluşturmuş, edebiyatı öğrenmesi için çok çalışarak onun için çeşitli eserler telif ve tercüme etmiştir. Şehzade Mustafa için *Bahrü'l-Meârif*'i telif, *Zahîretü'l-Mülûk* ve *Kitâbü'l-Acâib ve'l-Garâib* isimli kitapları tercüme, *Gülistân*, *Bostân*, *Kâdî Beyzâvî Tefsiri*, *Muammeyât* ve *Şebistân-ı Hayâl* adlı eserleri de şerh etmiştir.³² Şehzâde Mustafa'nın babasının emriyle öldürülmesinin ardından Şehzâde'nin sırdaşı ve en yakın yardımcısı olan Sürûrî'nin takındığı tavır hoşagitmemiş, vefatına kadar resmî gelirden mahrum olmuştur. Kitaplarının geliri ve çeşitli yardımlarla geçimini sağlamak zorunda kalarak, dokuz yıl maaş almadan fakru zarûret içinde yaşamıştır. Bu kadar sıkıntı yaşadığı dönemlerde bile halinden en ufak bir şikâyette bulunup kimseye dert yanmamış, çevresindeki ihtiyaç sahiplerine ihsan ve lütufta bulunmuştur.³³

1.1.5. İlmî Derecesi

Kaynaklarda edîp, fakîh, müfessir, muhaddis, dil ve usûl konularına hâkim olarak zikredilen Sürûrî, çok yönlü bir âlim olup, belâgat ilmindeki ustalığıyla oldukça meşhurdur. Tıp, tarih ve coğrafya alanında da eserleri mevcuttur.³⁴ Çok sayıda eser kaleme alan müellif, Kanûni Sultan Süleyman devrinin en meşhur ve en üretken şârihi olarak bilinmektedir. Tezkirelerde kitaplarının ve bilgisinin çokluğu ile övülen Sürûrî'nin, edebî konulardaki bazı eserleri tenkide uğramasına rağmen şer'î ilimlerdeki kitaplarının eleştirildiğine rastlanmamıştır.³⁵ Uzun zaman medreselerde görev yapan Sürûrî birçok talebe yetiştirmiştir. Tarihçi, şair, çok yönlü bir şahsiyet olan Osmanlı müellifi, Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1008/1600) *Künhü'l-Ahbâr* isimli tezkiresinde danışmend iken Sürûrî'den tefsir dersleri aldığını ve onun ilim konusunda derin bir derya olduğunu ifade etmektedir.³⁶ *Meşâ'irü's-Şu'arâ* adlı tezkirenin yazarı ve şair Âşık Çelebi (ö. 979/1572) de Sürûrî'nin yetiştirdiği talebeler arasındadır.³⁷ Tefsirde nev'i şahsına münhasır bir üslup sergileyen Sürûrî kendisinden sonra gelen müfessirleri de

³² Akün, "Sürûrî," 251.

³³ Kınalızâde, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 458.

³⁴ Ziriklî, *el-Â'lâm*, VII, 235.

³⁵ Güleç, "Gelibolulu Musluhiddin Sürûrî, Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Bahrü'l-Ma'ârif İsimli Eseri," 211.

³⁶ İsen, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, 229.

³⁷ Günay Kut, "Âşık Çelebi," *DİA*, (1991), III, 549-550.

etkilemiş, onlara örnek teşkil etmiştir. Yâkub Afvî'nin (ö. 1149/1736) *Neticet-üt-Tefâsîr fi Sûreti Yûsuf* isimli eserinde kaynak göstermemesine rağmen büyük ölçüde Sürûrî'nin *Tefsîru Sûreti Yûsuf* eserinden istifade ettiği görülmektedir.³⁸

1.1.6. Kişisel Özellikleri

Sürûrî; fazilet sahibi, kâmil, bilgili, iyi huylu, mütevazı, tatlı dilli, cömert, takva ve keramet sahibi, iyiliksever, bildiklerini öğretmek ve yazmak konusunda oldukça gayretli bir kişilik olarak tanınmaktadır. Sürûrî aynı zamanda Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazan kendine ait mürettep divanı bulunan bir şairdir. Zamanının bütün ilimlerinde söz sahibi olan Sürûrî İstanbul'da kurulan ilk Nakşi tekkesinin ikinci dönem dervişlerindedir. Nakşibendiliği İstanbul'a ilk getiren Şeyh Emir Buharî'nin vefatından sonra damadı Mahmut Efendi şeyh olmuş; Sürûrî de Mahmut Efendi'den inâbe almıştır.³⁹ Ömrünü ilme adayan, tasavvuf ahlakı ile zâhid ve arifâne bir yaşantı sürdüren Sürûrî hayatı boyunca hiç evlenmemiştir.⁴⁰

1.1.7. Vefatı

Sürûrî yetmiş iki yaşında iken salgın hastalığa yakalanmış, 7 Cemâziyelevvel 969/1562 tarihinde vefat etmiş ve İstanbul'un Beyoğlu ilçesinin Kasımpaşa semtinde inşa ettirdiği mescidin hazîresinde mihrabın önüne rastlayan yere defnedilmiştir.⁴¹ Ancak sonraları Sürûrî'nin yaptırdığı bu mescid yıkılmış ve ziyaretgâh olan mezarı da ortadan kalkmıştır.⁴² Yüzyıla yakın bir zaman metruk bir halde olan mescid 1956 yılında kurulan bir dernek tarafından temelinden olmak üzere yeniden inşa edilmiş ve 1962'de ibadete açılmıştır. Sürûrî'nin kaybolan mezarı da tekrar düzenlenmiştir.⁴³

1.1.8. Eserleri

Sürûrî, devrinin âlimleri içinde seçkin, çok yönlü, üretken ve ömrüne otuz civarında eser sığdırmış önemli bir ilim adamı ayrıca edîb bir şahsiyettir. Eserlerini arkadaşları ve talebeleri için kaleme almış, kimi eserlerini de hocalığını yaptığı Şehzade

³⁸ Bazı örnekler için bkz. Yâkub Afvî, *Neticet-üt-Tefâsîr Tefâsîr fi Sûreti Yûsuf*, Köprülü Yazma Eser Ktp., Hafız Ahmed Paşa No 19. vr. 16 b, 41a, 44 b, 92 a, 92 b, 117 b, 118 b.

³⁹ Süreyya, *Sicill-i Osmani yahut Tezkire-i Meşahir-i Osmaniye*, III,12.

⁴⁰ Akün, "Sürûrî," 251.

⁴¹ Süreyya, *Sicill-i Osmani yahut Tezkire-i Meşahir-i Osmaniye*, III,12.

⁴² Akün, "Sürûrî," 251.

⁴³ <http://www.beyoglumuftulugu.gov.tr/cami/sururi-mehmet-efendi-camii/78/> (Kaynağa erişim tarihi: 10.12.2014)

Mustafa'ya ithaf etmiştir. Sürûrî, eserlerini Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde kaleme almış bu yapıtlarında belâgat ve fesâhat konusundaki hünerini ortaya koymuştur. Müellifin kaynaklarda adı geçen eserleri şunlardır:⁴⁴

Tefsîru Sûreti Yûsuf

Üzerine çalıştığımız bu eser hakkında ileride ayrıntılı bilgi verilecektir. Bazı kaynaklarda ayrı bir eser olarak tanıtılan *Hikâyetü'l-Garîbe, Tefsîru Sûreti Yûsuf* un bir nüshasıdır. Bu nüsha Süleymaniye Ayasofya nr.2195 da kayıtlıdır.

Tefsîrü-l Kur'âni'l Azîz

Sürûrî'ye ait olduğu iddia edilen eserlerden biri de Nuruosmaniye Ktp. nr.317 de kayıtlı olan *Tefsîrü-l Kur'âni'l Azîz* isimli 701 varaktan oluşan kapsamlı Türkçe bir tefsir kitabıdır. Bu nüsha eserin tesbit edebildiğimiz tek nüshasıdır. *Künhü'l-Ahbâr, Kâmûsü'l-A'lâm, Hediyetü'l-ârifin, Tezkiretü's-Şu'arâ, Hadâikü'l-Hakâyık fi Tekmileti's-Şakâyık, Sicill-i Osmani* gibi kaynaklarda Sürûrî'ye ait eserlerin ismi zikredilirken bu tefsire yer verilmediği görülmektedir. Sadece Bursalı Mehmed Tâhir Efendi'ye ait olan *Osmanlı Müellifleri* isimli eserde bu tefsir Sürûrî'ye nisbet edilmektedir.⁴⁵

Eserde, Allah aşkı, Kur'an'ın fazileti, peygambere ve ashaba nâttan oluşan uzun manzum bir girişten sonra telif sebebi açıklanmıştır. Müellif, okuyanların anlamaları ve faydalanmaları için tercüme ettiğini belirtmektedir. Tefsir yerine tercüme kelimesi kullanılmıştır. Nitekim eser incelendiğinde meal-tefsir tarzında bir üsluba sahip olduğu görülmektedir. Eser has müşîr Umur Paşa'ya ithaf edilmiştir.⁴⁶

Bu yazma incelendiğinde mukaddime sayfasında müellif isminin bulunmadığı görülmektedir. Yalnız Umur Paşa'ya yapılan uzunca medhiyeler içerisinde iki defa sürûr kelimesi geçmiştir. Esere sonradan eklenen ve başka biri tarafından yazıldığı açıkça belli olan ibârede “müellif ismini telmih ile anlatıyor” denmektedir.⁴⁷ Tefsirin müellife aidiyetini gösteren tek kanıt budur. Hâlbuki Sürûrî'ye ait olan *Tefsîru Sûreti Yûsuf*,⁴⁸

⁴⁴ Eserlerin kütüphane kayıtları İSAM Türkiye Kütüphaneleri katalog tarama veri tabanlarına göre verilmiştir

⁴⁵ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 226.

⁴⁶ *Tefsîrü-l Kur'âni'l Azîz*, Nuruosmaniye Ktp. nr.317, vr. 5b.

⁴⁷ *Tefsîrü-l Kur'âni'l Azîz*, vr. 5b.

⁴⁸ *Tefsîru Sûreti Yûsuf* vr. 2a.

Hâşiye alâ Envâri't-Tenzil Esrâri't-Te'vîl li Tefsir-i Beyzavî,⁴⁹ *Şerhu'l-Misbâh fî'n-Nahv*,⁵⁰ *Ravzu'r-Reyyâhîn*,⁵¹ *Şerhu'l-Binâ*,⁵² *Terceme-i Acâ'ibu'l-Mahlûkât*⁵³ *Bahrü'l-Ma'ârif*,⁵⁴ *Şerh-i Divân-ı Hâfiz*,⁵⁵ *Şerh-i Bostân*⁵⁶ ve *Gülistân*⁵⁷ gibi eserleri incelediğimizde müellifin mukaddime kısmında kitabın muhteviyatı hakkında ipucu veren manzûm bir hamdele ve salveleden sonra fakir ve hakir gibi tevazu ifadelerine yer vererek ismini açıkça zikrettiğini görmekteyiz. Bu eserde ise böyle bir üsluba rastlanmamaktadır. Ferağ kaydı bölümünde ise “Bu mübarek tefsirin kitâbeti, fakir kul, hakir köle, Allah’ın kullarının en zayıfı ve rahmetine en çok muhtaç olanı Ahmed bin el-merhûm Şeyh Muhyiddîn er-Rûmî tarafından Hicrî 977 yılında Şaban ayının onunda tamamlandı” yazmaktadır.⁵⁸ Burada da eserin Sürûf’ye nisbetini gösteren bir ifadeye rastlanmamıştır.

Eserin içerisinde yer alan Yusuf Sûresi tefsiri ile *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, üslup, muhteva ve yöntem bakımından birbirinden oldukça farklıdır. Kıssada *Tefsîru Sûreti Yûsuf’un* aksine dil bilimi, kıraat, tasavvuf, kelâmî konular, hikâyeler ve şiirlere yer verilmemiştir. Rivayet türünde bir eser olup sade, basit, yalın bir Türkçe kullanılmıştır. Sürûfî Türkçe eserlerinde Farsça kelime ve terkiplere oldukça sık yer verirken burada daha yalın bir Türkçenin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Ayetlere “Hak Teâlâ haber verip buyurdu ki” diye giriş yapılmış, kısaca meali verilerek, açıklamalarda bulunulmuş, kimi zaman isrâiliyat tarzı bilgilere yer verilmiştir. *Tefsîru Sûreti Yûsuf* ta olduğu gibi derin ilmi analizlere ve yorumlara yer verilmeksizin mealin aktarılması gayesi güdülmüştür.

İki eser arasında Yusuf kıssası ile ilgili aktarılan bilgilerde de bazı çelişkilerin olduğu görülmektedir. *Tefsîru Sûreti Yûsuf*’ta Hz. Yusuf rüyayı gördükten sonra gerçekleşmesi ve kavuşma için geçen zaman 40 sene olarak aktarılırken *Tefsîr-i*

⁴⁹ *Hâşiye alâ Envâri't-Tenzil Esrâri't-Te'vîl li Tefsir-i Beyzavî*, Süleymaniye Şehit Ali Paşa nr. 236, vr. 2a.

⁵⁰ *Şerhu'l-Misbâh fî'n-Nahv*, Süleymaniye Kadızâde Mehmet Efendi 494, vr.2a.

⁵¹ *Ravzu'r-Reyyâhîn*, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar nr. 850, vr. 2a.

⁵² *Şerhu'l-Binâ*, Süleymaniye Ktp. Süleymaniye Bölümü nr. 979, vr. 1b.

⁵³ *Terceme-i Acâ'ibu'l-Mahlûkât*, Manisa İl Halk Ktp. nr. 5355, vr. 3a.

⁵⁴ *Bahrü'l-Ma'ârif*, Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Ktp. nr. 608, vr.10a.

⁵⁵ *Şerh-i Divân-ı Hâfiz*, Nuruosmaniye Ktp. nr.3963, vr. 1b.

⁵⁶ *Şerh-i Bostân*, Manisa İl Halk Ktp. nr. 2628, 1b.

⁵⁷ *Gülistân*, Samsun İl Halk Ktp. 695, vr. 1a.

⁵⁸ *Tefsîr-i Kur'âni'l Azîz*, vr. 701a.

Kur'âni'l Azîz'de bu süre 80 sene olarak ifade edilmiştir.⁵⁹ “*Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti.*”⁶⁰ ayetinde *Tefsîru Sûreti Yûsuf*'ta Hz. Yusuf'un masumiyeti net bir biçimde ifade edilip ayetlerle delillendirilirken, burada Yusuf a.s.'in meyline dair bir takım ifadeler kullanılmaktadır.⁶¹ Hz. Yakûb'un gördüğü rüya ve Yusuf a.s.'in zindan arkadaşlarının gördüğü rüyalar da bazı farklılıklar içermektedir. Bünyamin'in yükünden Melik'in su kabının çıkması ile kardeşlerinin Hz. Yusuf'a da hırsızlık isnad etme sebepleri iki eserde birbirinden tamamen farklıdır.⁶² Kardeşlerin kavuşma ve Yusuf a.s.'in kendini tanıtmaya anında yaşananlar ile ilgili bilgiler de birbiri ile çelişmektedir.⁶³ *Tefsîru Sûreti Yûsuf*'ta Hz. Yakûb'un peygamberlik için seçildikten sonra ikiz kardeşi Ays ile ayrıldığı ifade edilirken burada aynı gün doğdukları gibi aynı gün vefat ettikleri ve aynı kabre defnedildikleri bilgisi yer almaktadır.⁶⁴

Eserin tabakât kitaplarında, mukaddime ve ferağ kaydında müellife nisbetinin bulunmaması, mukaddimesinin diğer eserlerinde hâkim olan tarzı yansıtmaması, *Tefsîru Sûreti Yûsuf* ile eserdeki Yusuf sûresinin üslup ve muhteva açısından büyük ölçüde farklılık arz etmesi ve iki eser arasında çelişkilerin bulunması bu tefsirin Sürûfî'ye ait olmadığını düşündürmektedir.

Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl ve Esrâri't-Te'vîl li-Tefsîri'l Beyzâvî

Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-Tenzîl ve Esrâri't-Te'vîl* adlı tefsirine yaptığı haşiyedir. Sürûfî tefsirler arasında önemli bir yere sahip olduğu için Beyzâvî'nin tefsirine haşiye yazdığını söylemektedir. Şehzade Mustafa'ya övgü dolu sözler sarf ettikten sonra bu eseri onun talebi ile yazdığını ifade etmektedir.⁶⁵ Arapça olarak kaleme alınan eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa nr. 236 da kayıtlıdır.

⁵⁹ *Tefsîrü-l Kur'âni'l Azîz*, vr. 200a.

⁶⁰ Yûsuf 12/24.

⁶¹ *Tefsîrü-l Kur'âni'l Azîz*, vr. 192a.

⁶² *Tefsîrü-l Kur'âni'l Azîz*, vr. 198b.

⁶³ *Tefsîrü-l Kur'âni'l Azîz*, vr. 200a.

⁶⁴ *Tefsîrü-l Kur'âni'l Azîz*, vr. 201a.

⁶⁵ Sürûfî, *Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl ve Esrâri't-Te'vîl li-Tefsîri'l Beyzâvî*, Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa nr. 236 vr. 1b.

Dîvân

Dîvân-ı Sürûrî diye bilinen bu eserde yer alan şiirler daha çok tasavvufî mahiyette olup ağırlıklı olarak: İlâhî aşk, sevgiliye duyulan özlem, zühd, riyâzet gibi konular işlenmiştir. Eser Mısır'da Mısır Millî Kütüphanesinde "16 Edeb Türkî Kavlehu"⁶⁶ numarada kayıtlıdır. Eserle ilgili iki doktora çalışması yapılmıştır.⁶⁷

Bahrü'l-Ma'ârif

Bahrü'l-Ma'ârif Sürûrî'nin en meşhur kitabıdır. Müellif, birçok kütüphanede nüshaları bulunan eseri Şehzade Mustafâ'nın isteği üzerine kaleme almıştır. Eser bizim coğrafyamızda yazılan ilk derli toplu belâgat kitabı olarak kabul edilmiş uzun yıllar medreselerde ders olarak okutulmuştur.⁶⁸ *Bahrü'l-Ma'ârif*'in müellif hattıyla yazılı olan nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesi 1638 numarada kayıtlıdır. Eser üzerine iki yüksek lisans ve bir doktora çalışması yapılmıştır.⁶⁹

el-Makâletü's-Seniyye fi's-Sanâyi'i's-Şi'riyye.

Bahrü'l-Ma'ârif'ten bir bölüm olup, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi nr. 430'da kayıtlıdır.

Şerhu'l-Emsile

Arapça gramerinin temelini oluşturan ve kelimelerin çekimini konu edinen ayrıca Osmanlıdan günümüze kadar medreselerde okutulan *el-Emsile*'nin en eski şerhlerindedir.⁷⁰ Birçok kütüphanede mevcut olan eserin bir nüshası da Beyazıt Devlet Ktp. nr. 6774/2'de kayıtlıdır.

⁶⁶ Niyazi Ünver, "Gelibolulu Sürûrî ve Divanı" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Gazi Üniversitesi, SBE, 2010), 31.

⁶⁷ Atilla Batur, "Sürûrî Divânı Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divân'ının Tenkitli Metni" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Malatya İnönü Üniversitesi SBE.2002), Niyazi Ünver, "Gelibolulu Sürûrî ve Divanı," (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Gazi Üniversitesi SBE. 2010).

⁶⁸ Mehmet Çavuşoğlu, "Divan Şiiri," *Türk Dili: Türk Şiiri Özel Sayısı 2*, No. 415, (1986): 415.

⁶⁹ İbrahim Okatan, "Sürûrî'nin Bahru'l-Ma'ârifi: İnceleme ve Mukaddime Metni" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ege Üniversitesi, SBE., 1986), Yakup Şafak, "Sürûrî'nin Bahru'l-Ma'ârifi ve Enîsû'l-Uşşâk ile Mukayesesi" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, SBE., 1991), İsmail Güleç, "Bahru'l-Ma'ârife Göre XVI. Asır Edebî İstilahlar" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul İstanbul Üniversitesi, SBE., 1997)

⁷⁰ İsmail Durmuş, "el- Emsile," *DİA*, (2001), XI, 166-167.

Şerhu'l-Binâ

Binâü'l-Ef'âl, medreselerde okutulan kaynak sarf kitaplarından biri olup fiillerin, mâzi ve muzârîde gösterdiği ses, yapı ve mana değişikliğini konu edinmektedir.⁷¹ Arapça olarak yazılan eserin bir nüshası Hacı Selim Ağa Ktp. Kemankeş, nr. 629'da kayıtlıdır. Eserle ilgili bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.⁷²

Şerhu'l-Kâfiye

İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) Arap nahvine dair kuralları kısa, öz ve yalın bir şekilde anlattığı *el-Kâfiye*⁷³ isimli eserinin şerhidir. Bir nüshası Hacı Selim Ağa Ktp. Kemankeş, nr. 585'de kayıtlıdır.

el-Miftâh fî Şerhi Merâhi'l-Ervâh

Ebü'l-Fezâil Hüsâmeddin Ali b. Mes'ûd'un yazdığı *Merâhu'l-Ervâh* isimli sarf eserinin Arapça şerhidir. Eserin nüshalarından biri Süleymaniye Ktp., Fatih koleksiyonu 4796 numarada kayıtlıdır. Eserle ilgili bir yüksek lisans çalışması mevcuttur.⁷⁴

Risâle fî's-Siga

Sürûrî'nin Arapça gramer kâidelerini ele alan sarf hakkındaki eseridir. Eserin bir nüshası Manisa Akhisar Ktp., Zeynelzâde Koleksiyonu nr.724/2 de kayıtlıdır.

Şerhu'l-Misbâh fî'n-Nahv

el-Misbâh fî'n-Nahv meşhur Arap dili edebiyatçısı ve sözlük sahibi Mutarrizî'nin (ö. 610/1213) Arap dilinin inceliklerini öğretmek amacıyla oğlu için telif ettiği bir gramer kitabıdır. Sahasında önemli bir eser olan kitaba birçok şerh yazılmakla beraber Sürûrî'nin şerhi en meşhur olanıdır. Eser, nahiv terimleri, lafzî kıyasî âmiller, semaî amiller, manevî amiller, Arapça hakkında fasıllar şeklinde beş bölüm ve bir hatimeden

⁷¹ Mehmet Çakır, "Binâü'l-Ef'âl," *DİA*, (1992), VI,179.

⁷² Rashadat Hidayatov, "Gelibolulu Muslihiddin Mustafa b. Şa'ban Sürûrî'nin Şerhu'l-Bina Adlı Eserinin Edisyon Kritiği" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Marmara Üniversitesi SBE. 2009)

⁷³ Hulusi Kılıç, "el-Kâfiye," *DİA*, (2001), XXIV, 153-154.

⁷⁴ Ali Bağcı, "Muslihiddin Musatafa b. Şa'ban Sürûrî'nin Şerhu Merâhi'l-Ervâh Adlı Eserinin Edisyon Kritiği", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi SBE., 2015)

oluşmaktadır.⁷⁵ Eserin bir nüshası Beyazıt Devlet Ktp. 6218 numarada kayıtlıdır. Eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.⁷⁶

Hâşiye ala'z-Zav

el-Misbâh adlı eseri Tâceddin el-İsferâyînî (ö. 684/1285) *Dav'ü'l-misbâh* ismi ile şerh etmiştir. Sürûrî daha iyi anlaşılması için nahiv hakkındaki bu çalışmaya Arapça bir hâşiye yazmıştır Süleymaniye Kasidecizade nr. 637' de bir nüshası mevcuttur.

Şerh-i İsâgûcî

Eser Arapça'ya çevrildiği dönemden itibaren İslâm kültür dünyasında Grekçe isminin Arapça'daki söylenişiyile *İsâgûcî* olarak anılmış, medreselerde okutulan Aristo'nun Kategoriler'ine girişini konu edinen mantık hakkında bir kitaptır.⁷⁷ Bu esere birçok şerh çalışması yapılmış, bunlardan Hüsâmeddîn el-Kâtî'ye (ö. 1359) ait olan esere Sürûrî bir hâşiye yazmıştır.Bu yazmanın nüshalarından biri Süleymaniye Ktp., Ayasofya 2496 numarada kayıtlıdır.

Şerh-i Mesnevî

Sürûrî, Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin (ö. 672/1273) bu ölümsüz eserini Anadolu coğrafyasında ilk şerh eden kişi olması sebebiyle Şârih-i *Mesnevî* ünvanını almıştır.⁷⁸ Müellif, manalarının sonu olmayan, eşsiz bir zenginliğe sahip bu eserin kapılarını okuyucuya açmak ve istifadelerini kolaylaştırmak amacıyla eseri telif ettiğini söylemektedir. Sürûrî, beyitlerin şerhinde metnin tasavvufî anlamlarını açıklayıp, âyet-i kerime, hadis-i şerif, atasözleri, şiir ve tasavvuf erbabının sözlerine atıfta bulunmaktadır. Esere ilişkin bir yüksek lisans tezi kaleme alınmıştır.⁷⁹ Bir nüshası Konya Mevlana Müzesi 2050 numarada kayıtlıdır.

⁷⁵ M. Sadi Çöğenli "Mutarrizî," *DİA*, (2006), XXXI, 375.

⁷⁶ Hüseyin Okur, "Muslihiddîn Mustafa b. Şaban Sürûrî'nin Şerhu'l-Misbah Adlı Eserinin Edisyon Kritiği" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE., 2011)

⁷⁷ Abdülkuddûs Bingöl, "İsâgûcî," *DİA*, (2000), XXII, 488.

⁷⁸ Semih Ceyhan, "Meşnevî," *DİA*, (2004), XXIX, 325.

⁷⁹ Orhan Baştürk, "Sürûrî'nin Mesnevi Şerhi (Tanıtım-İndeks-Tenkitli Metin)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi, SBE., 1997)

Şerh-i Bostân

İrânlı büyük şair Sâ'di-i Şîrâzî'nin (ö. 691/1292) Farsça olarak kaleme aldığı bu eserde adalet, ihsan, aşk, tevazu, rıza, kanaat, terbiye, şükür, tövbe gibi konular hikâye, teşbih ve istiâreler yoluyla ele alınmıştır.⁸⁰ Sürûrî, Farsça olarak şerh ettiği bu eseri o sıralar hocalığını yapmakta olduğu Şehzâde Mustafa'ya ithaf etmiştir. Müellif hattı Beyazıt Veliyüddin Efendi 2680 numarada kayıtlıdır.

Şerh-i Gülistân

Hikâye geleneğinin en güzel temsilcilerinden biri, Sâ'di-i Şîrâzî'nin kıymetli öğütler ve mesajlar içeren *Gülistân* adlı eseridir. Eser, padişahların hal ve hareketleri, dervişlerin ahlâkı, kanaatin fazileti, susmanın faydaları, aşk, gençlik, güçsüzlük, ihtiyarlık, terbiyenin etkisi ve sohbet adabını konu edinmektedir.⁸¹ Sürûrî, eseri Şehzâde Mustafa adına Arapça olarak şerh etmiştir. Müellif hattı Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 604'te kayıtlıdır.

Kıssa-ı Kârûn

Sürûrî'nin *Gülistân* şerhinden bir bölümün ele alındığı eserdir. Süleymaniye Ktp., Osman Huldi nr. 35'te kayıtlıdır.

Ravzu'r-Reyyâhîn fî-Hikâyâti's-Sâlihîn

Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfi'î'ye (ö. 768/1367) ait evliyâ ve salihlerin hayatlarından örnekler verilerek iman, ibadet ve ahlak konularına ilişkin çeşitli hikâyelerin anlatıldığı bir eserdir. Beş yüz hikâyeden oluşan bu eser Sürûrî tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bu hikâyelerden bir tanesi incelemesini yaptığımız *Tefsîru Sûreti Yûsuf*'ta aynen zikredilmiştir. Sürûrî, II. Bayezid zamanında Kazasker İmam Ali adlı şahsın oğlu olan çok değerli bir dostunun *Ravzu'r-Reyyâhîn* adlı kitabı tercüme etmesi yönündeki isteği üzerine kitabı yazmıştır. Eserle ilgili olarak bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.⁸² Bu çalışmanın bir nüshası Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr. 850'de kayıtlıdır.

⁸⁰ Adnan Karaismailoğlu, "Bostân," *DİA*, (1992), VI, 307-308.

⁸¹ Tahsin Yazıcı, "Gülistân," *DİA*, (1992), XIV, 240-241.

⁸² Rıdvan Kabak, "Gelibolulu Muslihuddin Mustafa B. Şaban Sürûrî'nin *Ravzu'r-Reyyâhîn Fî-Hikâyâti's-Sâlihîn* tercümesi Adlı Eseri (İnceleme-Metin)" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Erciyes Üniversitesi, SBE. 2017)

Şerh-i Divân-ı Hâfiz

Sürûrî'nin İran'ın önde gelen şairlerinden Hâfiz Şirâzî (ö. 792/1390 [?]) adıyla bilinen Hâce Şemseddîn Muhammed'in *Divân*'ına Türkçe olarak yazdığı şerhtir. Sürûrî eserdeki beytlerin lügavî açıklamalarının yanında tasavvufî yorumlar yapmış, diğer eserlerinde olduğu gibi âyet hadis ve vecizelerle istişhadda bulunmuştur. Bu çalışma *Divân-ı Hâfiz'a* yazılan ilk şerhlere aittir.⁸³ *Şerh-i Divân-ı Hâfiz*'la ilgili iki yüksek lisans tezi yapılmıştır.⁸⁴ Eserin bir nüshası Beyazıt Devlet Ktp. nr. 5458 de kayıtlıdır.

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl

Sürûrî'nin Mevlana Yahya Sibek Fettâhî en-Nişâbûrî'nin (ö. 1448) “*Şebistân-i Hayâl*” adlı Farsça eserine Türkçe yazdığı şerhtir. “Fettâhî'nin nazım-nesir karışımı eserinde, dinî ve ahlakî konulara yer verilmiş, harf oyunları ile dolu girift ve muamma bir dille konular ele alınmıştır.”⁸⁵ Sürûrî, Şehzâde Mustafa'nın isteği üzerine edebi sanatların incelik ve manalarını açıklayarak eseri şerh etmiştir. Eserle ilgili olarak bir doktora çalışması yapılmıştır.⁸⁶ Bir nüshası Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa nr. 805'te kayıtlıdır.

Şerh-i Mu'ammeyât-ı Camî

Nûreddin Abdurrahman b. Ahmed el-Câmî'nin (1414-1492) *Mu'ammeyât* adlı Farsça eserine Sürûrî'nin yaptığı şerhtir. Şehzâde Mustafa'nın isteği üzerine yapılan çalışma kitabın edebi inceliklerini açıklamak için yazılmıştır.⁸⁷ Bu yazmanın dili Türkçe olup müellif hattı olan nüshası Edirne Selimiye Ktp., nr. 2106'da kayıtlıdır.

Şerh-i Mu'ammâyât-ı Mîr Hüseyin

Mîr Hüseyin b. Muhammed el-Hüseyinî en-Nişâbûrî' (ö1498)nin *Risâle-i Muammâ* adlı eserinin şerhidir. Sürûrî esere başlarken, zekice ve ustaca nazmedilmiş

⁸³ Ahmet Faruk Çelik, “Sürûrî'nin Hâfiz Divânı Şerhi'nin İncelenmesi” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi, SBE. 1994), 25.

⁸⁴ Ahmet Faruk Çelik, “Sürûrî'nin Hâfiz Divânı Şerhi'nin İncelenmesi” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi, SBE. 1994), Meral (Ortaç) Oğuz, “Sürûrî'nin Şerh-i Divân-ı Hâfiz'ı”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ege Üniversitesi, SBE. 1998)

⁸⁵ Abdulkadir Erkal, “Divan Şiirinde Şebistân-ı Hayâl Tarzı Üzerine,” A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* No. 41, (2009): 35.

⁸⁶ Bilal Elbir, “Sürûrî'nin Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'i –Metin -İnceleme” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ege Üniversitesi, SBE. 2003)

⁸⁷ Güleç, “Gelibolulu Musluhiddin Sürûrî, Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Bahrü'l-Ma'ârif İsimli Eseri,” 211-236.

manzûmelerden oluşan bu eserin dikkat gerektirmesi ve derin manaları ihtivâ etmesi sebebi ile şerhinin çok kolay olmayıp hatalarına karşı hoşgörü ile yaklaşılmasını istediğini belirtmiştir.⁸⁸ Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi, nr.1707’de kayıtlıdır.

Tercüme-i Zahîretü’l-Mülûk

Alî b. Şihâbuddîn b. Muhammed Hemedânî’nin (ö. 786/1385-1386) siyaset sanatı, ahlak ve devlet yönetiminde dikkat edilmesi gereken hususlarda tavsiyelerde bulunan on bölümden müteşekkil eserinin tercümesidir.⁸⁹ Sürûrî’nin Şehzade Mustafa’nın arzusu üzerine telif ettiği kitaplardan olup⁹⁰ bir nüshası Süleymaniye Ktp., Ayasofya nr. 2858 de kayıtlıdır.

Hâşiyetü’l-Hidâye ve’l-’Înâye

İbn Şihne’nin Burhâneddîn el-Merginânî’ye (ö. 593/1197) ait olan Hanefî fikhına dair meşhur eseri *el-Hidâye*’ye yazdığı şerhin haşiyesidir. Yazmanın bir nüshası Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa nr. 236/2’de kayıtlıdır.

Hâşiyetü alâ’t-Telvîh fî Keşfi Hakâ’iki’t-Tenkîh

Sadrüşşerîf’a ait, fıkıh usulüne dair “*Tenkîhü’l-Usûl*” adlı esere Sa’deddîn et-Taftâzânî’nin (ö. 792/1390) “*et-Telvîh fî Keşfi Hakâ’iki’t-Tenkîh*” adıyla yaptığı şerhe Sürûrî’nin yazdığı haşiyedir. 9 Receb 957’de Lâdik’te tamamlanan kitap Şehzade Mustafa’ya ithaf edilen eserlerden biridir.⁹¹ Eserin bir nüshası Murad Molla Ktp., nr. 648’de yer almaktadır.

Şerh-i Mu’cez mine’t-Tıb

İbn Sinâ Ebû Ali el-Hüseyin b. Abdullah’ın (980-1037) *el-Kânûn fî’t-Tıb* adlı kitabının bir bölümünün şerhidir. Eserin dili Türkçe olup, bir nüshası İstanbul Süleymaniye Ktp., Fatih nr. 3542’de kayıtlıdır.

⁸⁸ Tolga Öntürk, “Türk Edebiyatında Muamma Ve Sürûrî’nin “Şerh-i Muammeyât-ı Mîr Hüseyin” Adlı Eseri,” *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 5, No. 11, (2017): 235-236

⁸⁹ Tahsin Yazıcı, “Hemedânî, Emîr-i Kebîr,” *DİA*, (2001), XVII, 186.

⁹⁰ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Fikri Yavuz-İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi 1975), II, 226.

⁹¹ Şükrü Özen, “Tenkîhü’l-Usûl,” *DİA*, (2011), XL, 454-458.

Terceme-i Risâle-i Bih-î çîni

Tıp ile ilgili olan *Terceme-i Risâle-i Bih-î çîni*⁹² adlı eserin müellifi Nûrullâh adında yirmi yıla yakın Hind diyarında kalmış ve oranın en meşhur hekimleriyle görüşmüş bir kişidir. Sürûrî aslı Hintçe olan eseri Farsça tercümesinden Türkçe'ye çevirmiştir.⁹³ Eserin ismi *Terceme-i Risâle-i Çûb-i Çîni ve Terceme-i Risâle-i Penç Çîni* olarak da zikredilmektedir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp., Reisülküttab nr. 9/1207'de yer almaktadır.

Şerh-i Ebced

Sürûrî'nin ebced hesaplamaları ile ilgili açıklamalar yaptığı bir eser olup dili Türkçedir. *Tefsîr-i Ebced* ismiyle de anılmaktadır. Eserin bir nüshası Mevlana Müzesi Türkçe Yazmaları nr. 2515/3 de kayıtlıdır.

Ahkâm-ı Nücûm

Kaynaklarda Sürûrî'nin nücûm ile ilgili bir kitabının olduğu belirtilmiştir.⁹⁴ İsmail Güleç Tire Necip Paşa Ktp. nr. 467 de kayıtlı olan *Ahkâm-ı Nücûm* isimli eseri Sürûrî'ye nisbet etmiştir.⁹⁵ Hakan Yaman 2008 yılında yayımladığı makalesinde, bu eserin müstakil bir eser olmadığını, *Kitâb'ül Acâ'ib* adlı eserin bir nüshası olduğunu belirtmektedir.⁹⁶

Terceme-i Kanunname-i Hata ve Hatan ve Çin ve Maçin

Sürûrî; Çin, Hotan, İran ve Türk illerinin tarih, kültür ve coğrafyasını tanıtan eseri Farsça'dan Türkçe'ye tercüme etmiştir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp., Esad Efendi nr. 1852' de kayıtlıdır.

---

⁹² Âb-ı hayatın kenarında yetiştiğine inanılan "bih-î çni" her türlü tehlikeli hastalığa şifa olan bir tür ottan hazırlanan terkîbidir. Gülşah Taşkın, "Kanunî Döneminde "Mahfi" Bir Şair: Mahfi-i Gilânî ve Bih-î Çîni Tercümesi" *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7 No. 3*, (2012) 2423-2443.

⁹³ Güleç, "Gelibolulu Musluhiddin Sürûri, Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Bahrü'l-Maârif isimli eseri," 211.

⁹⁴ Süreyya, *Sicill-i Osmani yahut Tezkire-i Meşahir-i Osmaniye*, III,12.

⁹⁵ Güleç, "Gelibolulu Musluhiddin Sürûri, Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Bahrü'l-Maârif İsimli Eseri," 211.

⁹⁶ Hakan Yaman, "Sürûrî'nin Ahkâm-ı Nücûm İsimli Bir Eseri Var mıdır?," *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3, No.2*, (2008) 744-750.

Terceme-i Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât

Sürûrî; Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvînî'nin (ö. 1282) *Acâ'ibü'l-Mahlûkât ve Garâ'ibü'l-Mevcûdât* adlı Arapça eserini Şehzâde Mustafa için tercüme etmiştir. Şehzâde Mustafa'nın 1553'te babası tarafından katlettirilmesi üzerine eser yarım kalmıştır.⁹⁷ İki bölümden oluşan eserde gezegenler, burçlar ve yıldızlar gibi gök cisimleri anlatılırken, ikinci bölümde ise adalar ve denizlerde yaşayan canlılar yer almaktadır. Sürûrî, insanların görmeye alıştığı, aslında hayrete düşürecek bir sanat eseri olan, yerde ve gökteki bu tür ayrıntıların incelenmesinin, kişinin tefekkür ufkunu açacağını belirtmektedir.⁹⁸ Eser ile ilgili bir yüksek lisans bir de doktora çalışması yapılmıştır.⁹⁹ Eserin bir nüshası Topkapı Sarayı Revan Köşkü nr.1088' de kayıtlıdır.

1.2. Yusuf Sûresi Tefsirinin Genel Özellikleri

1.2.1. Yazmanın Tavsifi

Tefsir, tek ciltten meydana gelen el yazması bir eserdir. Kahverengi pandizot cilt içerisindedir. Ahmed Hayati Efendi'nin mührü vardır. Tez çalışmamıza esas kabul ettiğimiz nüsha Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 787 numarada kayıtlı olup tamamı 120 varaktır. Arapça olarak telif edilmiştir.

Eserin ebatları 210x130-147x70 mm'dir. Tefsirin bölüm başlarındaki ve sonlarındaki sayfalar hariç arada bulunan sayfalar 23 satırdan oluşmaktadır.¹⁰⁰ Tefsirdeki her sayfa tek sütundan oluşmaktadır. Ancak sütunların etrafındaki boşluklarda yer yer şerhler bulunmaktadır.

Eser nesih kırması hattı ile yazılmış olup metinde genel olarak hareke bulunmamaktadır. Cetveller tek çizgi ve mavidir. Âyet üstleri kırmızı mürekkeple çizilerek tefsir kısmından ayırt edilmesi sağlanmıştır. Eserin mürekkebi siyah renkte olmakla birlikte dikkat çekilmek istenen hususlar kırmızı mürekkeple belirtilmiştir.

⁹⁷ Fazile Eren Kaya, "Senteriyeye ile İskenderiye Ortasında Aca'ib Bir Şehir," *Milli Folklor* 26, No. 103, (2014): 134-141.

⁹⁸ Kaya, "Senteriyeye ile İskenderiye Ortasında Aca'ib Bir Şehir," 135.

⁹⁹ Gülhan Başkan, "Manisa İl Halk Kütüphanesinde 45 Hk. 5355 No'da Kayıtlı Sürûrî Çevirisi Acâibü'l-Mahlûkât Adlı Eserin Minyatürlerinin İncelenmesi" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Erciyes Üniversitesi SBE. 2007), Betül Bülbül Oğuz, "Sürûrî'nin Kitâbü'l-acâibü'l-Garâib'i Üzerine Göstergebilimsel Bir İnceleme", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi SBE. 2014)

¹⁰⁰ <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/tefs%3AEru-s%3BBreti-y%3BBsuf/76909> (Kaynağa erişim tarihi: 20.06.2018)

Hikâye, şiir ve *Mesnevî* başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kâğıt türü üzümlü taçtır.

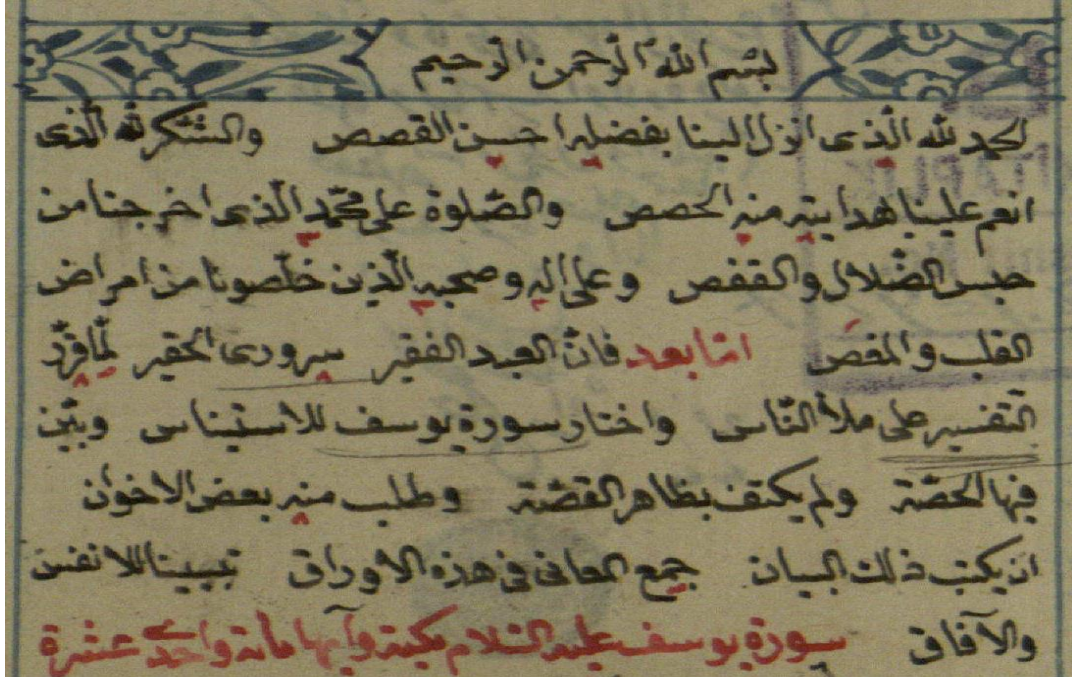
1.2.2. Eserin Telifi

Eser besmele, hamdele ve salvele ile başlanmıştır. Hamdele ve salvele cümleleri arasına eserin konusuna ve gayesine işaret eden hisse, kıssa, kalbin hastalıkları, hapis ve kafes gibi ifadeleri büyük bir uyum ve ahenk içerisinde yerleştirmesi yazarın ustalığının göstergesi olarak kabul edilebilir.

“Faslü'l-hitâb” kelimesi olan, “emmâ ba'd” ibaresinin ardından, kitabın müellifi Sürûfî'nin ismi zikredilerek eser ona isnad edilmiştir. Müellifin adından bahsedilirken “el-fakîr” “el-hakîr” gibi tevazu sıfatları kullanılmıştır. Yazar sebab-i telif kısmında eseri, Kur'an'daki enfüsî ve âfakî anlamları açıklamak için bazı dostlarının talebi ile yazdığını anlatıp, şu ifadelere yer vermektedir;

Fakir ve hakir kul Sürûfî, 'alâ mele'in nâs (herkesin huzurunda bir tefsir yapmayı kararlaştırdığında, istînâs, (insanlar ona alışkın olduğu) için Yusuf sûresini seçti. Kıssanın zâhiri ile iktifâ etmeyip ondaki hisseleri beyan etti. Bazı ihvan bu açıklamaları yazmasını ondan istediler. O da Enfüsî ve âfakî anlamları beyan için bu evrakı derledi.

Mukaddime kısmından örnek:

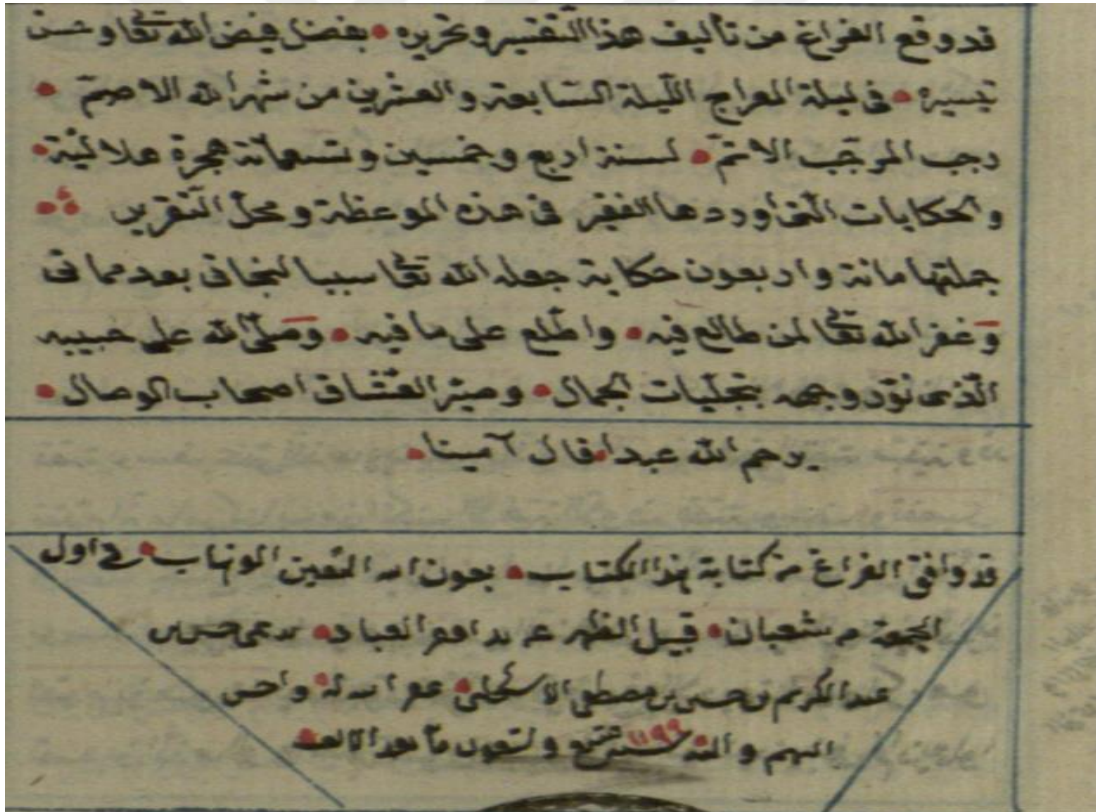
Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, nr. 787 vr. 2a.

Ferağ kaydı:

Kitabın sonunda hem müellif, hem de eserin müstensihini tarafından yazılan bir ferağ kaydı bulunmaktadır. Müellif tarafından yazılan ilk ferağ kaydında eserin, Receb ayınının 27'sinde Mîrâc gecesi hicrî 954 tarihinde tamamlandığı belirtilmektedir. Sürûrî bu son bölümde tefsirinde 140 hikâyeye yer verdiğini anlatıp vefatından sonra bu eserin kurtuluşuna vesile olmasını temenni etmektedir. Sürûrî, eserini okuyanların bağışlanması için dua ederek salavatla sonlandırmaktadır.¹⁰¹

Diğer ferağ kaydı bölümünde ise eserin müstensihinin Abdulkerîm b. Hasan b. Mustafa olduğu, istinsah işleminin Şâban ayınının ilk cuması öğleden önce hicrî 1199 tarihinde tamamlandığı belirtilmektedir.¹⁰²

Ferağ kısmından örnek:

Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 787 vr.120b.

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla, eserin diğer nüshalarının bulunduğu kütüphaneler şunlardır: İsmihan Sultan nr. 37, Kılıç Ali Paşa nr. 82, Serez nr. 251,

¹⁰¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 120b.

¹⁰² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 120b.

Yazma Bağış nr. 297/2, 23, 149, Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp., nr. 100, İzmir Tire Necip Paşa Ktp., nr. 69, Ankara Milli Ktp. Yz. A 9654, 06 Hk 787, Samsun Gazi Ktp., 499, Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp., nr. 160, Manisa İl Halk Ktp.,nr. 5336/4, Balıkesir Dursun Bey İlçe Halk Ktp., nr. 57, Kastamonu İl Halk Ktp., nr. 2474, İstanbul Üniversitesi Ktp., nr. 2053, Topkapı Emanet Hazinesi nr. 598.

1.2.3. Eserin Üslubu

Üslup, parmak izi gibi eşsiz, kişiyi tanımlayan, yansıtan, bakış açısı bilgi ve birikimine ışık tutan bir değerdir. *Tefsîru Sûreti Yûsuf*'un üslubu da Sürûrî'nin ilmî, edebî, ahlakî ve kültürel birikimini yansıtmaktadır. Sürûrî, eserde akıcı, anlaşılır, muhatabı yormayan, sözcüklerin seçkinliğine önem veren kendine has bir üslup kullanmaya özen göstermiştir.

Eserin dikkat çeken yönlerinden biri müellifin, dikkati toplamak ve düşünmeye sevk etmek için, önemli gördüğü konularda “اعلم” (sen bil ki) “ثم اعلم” (sonra sen bil ki) gibi ifadeler kullanmasıdır.¹⁰³

Üslubundaki belirgin özelliklerden biri de konu ile ilgili farklı görüş ve itirazların dile getirilmesi ve bunların cevaplandırılmasıdır. Birçok yerde “إن قيل... قلنا” “Eğer ... denilirse biz de ... deriz” şeklinde bir üslupla konuyla alakalı akla gelebilecek muhtemel sorular sorulmuş ve bunların cevapları verilmiştir.¹⁰⁴

Ebced ve muammâ¹⁰⁵ gibi konularda ustalığıyla bilinen Sürûrî Kur'an'da Hz. Yusuf'un ve şeytanın ismini kaç kere geçtiğine dair sayısal bilgilere değinip, yorumlarda bulunmuştur.

Müellif âyetle ilgili tefsir ve açıklamaları yaptıktan sonra, âyetten çıkarılacak dersleri, alınacak ders ve hisseleri zikrederken, “و من الحصص” “و منها” gibi kalıplar kullanmıştır.¹⁰⁶ Bu bölümlerde çıkarılması gereken dersleri, alınacak öğütleri belirtip,

¹⁰³ Bazı örnekler için bkz. Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 4b, 8b, 9b, 10a, 16a, 17a, 18a, 23b, 26b, 39b, 57b.

¹⁰⁴ Bazı örnekler için bkz. Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 8a, 9a, 9b, 11a, 11b, 12b, 34a, 36b, 41b, 50b, 90b.

¹⁰⁵ Gizlenen ve karışık gösterilen şey anlamına gelen muamma, remiz ve ima yoluyla dolaylı olarak, işaret ile bir isme veya manaya delalet eden sözdür. İsmail Durmuş, “Muamma,” *DİA*, (2005), XXX, 321.

¹⁰⁶ Bazı örnekler için bkz. Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 7b,12b, 13b, 14a, 15a, 15b, 16b, 18b, 19a, 21a, 22a, 23b, 24a, 24b, 25a, 27a, 28a, 31a, 31b, 33a, 34b, 42a, 49b, 77a, 80b, 90a, 92b, 94a, 95b, 96a, 97b, 103a.

bu konularda teşvik ve tavsiyelerde bulunması, eserin vaaz ve irşat gayesi ile yazıldığı ve buna uygun bir metot kullanıldığı izlenimini uyandırmaktadır.

Sürûrî'nin tefsirini farklı kılan özelliklerden biri âyetlerin zahirî tefsirinin yanı sıra bâtinî ve enfüsî anlamlarına değinmiş olmasıdır. Müfessir, âyetin zâhiri anlamını aktardıktan sonra sonra “واذا ارید التفسیر الانفسی” “Enfüsî anlam murâd olduğunda” başlığı altında işârî yorumlara yer vermiştir.¹⁰⁷ Âyetlerin hikmet, sır ve işaret içeren bâtinî yorumlarının, sâlikin manevî tekâmülünde rehberlik ettiği görüşünü benimseyerek bu minvalde yorumlarda bulunmuştur. Müellif, eserinde sembolik bir anlatım tarzı kullanmış, Yusuf sûresindeki her karakter ve olay, tasavvufî bir kavramla ilişkilendirilmiştir.

Eserin dirâyet tefsiri yönüne damgasını vuran bölümü, işârî tefsir muhtevasıdır. Yapılan işârî tefsir izahlarının derinleştirilmesi, zenginleştirilmesi ve daha iyi anlaşılması gayesiyle hikâyelerden faydalanılmıştır. Hikâyelerde kulluk bilinci, ibadet, zühd, takvâ ve güzel ahlak gibi konular vurgulanmıştır.

Sürûrî, şerh ettiği *Bostân*, *Gülistân* gibi eserlerden aldığı bilgi, kültür, birikim ve tecrübeyi eserine yansıtmış, kıssayı anlatırken sahneleme üslubu kullanarak, kişiler arasındaki diyalogları akıcı, etkileyici muhatabın gözünde bütün detayları canlandıran bir tarzda hikâye etmiştir.¹⁰⁸

Eserin muhtevasında şiirler geniş bir yere sahiptir. Anlamı pekiştirip zenginleştirmek için şiir, atasözü, vecize ve temsillere yer verilmiştir. Arapça bir tefsir olmakla birlikte eserin şiir kısmında Farsçanın ağırlığı hissedilmektedir.¹⁰⁹

1.2.4. Kaynakları

Sürûrî; eserinde tefsir, kıraat, tasavvuf ve kelâm gibi alanlarda birçok âlimin görüşlerine atıfta bulunmuştur. Kaynaklardan alıntı yaparken çoğunlukla eser adı belirtmemiş, ictibasta bulunduğu âlimin ismini zikretmekle yetinmiştir. Örneğin sıklıkla

¹⁰⁷ Bazı örnekler için bkz. Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 7a, 8a, 9a, 10b, 12b, 13b, 14b, 16b, 19b, 26a, 27b, 28b, 31a, 34a, 35b, 52b, 65b, 71a, 81b, 93b, 97b.

¹⁰⁸ Bazı örnekler için bkz. Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 13b, 15b, 16b, 20b, 22a, 23a, 24ba, 31b, 41b, 42a, 52b, 56a, 60b.

¹⁰⁹ Bazı örnekler için bkz. Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr.7ab, 8a, 8b, 10b, 11b, 12b, 13a,14a, 15b, 19a, 21a, 21b, 23b, 28a, 29b.

İmam Ebû Mansûr (ö. 333/944) ve Kuşeyrî'den (ö. 465/1072) alıntılar yaptığı halde hiçbir yerde eserlerinin ismini zikretmemiştir.

1.2.4.1. Tefsir Kaynakları

Sürûrî, tefsir, dil, fıkıh ve kelâmla ilgili birçok konuda Zemahşerî (ö. 538/1144),¹¹⁰ Râzî (ö. 766/1365)¹¹¹ ve Beydâvî'nin (ö. 685/1286)¹¹² eserlerinden faydalanmıştır. Yaptığımız karşılaştırmalar neticesinde eserin temel kaynaklarının bu üç tefsir olduğu tesbit edilmiştir. Yalnız yapılan iktibaslar herhangi bir kaynağa isnat edilmeksizin zikredilmiştir. Bu sebeple nakledilen bilgilerin kaçınıcı dereceden bir kaynağa ait olduğunu tespit etmek güç görünmektedir. Eserde, Zemahşerî'den birçok alıntı yapıldığı halde sadece iki yerde “kâle Sâhibü'l-Keşşâf” (*el-Keşşâf* sahibi şöyle dedi) ifadesi ile sahibine nisbet edilmiştir.¹¹³

Sürûrî'nin eserinde iktibasta bulunup, ismini zikrettiği şunlardır:

Ebû Hüreyre (ö. 58/678),¹¹⁴ İbn Abbas (ö. 68/687-88),¹¹⁵ Câbir b. Abdullâh(ö. 78/697),¹¹⁶ Said b. Cübeyr (ö. 94/713)¹¹⁷ İkrime (ö. 95/723),¹¹⁸ Ömer b Abdülaziz (ö. 101/720),¹¹⁹ Dahhak (ö. 105/723),¹²⁰ Muhammed B. Kâ'b El-Kurazî (ö. 108/726),¹²¹ Hasan-ı Basrî (ö. 110/728),¹²² Vehb b. Münebbih (ö. 114/732),¹²³ Katâde (ö. 117/735),¹²⁴ el-Kelbî (ö. 146/763),¹²⁵ Mukâtil (ö. 150/767),¹²⁶ Ma'mer b. el-Müsennâ

¹¹⁰ *Keşşâf* tan yapılan iktibaslar için bkz. Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil* II, thk. Âdil Ahmed Abdü'l-mevcûd-Ali Muhammed Mu'avviz, (Beyrut: Dâru'l-Fikr,1998), 302, 304, 305, 306, 307, 310, 312, 313, 315, 316, 317, 328, 332, 339, 344.

¹¹¹ *Râzî'den* yapılan iktibaslar için bkz. Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et Taberistânî, *Mefâtihu'l-Gayb: et-Tefsîrül-Kebîr* XVIII, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), XVIII, 89, 91, 97, 100, 101, 103, 110, 114, 134, 173, 184, 197, 207, 209.

¹¹² *Envaru't-Tenzil'den* yapılan alıntılar için bkz. Nâsirüddîn Ebû Saïd (Ebü Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Tevîl* I, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998) 585, 586, 587, 589, 590, 591, 592, 599, 600, 602, 603, 609, 610, 612.

113 Sürûrî, *Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 43b, 112a.

114 Sürûrî, *Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 76a.

115 Sürûrî, *Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 6a, 25b, 28a, 82a, 95b.

116 Sürûrî, *Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr 4a.

117 Sürûrî, *Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 6a.

118 Sürûrî, *Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 21b, 76a, 82a.

119 Sürûrî, *Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 3b.

120 Sürûrî, *Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 28b.

121 Sürûrî, *Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 33a.

122 Sürûrî, *Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 14b, 32b, 95b.

123 Sürûrî, *Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 25a, 41b, 54a, 56a, 66b.

124 Sürûrî, *Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 76a, 78b.

125 Sürûrî, *Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 25b.

126 Sürûrî, *Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 25b. 33a.

(ö. 209/824),¹²⁷ Ebü'l-Leys es-Semerkandî (ö. 373/983),¹²⁸ İbnü's-Semmâk (ö. 344/955),¹²⁹ İbn Kesîr (ö. 774/1373).¹³⁰

Müellif eserde kelimenin anlamlarını, muhtemel olduğu diğer manaları, deyim veya cümle içindeki kullanım biçimlerini, kelimenin iştikakını ve telaffuzunu zikrederken lügat kaynaklarından da istifade etmiştir. Ancak bu açıklamaları yaparken kullandığı kaynakları zikretmeyip sadece bir yerde *es-Sihah*'ı referans göstermiştir.¹³¹

1.2.4.2. Hadis Kaynakları

Tefsîru Sûreti Yûsuf ta çok sayıda hadis yer almakla beraber hadis kaynaklarına dair herhangi bir açıklamada bulunmamaktadır. Hadislerin senet ve râvîleri zikredilmemiştir. Müellif, bir hadis zikredeceği zaman “Nebî a.s.’dan rivâyet olunduğuna göre” veya “rivâyet edildiğine göre” “buyurulduğu gibi” şeklinde mutlak ifadeler kullanmıştır. Kaynağı ve sihhat durumları hakkında herhangi bir bilgi verilmeyen hadislerin çoğunlukla *Kütüb-i Sitte* gibi temel hadis kitaplarında yer aldığı görülmektedir.¹³²

1.2.4.3. Kırâat Kaynakları

Sürûrî, eserinde lafızların ve kalıpların farklı okunuşları, ilaveler, eksiltmeler ve hareke farklılıklarının metnin anlamına olan etkisi üzerinde durmuştur. Müellif, çoğunlukla sadece kırâat imamlarının okuyuş farklılıklarına işaret etmiş, bazen de bu farklılıklarının anlama kattığı incelik ve zenginliklere yer vermiştir

Müellifin okuyuşlarına yer verdiği kırâat imamları şunlardır; İbn Âmir (ö. 118/736),¹³³ Ebu Amr (ö. 154/771),¹³⁴ Hamza b. Habîb (ö. 156/773),¹³⁵ Nâfi

¹²⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 78b.

¹²⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 102b.

¹²⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 17b.

¹³⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 6b, 66b.

¹³¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 28b.

¹³² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 9a, 18a, 18b, 22a, 23a, 23b, 25a, 26b, 35b, 41b, 45a, 46b, 47b, 53a, 73a, 87b, 95b.

¹³³ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 29a.

¹³⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 41a, 92b.

¹³⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 92b.

b.Abdurrahmân (ö.169/785),¹³⁶ Abdullâh el-Kisâî (ö. 189/805)¹³⁷ İbn Hişâm(ö. 218/833),¹³⁸ İbn Zekvân (ö. 242/857).¹³⁹

1.2.4.4. Kelâm Kaynakları

Tefsîru Sûreti Yûsuf'ta, İmam Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'den (ö. 333/944) alıntılara sıkça yer vermiştir. Bu nakilleri eser ismi zikretmeden “İmam Ebû Mansûr el-Mâtürîdî dedi ki” şeklinde kaynak göstermiştir. Yaptığımız incelemelerde bu nakillerin Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân adlı eserinden alıntılandığı tespit edilmiştir. Eserde el-Mâtürîdî'den yapılan bütün alıntılar, herhangi bir eser adı kaydedilmeden, müellifin adıyla zikredilmiştir. Atıflara bakıldığında yazarın kendisine hürmet ve muhabbet beslediği, bu sebeple atıflarında onu “İmâm” diye andığı görülmüştür.¹⁴⁰

Sürûrî, Eserde el-Mâtürîdî'den yaptığı nakillerde yeri geldikçe kelâm bahislerine temas etmiş, başta Mu'tezile olmak üzere, İslâm fırkaları ile İslâm dışı cereyanların görüşlerini tenkide tabi tutarak, Ehl-i Sünnetin görüşlerini savunmuştur.¹⁴¹

Sürûrî'nin tefsirinde kaynak gösterdiği bir eser de Yahyâ el-Beşâgarî¹⁴²'ye ait olan *İsmetü'l-Enbiyâ*'dır.¹⁴³

1.2.4.5. Tasavvuf Kaynakları

Eserin işârî tefsir izahlarını derinleştirmek için en fazla referansta bulunulan kaynak Mevlânâ'nın *Mesenevî*'sidir. Sürûrî kendi ifadesi ile “manalarının sınırı olmayan”¹⁴⁴ bu büyük eserden on dokuz defa iktibasta bulunmuştur.

Sürûrî, eserinde Kuşeyrî'den sıkça alıntılar yapmakla beraber eser adı zikretmemiştir. Yaptığımız incelemelere göre müellifin kaynak olarak başvurduğu eser Kuşeyrî'nin *Letâifu'l-İşârât* adlı tasavvufî tefsiridir.¹⁴⁵ Müellif nefisle ilgili yaptığı bazı açıklama ve tesbitlerde de el-Vâsıtî'yi (ö. 320/932) kaynak olarak göstermiştir.¹⁴⁶

¹³⁶ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 92b.

¹³⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 92b.

¹³⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 92b.

¹³⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 29a.

¹⁴⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 5b, 9b, 16a, 18a, 29a, 32b, 109b.

¹⁴¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 18a.

¹⁴² Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Yahyâ el-Beşâgarî'nin *Keşfü'l-Gavâmiç fi Ahvâli'l-Enbiyâ adlı eseri İsmetü'l-Enbiyâ' ismiyle maruf olmuştur.* (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 789)

¹⁴³ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 99a.

¹⁴⁴ Orhan Baştürk, “Süruri”nin Mesnevi Şerhi Tanıtım-İndeks-Tenkitledi Metin (1b-40a),” 21.

¹⁴⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 6b, 11a, 20a, 22b, 26b, 66b.

¹⁴⁶ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 32a.

2. İKİNCİ BÖLÜM

YUSUF SÛRESİ TEFSİRİNDE METODOLOJİ

2.1. Rivâyet Metodolojisi

2.1.1. Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri

Kur'an tefsirinin en önemli ve en sağlam kaynağı yine Kur'an'ın kendisidir. Âyetin kastettiği manayı en iyi Allah bileceği için âyetleri tefsir ederken manaların öncelikle Kur'an içinde aranması asıldır. Kur'an'da mutlak, mukayyed, umûm, husûs, mücmel, mübeyyen gibi hususiyetler içeren âyetler bulunmaktadır. Bir yerde kısaca ifade edilen bir husus başka yerde tafsilatlı olarak anlatılmakta, müphem kalan bir konu başka âyetle açıklığa kavuşmaktadır. Konu hakkında tekrar edilen ve birbiriyle bağlantılı olan âyetlerin bir arada değerlendirilmesi, ilahi maksadın ortaya konulması açısından önem arz etmektedir.¹⁴⁷

Sürûrî, Kuran'ın Kur'an'la tefsiri yönteminden eserinde sıkça yararlanmıştır. Örneğin müellif, فَصَبْرٌ جَمِيلٌ “Artık (bana düşen) hakkıyla sabretmektir”¹⁴⁸ âyetini yorumlarken, sabrın insanın manevi tekâmülü açısından öneminden bahsederek bütün peygamberlerin belalarla sınıp sabrettiklerini ifade eder. Kur'an'da Hz. Yâkûb'dan başka dört yerde daha nebîlerin sabrının anlatıldığını söyleyip bunlardan örnekler getirir. Hz. Musa ve Hz. İsmâîl'in karşılaştıkları imtihanlarda gösterdikleri sabır Kur'an'da “İnşaallah, dedi, sen beni sabreder bulacaksın...”¹⁴⁹ ve “İnşallah beni sabredenlerden bulursun...”¹⁵⁰ âyetleri ile ifade edilmiştir. Hz. Eyyûb'un sabrı Allah c.c. tarafından övülmüştür. “Gerçekten biz Eyyûb'u sabırlı (bir kul) bulmuştuk...”¹⁵¹ Bütün bu peygamberlerin sabırları örnek gösterilerek peygamberimize sabır tavsiye edilmiştir. “O halde (Resûlüm), peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret!”¹⁵²

Sürûrî bu âyetlerden de anlaşılacağı gibi bütün peygamberlerin büyük imtihanlara tâbi tutulduğunu, sabırları sayesinde derecelerinin yükseltildiğini anlatır.¹⁵³

¹⁴⁷ Muhammed Hüseyin Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn I*, (Kâhire: Mektebetü Vehbe, 2000), 31.

¹⁴⁸ Yûsuf 12/18.

¹⁴⁹ Kehf 18/69.

¹⁵⁰ Saffat 37/102.

¹⁵¹ Sâd 38/44.

¹⁵² Ahkâf 46/35.

¹⁵³ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 86.

Müellif bu şekilde konu hakkında tekrar edilen âyetleri bir araya getirerek imtihan ve sabır kavramlarının daha iyi anlaşılmasını amaçlamıştır.

Sürûrî, “*Bir zamanlar Yusuf, babasına (Ya'kub'a) demişti ki: Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm*”¹⁵⁴ âyetinde رَأَيْتُهُمْ kelimesindeki zamirin (akıl sahipleri) için kullanıldığını, yine سَاجِدِينَ kelimesinin de ukalâ ve müzekker için kullanılan bir kelime formu olduğunu söyler. Hâlbuki “şems”, “kamer” ve “kevkeb” kelimeleri semâi müennestir. Müellif ilk bakışta bunun bir uyumsuzluk gibi görünmesine rağmen secde etmenin akıl sahibi bir varlığın yapacağı bir iş olduğu için bu kelime yapısının kullanıldığını anlatır. Kur'an'da bunun birçok misali olduğunu söyleyip “*Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin*”¹⁵⁵ “*Her biri bir yörüngede yüzerler*”¹⁵⁶ Ayetlerini örnek olarak verir. Bu âyetlerde karıncalar, güneş ve ay canlı, akıl sahibi varlıklar gibi zikredilmiştir.¹⁵⁷

Sürûrî, farklı âyetlerden getirdiği bu örneklerle insana ait özellikleri, insan dışındaki canlı veya cansız varlıklara aktaran, mecazlı anlatım tekniği olan kişileştirmenin Kuran'ın başvurduğu bir üslûp olduğunu ortaya koymuştur. Böylece hem âyetin daha iyi anlaşılmasını hem de zihinde oluşabilecek soru işaretlerinin giderilmesini amaçlamıştır.

Yazar, وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ “*İşte böylece Rabbin seni seçecek...*” âyetinin tefsirinde ise “يَجْتَبِيكَ” kelimesinin manasını seni nübüvvet, meliklik ve büyük işler için seçti şeklinde açıklamaktadır. اجْتَبَى kelimesinin kendine hoş gelen şeyi seçmek anlamında olduğunu söyleyerek, وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ “*Allah uğrunda, hakkını vererek cihâd edin. O, sizi seçti...*”¹⁵⁸ âyetini bu anlamı teyid ve açıklamak için örnek olarak getirir. Müminlerin seçilmiş kişiler olduğunu âyetle îzâh eder. Sürûrî, bu örnekle “seçilmişlik” kavramının daha iyi anlaşılmasını amaçlayarak âyeti âyetle tefsir etmiştir.

2.1.2. Kur'an'ın Sünnetle Tefsiri

Kur'an'ın kendisinden sonra en yetkin ikinci tefsir kaynağı sünnettir. “*Biz Zikri (Kur'an'ı), insanlara kendilerine indirileni açıklayasın diye indirdik*”¹⁵⁹ âyetinde ifade

¹⁵⁴ Yûsuf 12/4.

¹⁵⁵ Neml 27/18.

¹⁵⁶ Yasin 34/40.

¹⁵⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 4a.

¹⁵⁸ Hac 22/78.

¹⁵⁹ Nahl 16/44.

edildiği üzere Hz. Peygamber'in temel görevi Kur'an'ı insanlara tebliğ etmek ve açıklamaktır. Kur'an-ı Kerim'in sünnetle tefsiri Kur'an'da yer alan mücmel ve müphem ifadeleri açıklama, umumi hükümleri tahsis etme gibi konularla ilgilidir.¹⁶⁰

Sürûrî, âyetleri anlama konusunda ikinci otorite olan hadis-i şeriflere oldukça sık müracaat etmiştir. Sürûrî'nin âyetlerin tefsirinde hadislerle yaptığı atıflara örnek verecek olursak; “*Artık (bana düşen) hakkıyla sabretmektir.*”¹⁶¹ âyetini açıklarken şu yorumlara yer vermiştir; Hz. Yakûb artık üzerine düşenin sabretmek olduğunu biliyordu ama buna rağmen “*يَا أَسْفَى عَلَى يُوسُفَ*” (Ah Yusuf'um ah!)¹⁶² diyerek sızlandı. Bu Hz. Yakûb'un yeterince sabırlı olamadığı şeklinde bir soru işareti oluşturabilir. Bizim bu konudaki cevabımız ise şu minvaldedir; sabrın yeri, kişinin belanın ilk şokunu yaşadığı andır. Nitekim hadisi şerifte “Sabır, musibetin ilk darbesinde (başa geldiği ilk anda) yapılan sabırdır.”¹⁶³ buyurulmaktadır. Hz. Yakûb, sabretme konusundaki sözünden dönmemiş, zaman içerisinde Hz. Yusuf hakkında kaygılanıp üzüntü duymuştur ki bu durum da gâyet normaldir. Peygamberimiz de oğlu İbrâhim'in ölümü üzerine gözyaşı dökmesini yadırgayanlara “Göz yaşarır, kalp hüzünlenir.”¹⁶⁴ buyurmuştur.

Sürûrî, Hz. Yakûb'un Allah'tan gelen her türlü sıkıntıyı bir imtihan kabul ederek sabır ve metânetle karşıladığını belirtmektedir. İsyân etmeden gözyaşı dökmenin, üzülmünün, insan tabiatının bir parçası olduğunu, bu durumun Hz. Yakûb'un Allah'a sabredeceğine dair verdiği söze bir hâlel getirmeyeceğini de zikredilen hadislerle izah etmektedir.¹⁶⁵

Müellif, “*Kadın, onların dedikodusunu duyunca, onlara dâvetçi gönderdi; onlar için dayanacak yastıklar hazırladı...*”¹⁶⁶ âyetini yorumlarken Züleyha'nın şehrin önde gelen kadınlarına mükellef bir sofraya hazırlatıp ipek yastıklar, atlas minderler döşeyerek yemeğe davet ettiğini anlatır. Şehrin kadınlarının, bu sofrada dayanıp uzanarak yemek yediğini anlatırken bunun caiz olmadığını belirterek “Ben (yemeğimi) dayanarak yemem!”¹⁶⁷ hadisini delil olarak göstermektedir.

¹⁶⁰ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*. (Ankara: TDV, 2003), 227.

¹⁶¹ Yûsuf 12/18.

¹⁶² Yûsuf 12/84.

¹⁶³ Buhârî, Cenâiz 31.

¹⁶⁴ Buhârî, Cenâiz, 43.

¹⁶⁵ Sürûrî, *Tefsiru Sûreti Yûsuf*, vr. 18a.

¹⁶⁶ Yûsuf 12/31.

¹⁶⁷ Buhârî, Et'ime 13; Tirmizî, Et'ime 28; İbn Mâce, Et'ime 6; Dârimî, Et'ime 31.

Sürûrî, âyetten yola çıkarak sofrâ âdabına değinmiş, krallar gibi yaslanarak, yastıklara dayanarak yemek yemenin caiz olmadığını hadisle te'kit etmiştir.¹⁶⁸

Müellif, “Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir. Bu ise doğru söyleyenlerdendir.”¹⁶⁹ âyetinin tefsirinde ise Züleyha'nın akrabalarından ilim ve hikmet sahibi bir kişinin bu şekilde şahitlik yaptığını söylemektedir. Bu hakîm kişinin vaziyeti gördüğü halde direkt olarak, bu işi Züleyha yapmıştır deyip suçlamak yerine zarif ve hatayı kişiye nisbet etmekten kaçınan bir tavır sergilediğini belirtmektedir. Sürûrî, bu tavrın övgüye değer güzel bir davranış olduğunu söyleyip, Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmak isteyenlerin, insanların ayıplarını örtmesi gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunur. “Kim, müslümanın aybını örterse, Allahü Teâlâ da onun dünya ve ahirette aybını örter”¹⁷⁰ hadisini, âyeti açıklamak ve başkalarının kusurlarının, utanılacak hallerinin, duyulmasını, görülmesini önlemek, yayılmasına mani olmak gerektiği konusundaki görüşünü teyit için kullanmıştır.¹⁷¹

2.1.3. Kur'an'ın Sahabe Kavli ile Tefsiri

Rivâyet tefsirinin en önemli kaynaklarından birisi de sahâbe kavlidir. Üstün bir anlayış ve kavrama kabiliyetine ve eşsiz bir imana sahip olan sahâbîlerin, Arap diline ve âdetlerine hâkimiyetleri, vahyin inişine şahit olmaları, nüzûl ortamında Resûlullahla birlikte yaşayıp, anlayamadıkları âyetleri Resûlullah'a sormuş olmaları onlara Kur'an'ın tefsirinde özel bir konum kazandırmaktadır.¹⁷²

Sürûrî; İbn Abbas,¹⁷³ Ömer b. el-Hattâb¹⁷⁴ (ö. 23/644), İbn Mes'ûd¹⁷⁵ (ö. 32/652-53), Osman b. Affân¹⁷⁶ (ö. 35/656), Ali b. Ebî Tâlib¹⁷⁷ (ö. 40/661), Ebû Hüreyre¹⁷⁸ (ö.

¹⁶⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 41a.

¹⁶⁹ Yûsuf 12/27.

¹⁷⁰ Muslim, *Birr*, 72; Buhârî, *Mezâlim*, 3; Ebû Dâvûd, *Edeb* 38; Tirmizî, *Birr* 19.

¹⁷¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 35b.

¹⁷² Bedreddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2006), I, 188-189.

¹⁷³ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 4a, 6a, 25b, 28b.

¹⁷⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 3b, 39b, 44b.

¹⁷⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 27a.

¹⁷⁶ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 3b.

¹⁷⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 32b.

¹⁷⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 39b.

58/678), Âişe binti Ebî Bekir¹⁷⁹ (ö. 58/678), Câbir b. Abdullah¹⁸⁰ (ö. 78/697 gibi bazı sahâbîlerin görüşlerine atıfta bulunmuştur.

Sürûrî'nin, âyetlerin tefsirinde sahâbe kavline yaptığı atıflara örnek verecek olursak; müellif, “*Aziz'in karısı, (hizmetçisi olan) delikanlısından murad almak istemiş.*” âyetinin tefsirinde “تُرَاوِدُ فَتَاهَا” kelimesinin “غلام زوجها” anlamında kullanıldığını, izâfetin sebebinin, âdiyet anlamı vermek oluşunu ifade etmektedir. Örfte bir şeyin, sahibine izafetinin yaygın olduğunu, eşlerden bahsedilirken, karı kocanın birbirlerine, kölenin de ailenin tamamına izafe edildiğini söylemektedir. Bu ifadeyi desteklemek için Hz. Ömer'in sahibinin eşyasını çalan köleye ceza vermeyip ev halkından saymasını örnek gösterir.¹⁸¹

Sürûrî, Hz. Yusuf'un kıymetini takdir edip satın alan Aziz'in öngörü ve firâset sahibi olduğunu ifade etmektedir. Bu konudaki görüşlerini İbn Mes'ûd'dan naklettiği rivâyetle desteklemektedir. İbn Mes'ûd “İnsanların en ferasetlilerinin şu üç kişi olduğunu söyler. “Hz. Yusuf hakkında feraset gösterip, karısına, “*Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur...*”¹⁸² diyen Aziz, Hz. Musa'yı görüp, “*Babacığım onu ücretle tut...*”¹⁸³ demiş olan Hz. Şuayb'ın kızı ve Hz. Ömer'i kendi yerine halife bırakan Hz. Ebu Bekir.

Yine Sürûrî, Hz. Yusuf'u satın olan köle taciri Malik b. Zâr'ın, ona yolculuk sırasında gâyet kibar ve anlayışlı davrandığını nakleder. Yolculuk esnasında hiç erkek evladı olmayan Mâlik b. Zâr'ın Hz. Yusuf'tan dua istediğini onun da yüce Allah'a ilticâ ettiğini söylemektedir. Eserde Hz. Yusuf'un erkek evlat sahibi olması için yaptığı iddia edilen dua da zikredilmiştir. Müfessir, İbn Abbas'dan aktardığı rivâyetle bu duanın akabinde Mâlik b. Zâr'ın¹⁸⁴ on iki cariyesinden yirmi dört erkek evladının dünyaya geldiğini nakletmektedir.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 24b.

¹⁸⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 4a.

¹⁸¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 39b.

¹⁸² Yûsuf 12/4.

¹⁸³ Kasas 28/26.

¹⁸⁴ Malik b. Zâr el-Huzâî, Hz. Yûsuf'u kuyudan çıkarıp mısırdan satan köle tüccarıdır. Zemehşerî, *Keşşaf*, II, 308.

¹⁸⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 25b.

2.1.4. Esbâb-ı Nüzûl

Hız. Peygambere yöneltlen bir sual veya bir hâdise dolayısıyla âyetin veya bir sûrenin nâzil olmasına sebep olan âmilleri resmeden hadiselere sebep-i nüzûl denmektedir.¹⁸⁶ Esbâb-ı nüzûlu bilmek hükmün teşriinin hikmetini anlamayı, ayetin umum veya husus ifade edip etmediğini bilmeyi ve manaya vukûfiyeti sağlamaktadır.¹⁸⁷

Sürûrî tefsirinde Yusuf sûresinin nüzûl sebepleriyle ilgili farklı rivâyetleri zikreder. Yahudi âlimlerinin, müşriklerin önde gelenlerine veya ashaba “Muhammed’e Hz. Yâkub’un Şam’dan Mısır’a göç etme sebebini ve Yusuf’un kıssasını sorun” demeleri üzerine sûrenin nâzil olduğunu söylemiştir.¹⁸⁸

Bu sûrenin nüzûlünün sebeplerinden birinin de yahudilerin, Hz. Yusuf kıssasının Tevrat’ta yer alması ile övünüp Müslümanlara karşı gururlanması olduğunu zikretmiştir.¹⁸⁹ Müellif bu konudaki diğer rivâyet ise şöyle anlatmaktadır; Bir yahudinin Hz. Peygamberin yanına gelip “Hz. Yusuf’un gördüğü yıldızları haber ver” demesi üzerine Hz. Cebrail inip Hz. Peygambere bu yıldızların ismini bildirmiştir. Hz. Peygamber Yahudi’ye yıldızların ismini bilmesi durumunda Müslüman olmasını teklif etmiş, Yahudi anlaşmayı kabul etmiştir. Hz. Peygamber on bir yıldızın isimlerini söyleyip kıssayı anlattığında Yahudi iman etmiştir. Sürûrî, bu yıldızların isimlerinin Ceryan, Târik, Zeyyal, Kâbıs, Amûdân, Felik, Müsebbih, Darûh, Ferağ, Vesab, Zülfiketeyn olduğunu söylemiştir.¹⁹⁰

2.1.5. Kırâat Bilmiyle Tefsir

Kırâat ilmi; “Kur’an kelimelerinin edasının keyfiyetini ve ihtilaflarını, nakledenlerine isnat ederek bilmek” olarak arif edilmektedir.¹⁹¹ Bir metnin farklı lafızlar, muhtelif kalıplar, ilaveler ve eksiltmelerle okunması, hareke farklılıkları, o metnin anlamına etki etmektedir. Kıraat farklılıkları Kur’an âyetlerinin tefsirini etkileyip içeriğini zenginleştirmektedir.

¹⁸⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 115.

¹⁸⁷ ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, II, 22.

¹⁸⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr.2b.

¹⁸⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr.2b.

¹⁹⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 4a.

¹⁹¹ İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, (İstanbul: İFAV, 2012), 60.

Sürûrî, kıraât imamlarının okuyuş biçimlerini zikrederken, çoğunlukla ortaya çıkan anlam farklarına değinmeyip kırâat imamlarının okuyuş farklılıklarına işaret etmiştir. Bazen de bu farklarının anlama kattığı nüans ve zenginliklere yer vermiştir.¹⁹² Örneğin; “قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ” “Dediler ki: *Hâşâ Rabbimiz...*” âyetinde¹⁹³ Ebû Amr’ın, “ش”dan sonra gelen elif ile “حاشا” şeklinde okuduğunu söyler. O zaman anlamın berî kılma içerdiğini, teberrî, tenzîh ve istisna ifade ederek Allah’ı acz sıfatından tenzih etme manasına geldiğini belirtir. Yine devamında “مَا هَذَا بَشَرًا” “*Bu bir beşer değil...*” âyetini¹⁹⁴ açıklarken “بَشَرًا” şeklinde mansûb olmasının, Hicâz ehlinin lügatine göre olduğunu, “مَا”nın “ليس” gibi amel ettiğini söyler. Bu kelimeyi Temîm lehçesine göre okuyanların ise “بَشَرًا” şeklinde teleffuz ettiğini belirtir. Âyeti “بَشَرًا” şeklinde okuyanlara göre “Yusuf, bir beşerin mülkü olan bir köle değildir; olsa olsa, ancak kesin, şerefli bir melek olabilir” anlamına gelmektedir demiştir. Sürûrî, âyeti önce genel kabule göre tefsir edip sonra mütevâtir veya meşhur olmayan kırâatlere dayanarak âyetin muhtemel olduğu diğer anlamlara da yer vermiştir.¹⁹⁵

Sürûrî, “هَيْتَ لَكَ” “Haydi gel!...” ifadesindeki “هَيْتَ”¹⁹⁶ kelimesini İbn Kesir’in “حيث” gibi, “هَيْتَ” Nâfi , İbn-i Zekvân ve İbn Âmir’in ise, hâ’nın kesresi ve tâ’nın fethası ile “هَيْتَ” şeklinde, okuduklarını belirtmiştir. İbn-i Hişam’ın hâ’nın kesresi ve tâ’nın zammesi ile yâ harfini de hemzeye çevirerek, okuduğunu “هَيْتَ” diye okuduğunu bu kırâate göre mananın “Senin için hazırlandım” olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁷

2.1.6. Kıssalar

Kıssa; sözlükte bir kimsenin izini sürmek, ardınca gitmek; bir kimseye bir haber veya sözü bildirmek anlamına gelir.¹⁹⁸ Geçmiş kavimlerin tarihi izlerini ortaya çıkarmak amacı ile ibret alınacak, tarihi doğruluk ve gerçekliği olan olayların haber verilmesi kıssa olarak isimlendirilir.¹⁹⁹

Kıssalar, Kur’an’ın vahiy mahsulü olduğunu ispat etme açısından önemlidir. Sürûrî, Yusuf’un kardeşleri, hile yaparlarken ve ona yapacaklarını müşavere ederlerken,

¹⁹² Diğer örnekler için bkz. Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf* vr. 6b, 66b, 76b, 93a.

¹⁹³ Yûsuf 12/31.

¹⁹⁴ Yûsuf 12/31.

¹⁹⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 41b.

¹⁹⁶ Yûsuf 12/31.

¹⁹⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf* vr. 29a.

¹⁹⁸ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 487.

¹⁹⁹ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, (İstanbul: İfav, 2014), 210.

Hız. Peygamberin onların yanında olmadığını, bu kıssa ile gaybtan haber verdiğini, bunun apaçık bir mucize olduğunu söyler. Yanında bulunmadığı halde en ufak bir yanlışlık ve hata olmaksızın anlatmasının ancak vahiy ile izah edilebileceğini ifade eder.²⁰⁰

Sürûrî'ye göre Yusuf sûresinin Kur'an daki en güzel kıssa olarak zikredilmesinin birçok sebebi vardır. Başlıcaları şunlardır: ²⁰¹

- 1- Yusuf sûresinde akıcı ve eşsiz bir üslup kullanılması,
- 2- Anlatılanların gerçekleşen olaylara mutâbık olması,
- 3- İbret verici, hayranlık uyandıran olayların zikredilmesi,
- 4- Bâtınî manada sülûkun içeriğinden ve sâlikin yolculuğundan bahsedilmesi,
- 5- Sûrede insanların en güzeli olan Hz. Yusuf'un anlatılması,
- 6- Sabrı cemîlden bahsedilmesi,
- 7- Yusuf'un gururdan kaçınmasının anlatılması
- 8- Yakup'un oğullarının tevbesinin anlatılması,
- 9- Hz. Yusuf'un Hârût ve Mârût'un aksine yabancıya meyletmemesi,²⁰²
- 10- Yapılan kötülöklere ihsan ile mûkabelenin öğütlenmesi

Bütün bunlar edebi ve ibret verici bir üslupla anlatıldığı için Yusuf sûresinin özel bir sûre olduğunu ve kendisinden Ahsenü'l Kasas diye bahsedildiğini anlatır.

2.1.7. İsrailiyyat

Yahudilik ve Hıristiyanlık'tan tefsir ve hadise girmiş olan haberler "İsrâiliyyat" olarak adlandırılmaktadır.²⁰³ İsrailiyyat'a dair rivâyetler tefsir ilminin önemli konularından birini teşkil etmektedir. Kur'an'da kıssalar çok defa ayrıntıya girilmeden

²⁰⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 107a.

²⁰¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 3a.

²⁰² Tefsir kitaplarında Harut ve Marut'a dair İsrâiliyata dayanan pek çok rivâyet aktarılmaktadır. "Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde (II, I 34) Abdullah b. Ömer'den nakledilen bir hadise göre Hz. Adem Allah tarafından yeryüzüne indirildiğinde melekler Allah'a, "Bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip dururken yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun" derler. Allah da onlara, "Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim" der (Bakara 2/30). Melekler, kendilerinin âdemoğlundan daha itaatkâr olduklarını söyleyince de Allah yeryüzüne göndermek üzere aralarından iki melek seçmelerini ister. Harût ve Marût seçilerek yeryüzüne indirilir. Zühre çok güzel bir kadın sûretinde karşılırlarına çıkınca melekler ona sahip olmak isterler". İbn Kesîr. Bu rivâyetlerin hepsinin uydurma olduğunu ve bu rivâyetlerin Ka'b el-Ahbar' dan kaynaklandığını belirtir. Kürşat Demirci, "Hârût ve Mârût" *DİA*, (1997) XVI, 262-264. Metinden anlaşıldığına göre Sürûrî'de bu İsrailiyyat kaynaklı rivâyetlerden etkilenmiştir.

²⁰³ Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyat*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979), 7.

anlatıldığı için ayrıntıları öğrenmek isteyenler konu hakkında bilgi veren diğer kaynakları incelemeye yönelmiştir. Tevrat ve İncil’de Kur’an’da anlatılmayan bazı konular hakkında bilgiler verilmiştir. Bunlardan bazıları çelişkili ifadeler içerirken bazılarının da doğru veya yanlışlığını tesbit etme imkânı bulunmamaktadır.²⁰⁴

Sürûrî, Yusuf sûresinde bahsedilen konuların arka planını anlatan, olaylar arasındaki boşlukları dolduran, şahıs ve kavim isimleri veren isrâiliyat türü bilgilere eserinde oldukça sık yer vermiştir.

Müellif İsrâilî bilgilerle âşinâ olduğu hikâyecilik üslubunu birleştirerek, kıssayı son derece akıcı ve detaycı bir üslupla aktarmıştır. Sürûrî, kıssayı anlatırken sahneleme üslubu kullanarak, zaman, mekân ve kişiler arasındaki diyalogları akıcı, etkileyici ve muhatabın gözündeki bütün detayları canlandıran bir tarzda hikâyeye etmiştir.

Sürûrî, kıssayı altı ana sahne çerçevesinde anlatmıştır

İlk sahnede Hz. Yusuf’un babasından ayrılırken yaşadığı olaylar hikâyeye edilmiştir. Müellif burada Hz. Yâkûb’un yaşadığı tedirginliği, ruh halini, onu gönderirken yaptığı hazırlıkları ve hüznü dolu veda konuşmalarını ayrıntılı biçimde anlatmaktadır.²⁰⁵

İkinci sahnede kuyuya atılana kadar gerçekleşen olaylara detaylıca yer verilmektedir. Kardeşlerinin yol boyunca Hz. Yusuf’a olan kötü davranışları, eziyetleri, aralarında geçen duygusal konuşmalar, kuyuya atılması, Cebrail a.s. ile konuşmaları ve orada yaşadıkları detaylı biçimde hikâyeye edilmektedir.²⁰⁶

Üçüncü sahnede kabile tarafından bulunması ve Mısır’a kadar olan yolculukları konu edilmektedir. Hz. Yusuf’un köle tüccarı Mâlik bin Zâr tarafından, kardeşlerinden satın alınması, aralarında yapılan satış sözleşmesi, yolculuk sırasında yaşadıkları olaylar ve Mısır’da açık artırma yoluyla satılışı etraflı biçimde anlatılmıştır.²⁰⁷

²⁰⁴ İbrahim Hatiboğlu, “İsrâiliyat”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 199.

²⁰⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 13a-b, 14a.

²⁰⁶ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 14a-b, 15a-b, 16a-b, 17a-b.

²⁰⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 22a-b, 23a-b, 24a-b, 25a-b, 26a-b.

Dördüncü sahnede Züleyha'nın Yûsûf a.s.'a duyduğu aşk sonrasında gelişen olaylar konu edilmektedir. Züleyha'nın aşkını itirafı, ikna çabası, aralarında geçen diyaloglar ve Hz. Yusuf'un iffetini koruma çabası çarpıcı biçimde zikredilmektedir.²⁰⁸

Beşinci sahnede Hz. Yusuf'un Mısır'a aziz oluşu anlatılmaktadır. Yusuf a.s.'ın birçok imtihana mârûz kaldıktan sonra hapishaneden çıkış ânı, hapishane arkadaşları ile vedalaşmaları, ona yapılan ihtişamlı karşılama ve insanların hayranlıkları ayrıntılı olarak anlatılmıştır.²⁰⁹

Altıncı sahnede ise kavuşma ânında yaşanan olaylar hikâye edilmiştir. Yaşanan onca olaydan sonra kavuşma ânında konuşulanlar ve rüyanın gerçekleşmesi ile duyulan sevinç detaylı olarak anlatılmıştır.²¹⁰

Sürûrî kıssayı olaya canlılık kazandıran, okuyucuyu istenilen düşünce ortamına sürükleyip, konuya merak uyandıran bir üslupla isrîliyât türü bilgilerle destekleyerek bu altı ana sahne çerçevesinden aktarmıştır. Örneğin Züleyha'nın Hz. Yusuf'u ikna çabasını ve mücadelelerini şöyle anlatmıştır:

“Züleyha, Yusuf a.s.'ı görünce güzel elbiselerini giyip süslendi. Renkli yatağını hazırladı, altınla süslenmiş bir taç takarak ona yöneldi. Yakutlarla süslenmiş yatağa oturarak Hz. Yusuf'u çağırdı. Yusuf a.s. durumu bilmiyordu, o içeri girince Züleyha, kapıyı kilitledi. İç içe geçen yedi kapı vardı. Yusuf a.s. yanına baktı Züleyha'yı gördü. Ondan yüzünü çevirip, öbür tarafa döndü yine Züleyha'yı gördü.

Züleyha ; “Ne kadar güzel yüzün var” dedi. Yusuf as;“Onu toprak yiyecek. Rahimlerde insanın sûretini şekillendiren Allah'tır deyip, “*Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur.*”²¹¹ âyetini okudu.

-Züleyha: “Saçların ne kadar güzel! ”

-Yusuf: “Kabirde ilk düşecek şey odur.”

-Züleyha: “Gözlerin ne kadar güzel!”

-Yusuf: “Ben o gözlerle Rabbime bakıyorum. Cesedimden ilk akacak olan o gözlerdir”

-Züleyha: “Ey Yusuf gözünü kaldır da bana bak.”

-Yusuf: “Kıyametten sonraki öbür hayatımda âmâ olmaktan korkuyorum”

²⁰⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 29b, 30a, b, 31a.

²⁰⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 63a-b, 64a-b.

²¹⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 99a-b, 100a-b, 101a.

²¹¹ Âli İmrân 2/6.

- Züleyha: “Benden neden uzaklaşıyorsun? Ey Yusuf!”
- Yusuf: “Rabbime yakınlaşmayı umuyorum.”
- Züleyha: “Benimle birlikte yatağa girip örtün.”
- Yusuf: “Benim rabbimi örtebilecek hiçbir şey yok.”
- Züleyha: “Ey Yusuf! Bu yatağı senin için hazırladım. Benim hâcetimi gider.”
- Yusuf: “O zaman cennet benim nasibim olmaktan çıkar.”
- Züleyha: “Ey Yusuf! Öfkemi üzerine çekiyorsun.”
- Yusuf: “Bununla rabbimin rızasını talep ediyorum.”
- Züleyha: “Sen bir kölesin ben seni satın aldım ama bana karşı büyüklük taşıyorsun. Beni sarıp sarmala. Elini göğsüme koy da kalbim sakinleşsin”
- Yusuf: “Cehennemden beni sarmalamasından korkarım. Cehennemden ateşine sabrım yoktur”
- Züleyha: “Ey Yusuf! Aşkının ateşi beni susuzluktan yaktı. Kalk ta beni sula.”
- Yusuf: “Bunu sen benden daha iyi yapabilirsin. Kapının anahtarı senin elinde açıp susuzluğunu giderebilirsin”
- Züleyha: “Ben seni satın aldım ve eşim yerine koydum.”
- Yusuf: “Ziraatını benden başka bir arzda yap”
- Züleyha “Seni işkencecilerin eline vereceğim, benim elbiselerimi çıkardığım gibi onlar da senin elbiselerini soyacaklar.”
- Yusuf: “Rabbim razı olduktan sonra bir beis yok”
- Züleyha: “Ey Yusuf! Hangi sebeple benden uzak duruyorsun?”
- Yusuf: “İki hak sebebiyle senden uzak duruyorum. Birincisi semâ onun mülkü olan ilahımın hakkı sebebiyle, ikincisi ise yeryüzünün sultanı olan senin ve benim efendimin hakkı sebebiyle”
- Züleyha: “Ey Yusuf senin ve benim efendim olan sultanı sağ elime zeberced bir kâse, sol elime inci bir ibrik alarak sulayıp, zehirlerim. Bedeni düşüp gider. Onu, senin tahtının direklerinin dibine defnedirim. Senin ilahına gelince benim tartmaya güç yetmeyecek mücevherlerim var. Ben onları sana tasadduk ederim, korktuğun ilahın da seni bağışlar.”
- Yusuf: “Maazallah haramı işleyenin yüzünü Allah kıyamette karartır. Şahitlerin huzurunda sırlarını ifşâ eder. Bedenini ateş ile yakar. Bana zulmetme. Benim yüzümü kıyamette karartma. Beni anama babama karşı utandırtma. Rabbimi bana öfkeliendirtme. Bedenimi cehennem ateşine musallat etme” dedi. İkisi de birbirlerini ikna edemeyince kapıya doğru koştular.”²¹²

---

²¹² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 30a-b, 31a.

Sürûrî bazen kullandığı bu isrâilî bilgileri Vehb b. Münebbih²¹³ ve Kelbî²¹⁴ gibi kaynaklara dayandırmış bazen de kaynak vermeden zikretmiştir.²¹⁵

Özetle Hz. Yusuf'un yediği yiyeceklere varıncaya kadar olayları tüm detayları ile anlatan bu üslup sıhhat bakımından tartışılabilir. Fakat eserin olayları sürükleyici, cezbeden bir anlatımla âdetâ bir roman üslubu ile aktardığı için diğer tefsirlerden farklı özel bir yere sahip olduğu söylenebilir.

2.2. Dirâyet Metodolojisi

2.2.1. Dilbilimsel Tefsir

2.2.1.1. Belâgat İlmi ile Tefsir

Belâgat; bir sözün kusursuz, fasîh, durumun gereğine ve muhataba uygun olması anlamına gelmektedir.²¹⁶ Kur'an Allah'ın ilim, hikmet ve kudretini yansıtan bir kitap olması itibarıyla akıcı, eşsiz ve belîğ bir uslûba sahiptir. Sürûrî, Allah tarafından peygamberlere, kendi zamanlarında hangi şey revaçta ise, o şeyin daha üstünün mûcize olarak verildiğini ifade etmiştir. Peygamberimiz zamanında da şâir ve ediplerin çok rağbet görmesi sebebi ile onun mûcizesinin, üstün bir belâgata sahip olan Kur'an olduğunu söylemektedir.²¹⁷

Sürûrî, âyetlerde bulunan mecâz, mübâlağa, takyîdin terki gibi edebî sanatları belirtmiş ve bunların kazandırdığı anlamları izah etmiştir. Örneğin Sürûrî, “أَذْهَبُوا بِقَمِيصِي” “هَذَا فَالْقَوَّةُ عَلَى وَجْهِ أَبِي” (Şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne koyun)²¹⁸ âyetinin tefsirinde “وَجْهِ” kelimesinin yüz manasına değil “عين” “göz” anlamında kullanıldığını söyler. Burada belâgat sanatının örneklerinden olan mecâz-ı mürselin olduğunu, küll olan yüzün zikredilip, cüz olan gözün kastedildiğini söyler. Kur'anda bütünün zikredilip, parçanın kastedildiği başka örneklerin de olduğunu anlatır ve bu konuda “وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ” (Yüzler vardır ki, o gün ıslıl ıslıl parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır (O'nu göreceklerdir))²¹⁹ âyetini misal olarak getirir. Bu âyette

²¹³ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 25a, 41b, 54a, 56b, 66b.

²¹⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 25b.

²¹⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 3b, 15a, 33b, 89b.

²¹⁶ Ali Cârîm, Mustafa Emin, *El-Belâgatü'l-Vâdiha*, (Beyrut: Dârü'l Meârîf, 1999), 10, Seyyid Ahmed Hâşîmî, *Cevâhirü'l-Belâga*, nşr. Yûsuf Sumeylî, (Beyrut: El-Mektebetü'l-Asriyye, 1999), 40.

²¹⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf* vr. 58b.

²¹⁸ Yûsuf 12/93.

²¹⁹ Kıyame 75/22-23.

de küllün zikredilip cüzün kastedildiğini, mananın gözler Allah'ı görür şeklinde olduğunu anlatır.²²⁰

Müellif “إِنِّي لِأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ” (*Şüphesiz ben Yusuf'un kokusunu alıyorum*)²²¹ âyetinde de yine mecaz olduğunu söyler. Sürûrî'ye göre, “Vuslatın yaklaştığını hissediyorum” anlamında kullanılmıştır. Tıpkı “Fitnenin kokusu alıyorum” sözünde olduğu gibi beklenen ânın yakın olduğunu ifade için mecâz kullanıldığını söylemiştir.²²²

Sürûrî'ye göre “وَجَاؤُوا عَلَى فَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ” (*Gömleğinin üstünde sahte bir kan ile geldiler...*)²²³ âyetinde “بِدَمٍ كَذِبٍ” “yalanlı kan” diye ifade edilmesi mübalâğa içindir. Aslında “دم مكنوب” “yalanlı olan, yalana bulaşmış kan” takdirinde iken, mübalâğa için masdar sîgasıyla geldiğini belirtir. Sanki “gömleğe bulaştırılan kan, yalananın ta kendisidir” anlamına geldiğini söyler.²²⁴

Sürûrî, “اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا” (*Yusuf'u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın*)²²⁵ âyetinin tefsirinde ise, (takyîdin terki) nekranın ibhâmı olduğunu söyler. “أَرْضًا” “herhangi bir yer”, kelimesi nekra olarak gelip, belirlilik anlamı veren “ال” takısı belli bir maksada binên hazf olunmuştur.²²⁶ Sürûrî, nekradaki belirsizliğin âyete kattığı anlam ve inceliği ifade etmiş, “bilinen herhangi bir yere değil uzak belirsiz bir yere terk edin” anlamını içerdiğine işaret etmiştir.

2.2.1.2. Lügat İlmi ile Tefsir

Lügatler, bir dilde yer alan kelimenin anlamlarını, muhtemel olduğu diğer manaları, deyim veya cümle içindeki kullanım biçimlerini, kelimenin iştikakını, kökünü, telaffuzunu zikreden bazen de örneklendiren çalışmalardır.²²⁷

Sürûrî, İlâhî maksadın ortaya konulması adına eserinde lügat biliminden istifade etmiş, kelimelerin farklı anlamlarına, iştikaklarına, Kur'ân-ı Kerîm içindeki farklı kullanımlarına örnekler vermiştir. Örneğin, “وَالْفُؤُةُ فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ” (*O'nu kuyunun dibine atın*)²²⁸ âyetini tefsir ederken, “غِيَابَةَ” kelimesinin, insanların nazarından uzak,

²²⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 95a.

²²¹ Yûsuf 12/94.

²²² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 95b.

²²³ Yûsuf 12/ 18.

²²⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 17b.

²²⁵ Yûsuf 12/ 9.

²²⁶ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 9a.

²²⁷ Cüneyt Eren, *Arapça Sözlükler ve Kullanma Kılavuzu*, (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2010), 9.

²²⁸ Yûsuf 12/10.

görülmeyen yerler için kullanıldığını, kabirlere ve insanların suyunu ve içini görmediği kuyunun dibine de bunun için “gayâbet” denildiğini ifade etmiştir.²²⁹

Müellif, *“Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti”*²³⁰ âyetinin tefsirinde ise hemm kelimesini açıklarken, kelimenin lügat anlamına değinip “هَمَّ” hemm hayır veya şerden bir şeye onu işlemeden önce azim ve kastetmek, “همام” (hemmâm) kelimesinin anlamını ise tasarladığı şeyi hayata geçirmek olarak açıklamıştır. Dolayısı ile Sürûrî’ye göre hemm ile kasdolunan mana Hz. Yusuf için tabiatın meyletmesi, fikri olarak böyle bir düşüncenin bir anlık vaki olmasıdır. İnsanın bu fitrî meyilden sorumlu tutulamayacağını, bilakis nefesine gem vurduğu için mükâfatlandırılmaya layık olduğunu belirtir.²³¹

2.2.1.3. Nahiv İlmi ile Tefsir

Kur’an’ın en doğru şekilde anlaşılabilmesi, sonraki nesillere hatasız ulaştırılmasının sağlanması amacı ile harekeleme ve noktalama çalışmaları yapılmış bunun sonucu olarak da nahiv, tefsir ile buluşmuştur. Bu yönüyle nahvin Kur’an tefsirindeki yeri oldukça önemlidir.²³²

Nahvin lügat manası yol, cihet demektir. el-Cürçânî Nahiv hakkında: "Bir takım kaidelerle i'rab, bina ve diğer durumlarda terkîblerin hallerinin kendisiyle bilindiği veya asıllar vasıtasıyla kelamın yapı ve anlam bakımından, doğru veya yanlış olduğunun bilindiği şeydir" der.²³³

Sürûrî, âyet açıklamalarına başlarken çoğu kez kelimelerin tek tek manalarına yer vermiş, yapısına göre değişen anlamları geniş bir şekilde açıklamıştır. Tefsirinde, kelimelerin yapısı, anlamı, kullanımı, kelimenin kökleri ile alakalı bilgileri ayrıntılı bir şekilde örneklerle açıklanmıştır. Örneğin Sürûrî, “Şehirde birtakım kadınlar, "Aziz'in karısı, (hizmetçisi olan) delikanlısından murad almak istemiş. Ona olan aşkı yüreğine işlemiş. Şüphesiz biz onu açık bir sapıklık içinde görüyoruz dediler.”²³⁴ âyetinin tefsirinde *امرأة العزيز* cümlesinin mübteda, *تَرَاوُدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ* kısmının ise haber cümlesi

²²⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 11b.

²³⁰ Yûsuf 12/ 24.

²³¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 32b.

²³²Cüneyt Eren, *Nahiv İlminin Tefsirle İlişkisi ve Birbirlerine Etkisi*, (İstanbul: Kur’an ve Tefsir Araştırmaları, 2000), 258.

²³³ Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Kitâbu't-Ta'rifat*, (Mısır: Matba'tu'l-Hayriyye,1306), 105.

²³⁴ Yûsuf 12/30.

olduğunu غلام زوجها kelimesinde ise izafetin sebebinin, âdiyet anlamı vermek olduğunu ifade eder. Bu görüşünü teyit etme sadedinde örfte bir şeyin malikine, sahibine izafetinin yaygın olduğunu, eşlerden bahsedilirken, karı kocanın birbirlerine, kölenin de ailenin tamamına izafe edildiğini söyler. Hz. Ömer'in sahibinin eşyasını çalan köleye ceza vermeyip ev halkından saymasını örnek gösterir. Hz. Yusuf da Aziz'in kölesi olduğu için eşi olan Züleyha'ya nisbet edildiğini belirtir.²³⁵

Yine Sürûrî'ye göre “*İkisi de kapıya doğru koşular. Kadın onun gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında onun kocasına rastladılar. Kadın dedi ki: Senin ailene kötülük etmek isteyen cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir!*”²³⁶ âyetinde; واستبقا الباب kelimesindeki câr hazf olunmuştur. Böylece fiil ibtida manasını tezammün etmiştir. Müellife göre bunun kazandırdığı anlam şudur; “Her ikisi de koşmaya başladı, Yusuf kaçmak için, Züleyha'da ona engel olmak için acele etti” “وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ” deki vavin ise hal olduğunu, gömleğinden çeker olduğu halde gömleği arkadan yırtıldı anlamına geldiğini belirtir. Sürûrî, Züleyha ile Hz. Yusuf'un kapı önünde bir mücadele içinde olduklarının, Hz. Yusuf'un önde Züleyha'nın arkada kapıdan çıkmaya çalışırken gömleğin boydan boya yırtıldığının cümlelerin terkiibinden anlaşıldığını ifade eder.²³⁷

Sürûrî tefsirinde genel olarak ânı resmeden, muhataba anbean olayları seyrediyor hissi yaşatan, detayları zikreden bir üslup kullanmıştır. Burada da Yusuf a.s ile Züleyha'nın nasıl bir mücadele içine girdiklerini, durumlarını, konumlarını resmetme adına Nahiv İlminden faydalanmıştır.

Müellif eserinde zamirlerin anlam üzerindeki etkilerinden manaya katkılarından da bahsetmektedir. Örneğin, “*Onu değersiz bir pahaya, sayılı birkaç dirheme sattılar. Onlar zaten ona değer vermemişlerdi.*”²³⁸ Sürûrî bu âyetin tefsirinde zühdün rağbetin zıddı olduğunu “زهد فيه” ve “زهد عنه” diye kullanıldığını, Hz. Yusuf'un şanından yüz çevirdikleri rağbet etmedikleri anlamına geldiğini söyler. Yüz çevirip, değer vermeyenin kim olduğunu ise zamirin raci olduğu yere göre değişeceğini ifade eder. Ona göre, eğer zamir kardeşlerine râci olursa zaten zahirdir ki değersiz görüp ondan yüz çevirmişlerdir.

²³⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 39b.

²³⁶ Yûsuf 12/25.

²³⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 34b.

²³⁸ Yûsuf 12/20.

Eğer kovacılara râci olursa onlar sattılar, çünkü yolda buldular. Bir şeyi bulan ona önem vermez. Sahibinin çıkıp onu geri almasından korkar. Bu sebeple yüzünün güzelliğine rağmen onu değersiz bir pahaya, sayılı birkaç dirheme sattılar²³⁹ şeklinde açıklamıştır.²⁴⁰

2.2.1.4. Sarf İlmî ile Tefsir

Sarf bir kelimenin istenen manaya göre biçim değiştirmesini, iştikak da aralarında anlam ilişkisi bulunan iki kelimedenden birinin diğerinden alınmasını ve türetilmesini inceleyen bilim dalıdır.²⁴¹ Kurân-ı Kerim'deki kelimelerin kökenini, birbiriyle olan anlam ilişkilerini kavramak, ilahi muradı gerektiği gibi anlamak, maksudu hatasız biçimde oraya koymak için Sarf ilmi vazgeçilmezdir.

Müslümanlar, Kur'an-ı Kerimi en iyi biçimde anlayabilmek için Arap dilinin inceliklerinin öğrenilmesi konusunda büyük bir hassasiyet göstermişlerdir. Arap dilindeki, sarf, nahiv, mecaz, istiâre, vecize, atasözleri ve lehçeleri inceleyip araştırarak geniş bir literatür oluşturmuşlardır.

Şüphesiz ki Kur'ân-ı Kerim bitmek tükenmek bilmeyen bir deryadır. Bu deryadan her müfessir ilmi derinliği, Arap diline hâkimiyeti, Ulumu'l-Kur'ân'a ve ilmek ilmek oluşturulan bu literatüre vukufiyeti ve vüsati miktarınca nasibdâr olmaktadır. Bütün bu ilimlerle son derece mücehhez bir müfessir olan Sürûrî eserinde sarf bilimiyle tefsire geniş yer vermiştir. Mesela Sürûrî, *فَاسْتَعْصَمَ*, *“Kadın dedi ki: İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onun nefsinden murat almak istedim. Fakat o, (bundan) şiddetle sakındı”*²⁴² bu âyetin tefsirinde; *فَاسْتَعْصَمَ* kelimesinin İstifal kalıbında olduğunu, İstifal bâbının yapısının ise bazen mübalağa anlamı içerdiğinden hareketle, Hz. Yusuf'un son derece şiddetle ismetini muhafaza edip, bu durumdan kaçındığını ifade için kelimenin bu formunun kullanıldığı şeklinde yorumlamıştır.²⁴³

Yine müellif, *فَالْأَنْتَرِيْبُ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ* “Bugün size kınama (suçlama) yoktur”²⁴⁴ şu açıklamalara yer verir. “*أَنْتَرِيْبُ*” kelimesinin kökeni işkembeyi saran yağ anlamında olan

²³⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 23a.

²⁴⁰ Diğer örnekler için bkz. *Sürûrî, Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 4a, 9b, 13a, 17a, 21a, 22b, 33b, 78a.

²⁴¹ İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemaluddîn b. Muhammed, *Lisânü'l-Arab* II, (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1990), 97-98.

²⁴² Yûsuf 12/32.

²⁴³ *Sürûrî, Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 43b.

²⁴⁴ Yûsuf 12/92.

“ترب” kelimesidir. Tefil bâbından getirilmesinin sebebi ise Tefil formunun bazen bir şeyi izale için kullanılmasıdır. Deri izale edilince teclid kelimesi kullanılır. Bu kalıbın tercih edilmesi ile tefsire yansıyan anlamın “ırza zarar veren, yüz suyunu gideren bir kınama, aşağılama, suçlama yoktur” şeklinde olduğunu söylemiştir.²⁴⁵

2.2.1.5. Vücûh İlmi

Vucûh, “vech” kelimesinin çoğuludur. Bir şeyin ön tarafı, yüz cihet, benzer gibi manalara gelmektedir.²⁴⁶ Ulûmu'l Kur'ân terimi olarak ise aynı kelimenin farklı manalarda kullanılması anlamına gelmektedir. Vücûh ilminin bilinmesi tefsir ilmi açısından oldukça elzemdir zira metnin doğru tefsir edilebilmesi, kelimenin bütün formlarındaki anlamlarının bilinmesi, uygun anlamın tercih edilmesi ile mümkündür.²⁴⁷

Sürûrî, “Kebîr” (كَبِير) Lafzının Kur'an-ı Kerimdeki kullanımlarında ince farklılıklar içerdiğini anlatarak şu açıklamalara yer vermiştir.

“Sen bil ki كَبِير kelimesi Kur'an-ı Kerim'de farklı manalara gelir.²⁴⁸ 1. Yaşça büyük anlamına gelir ki bu âyette de bu anlam mevcuttur. 2. “كثير” (Çok) anlamına gelir. وَلَا تَسْأَلُوهُ أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا (Az çok, az vadesine kadar hiçbir şeyi yazmaktan sakın üşenmeyin)²⁴⁹ âyetinde olduğu gibi. 3. “عظيم” (Yüce) manasına gelir. عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ (O, gaybı da görülen âlemi de bilendir, çok büyüktür, çok yücedir.)²⁵⁰ âyetinde olduğu gibi. 4. “طويل” (Uzun) anlamında kullanılır. (Siz büyük bir sapıklık içindesiniz)²⁵¹ âyetinde olduğu gibi. 5. “شديد” (Şiddetli) anlamına gelir.²⁵² “وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نُدْفَةً عَذَابًا كَبِيرًا” (İçinizden her kim zulmederse ona büyük bir azâb tattıracağız) âyetinde olduğu gibi. 6. “الاعلم” (En bilgili) anlamında kullanılır. إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمْ (Doğrusu size sihri öğreten, büyüğünüz odur) âyetinde²⁵³ olduğu gibi. 7. “الاعقل” (En akıllı) anlamında kullanılır. قَالَ كَبِيرٌ هُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ آبَاءَكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْتًا (Babanızın sizden Allah adına ahit aldığı ve daha önce Yusuf konusunda ettiğiniz kusuru bilmiyor musunuz?)²⁵⁴ âyetinde olduğu gibi”

²⁴⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 93b.

²⁴⁶ Ebü'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbil'l Kur'ân*, (Beirut: Dâru'l-Mârifet, 2001), 513.

²⁴⁷ Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, II, 194.

²⁴⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 82b.

²⁴⁹ Bakara 2/282.

²⁵⁰ Râd 13/ 9.

²⁵¹ Mülk 67/ 9.

²⁵² Furkân 25/19.

²⁵³ Tâhâ 20/71.

²⁵⁴ Yûsuf 12/80.

Müellif, “semia” “سمع” kelimesinin Kur’an’da kabul, itaat,²⁵⁵ ilim²⁵⁶ ve mârûf²⁵⁷ gibi farklı anlamlarda kullanıldığını da örnekleri ile izah etmiştir.²⁵⁸

Yine müellif “veli” “ولي” kelimesinin, Kur’an’da Rab,²⁵⁹ İlâh,²⁶⁰ çocuk,²⁶¹ yakın,²⁶² sahip,²⁶³ islâh eden müteveli,²⁶⁴ kâfirlere yardımcı,²⁶⁵ Müslümanlara yardımcı²⁶⁶ ve nasihat eden²⁶⁷ anlamlarında kullanıldığını, âyetlerden örnekler getirerek açıklamıştır. “Sâlih” “صالح” kelimesinin de Kur’anda mümin,²⁶⁸ râzı olunan amel,²⁶⁹ itaatkâr,²⁷⁰ tevbe eden²⁷¹ ve emin²⁷² anlamlarına geldiğini söylemiştir.

2.2.1.6. Şiirle İstişhâd

Lügavî olarak bir şeyi inceliklerini kavrayarak bilmek, sezerek vâkîf olmak²⁷³ anlamına gelen şiir, duygu ve düşünceleri kendine has bir üslup ve sanatkârane bir ifade ile arz etme yöntemi olarak her dönem var olmuştur.

Bir sözün ardından onu pekiştiren ve doğruluğunu kanıtlayan atasözü, vecize, temsil ve şiir niteliğinde söz zikretmeye İstişhâd denir. Şiirle istişhâd müfessirlerin kadim dönemden beri başvurdukları bir yöntemdir. Kur’an’da geçen iki yüz kadar garib kelimenin anlamı sorulduğunda Abdullah b. Abbas kadim Arap şiirinden getirdiği şahitlerle açıklamalarda bulunmuştur.²⁷⁴

---

²⁵⁵ Enfâl 8/21.

²⁵⁶ Yûsuf 12/31.

²⁵⁷ Yûsuf 12/31.

²⁵⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 40b.

²⁵⁹ Enâm 6/14.

²⁶⁰ Ankebût 29/41.

²⁶¹ Meryem 19/5.

²⁶² Bakara 2/107.

²⁶³ İsrâ 17/97.

²⁶⁴ Yûsuf 12/101.

²⁶⁵ Mâide 5/51.

²⁶⁶ Tevbe 9/71.

²⁶⁷ Âl-i İmrân 3/ 28.

²⁶⁸ Nûr 24/32.

²⁶⁹ Furkan 25/70.

²⁷⁰ Neml 27/19.

²⁷¹ Yusuf 12/ 9.

²⁷² Kehf 18/82.

²⁷³ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, nşr. Ahmed Abdülgafur Attâr, (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 1995), II, 69.

²⁷⁴ İsmail Durmuş, “İstişhâd,” *DİA*, (2001) XXIII, 397-398.

Bahrü'l-Maarif isimli eserinde “ilm-i şî‘rin fevâyidi” başlığında, şiiri: “Vezinli, kâfiyeli, belli bir gaye ile tasavvur edilmiş ve düzenlenmiş manalı söz”²⁷⁵ olarak tanımlayan Sürûrî, anlamı pekiştirme, örnek verme ifadeyi zenginleştirme adına, şiirle istişhada tefsirinde çok sık yer vermiştir. Eserinde yer verdiği şiirleri beyt, rubai, kıta, mısra, nazım şiir gibi başlıklarla zikretmiştir. Şairliği ile de meşhur olan Sürûrî 147 farsça beyit, 27 rubai, 50 kıta, 1 mısra, 1 nazım ve 22 Arapça şiirle tezyin ettiği eseri ile oldukça farklı bir yapıt ortaya koymuştur.

Eserde yer alan şiirlerin sahipleri çoğunlukla zikredilmemiş olmakla beraber yaptığımız incelemede Kays b Mülevvah (ö. 60/680)²⁷⁶ İmru'l Kays ²⁷⁷ Ebü'l-Atâhiye(ö. 210/ 825) gibi önemli şairlerin eserlerine yer verildiği görülmektedir.

Sürûrî, Kur’an’daki bâtinî manaları da ortaya çıkarabilmek, herkesin anlayacağı ve faydalanacağı biçimde bir eser meydana getirmek için tefsirinde şiir ve hikâyelere yer verdiğini söylemiştir. Bunların bazılarının herkesçe bilinip duyulan eserler olduğunu, bazılarının ise ilk defa bu eserde zikredildiğini anlatır.²⁷⁸

Müfessirin eserde yer verdiği şiirlere örnek verecek olursak;

1- Müellif, “*İkisi de kapıya doğru koştular*”²⁷⁹ âyetinin tefsirinde Hz. Yusuf’un Züleyha’dan kaçtığını anlatırken, bu kaçışın aslında isyandan kaçış ve Rabbine bir sığınma olduğunu söyler. Müminlerin günahattan aslandan kaçır gibi kaçması, sefihlerden uzak durup, Sâlihlerle hemhâl olması gerektiğinin üzerinde durur. Bu manayı da şu şiirle teyit eder;

من عاشر الشرفاء شرف قدره ومعاشر السفهاء غير مشرف

انظر الى الجلد الحقيق مقبلا بالثغر لما صار جلد المصحف يشرف

*Şerefliyle muaşeret eden kimsenin şerefi artar. Sefihlerle muaşeret etmek şerefli değildir. Bak, hakir bir deri bile mushaf olunca şereflenir.*²⁸⁰

²⁷⁵ Yakup Şafak, “Bahrü’l-Maârif Müeellifi Sürûrî’nin Şiir ve Şairlikle İlgili Görüşleri”, *Yedi İklim* 7, No. 52, (1994), 17.

²⁷⁶ Sürûrî *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 39b.

²⁷⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 89a.

²⁷⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf* vr. 8a.

²⁷⁹ Yûsuf 12/25.

²⁸⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf* vr. 34a.

Sürûrî, değersiz görülen bir parça derinin Mushaf'la birleşerek yüceldiğini o yüzden kişinin kimlerle hemhâl olup kimlerden kaçması gerektiğine dikkat etmesi gerektiğini bu şiirle anlatmıştır.

2-“(Babaları) dedi ki: Onu götürmeniz beni mutlaka üzer.”²⁸¹ Âyetinin tefsirinde Hz. Yakup'un Hz. Yusuf'u kardeşleri ile uğurlarken, ona olan sevgisinin çokluğu ve ayrılığın elemi ile son derece müteessir olup gözyaşlarına gark olduğunu anlatır. Kalbe elem veren yegâne şeyin mahbûbun fırkatı olduğunu söyler. Ayrılığın verdiği hüznü cinâs tarzına da güzel bir örnek olan şu şiirle ifade eder;

”بکیت علی فراقک بعد بعد فاملیت الجنان من الجنون“

”و لو کان ا لبقاء بقدر شوقی لاجريت العيون من العيون“

Senden ayrılıp uzaklaştıktan sonra öyle ağladım ki cennetlerden cûnûna meylettim

*Eğer ağlayışım aşkım kadar olsaydı gözlerimden pınarlar akıtırdım.*²⁸²

Sürûrî, belâğat alanındaki ustalığıyla Cinâs-ı Tâm türündeki bir şiirle yazılış ve söylenişleri aynı olan cennet ve cinnet, pınar ve göz kelimelerini kullanarak, ayrılığın üzüntüsünü çok vecîz bir dille ifade etmiştir.

3-Sürûrî “Kadın bunların dedikodularını işitince haber gönderip onları çağırdı. (ziyafet düzenleyip) onlar için oturup yaslanacakları yer hazırladı. Her birine bir bıçak verdi ve Yusuf'a ‘çık karşılarına’ dedi. Kadınlar Yusuf'u görünce onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler.”²⁸³ âyetini açıklarken kadınların Züleyha'nın Hz. Yusuf'a olan aşkını ve bu sevginin onu düşürdüğü durumları kınadıklarını ama Yusuf'u gördükleri anda alay ettikleri durumun onların da başına geldiğini anlatır. Öyle etkilenirler ki ondan gözlerini almaları mümkün olmaz der. İnsanın böyle akıl almaz bir güzelliği karşısında gördüğü anda gözlerini çevirmesinin mümkün olmadığını da aşığıdaki şiirden örnek vererek açıklar;

العین ترى وما إلى الغمض سبيل* والقلب بطبعه الي الحسن يميل

من كان له الكمال لا ينكرني إن ملت الي الجمال فالله جميل

²⁸¹ Yûsuf 12/13.

²⁸² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 13b.

²⁸³ Yûsuf 12/31.

Göz güzeli gördüğünde onu kapatmaya mecal yoktur

Çünkü kalbin tabiatında güzele meyletmek vardır.

Kamil olan benim bu durumumu ayıplamasın

*Eğer güzele meylediyorsam, Allah da güzel olduğundandır.*²⁸⁴

Sürûrî, insanın tabiatı gereği güzel şeylere hayranlık duyarak baktığını, Allah'ın ne kadar güzel şeyler yarattığı konusunda düşündürerek, güzelliğin O'nu hatırlattığını şiir yolu ile ifade etmiştir.

Mesnevî şârihi olarak da maruf olan müellif, tefsirinde 19 defa *Mesnevî*'den alıntı yapmıştır.²⁸⁵ Sürûrî, *Şerh-i Mesnevî* adlı eserin dibacesinde *Mesnevî* hakkında şöyle demektedir:

“...insanların en düşkünü ve küçüğü Sürûrî, Allah yolunun yolcularına benzediğinde, feyz ve hidâyet ehlini örnek aldığında, *Mesnevî*-yi ma'nevî kitabını mütâlaa ile meşguldü. Mevlanâ'nın fazilet sırlarının düşüncesiyle haz duydu. O eksik idrakine ve kusurlu aklına, o değerli kitabın her beytine şerh yazmak ve Hazreti Mevlanâ'nın bazı sırların açmak geldi, her ne kadar o güzel ve mis kokulu kitap, bu hakirin böyle büyük bir işe kalkışmasından üstün olsa da özellikle bu kitabın manalarının sınırı yoktur... Bu kitabın şerhini kalem diliyle yazmak, görünen lisan ile takrir etmek kişinin ummân denizini bir borudan akıtmasına ve az zamanda tamamıyla sona erdirmeye çalışmasına niyet etmesi gibidir. Bu hakirin asıl amacı ve bütün isteği; o Mevlana Hazretlerinin mübarek nefesleri ve tarikat ehlinin değerli haberleriyle feyizlenmek ve faydalanmaktır. Diğerlerinin de bahçeye girmeleri, bahçede olan şeyleri görmeleri ve meyvelerinden toplamaları için bu bahçenin kapısını açmaktır. Zira bu bahçede meyve ağaçları, çiçekler ve nurlar sayısızdır...”²⁸⁶

Sürûrî, yazdığı şerhin bu eşsiz zenginliğe sahip eserin kapılarını okuyucuya açmayı ve istifadelerini kolaylaştırmayı amaçladığını ifade etmiştir. *Mesnevî*; gönül, ruh ve aşk adamı bir âlim tarafından yazılmış, âyet, hadis ve diğer İslâmi ilimleri kapsayan sûfî bir tefsir²⁸⁷ olması sebebi ile müellifin tefsirine letâfet ve zerâfet kazandırmak için başvurduğu kaynaklardandır.

²⁸⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 40b, 41a.

²⁸⁵ Bazı örnekler için bkz. Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, 14a, 32a, 33b, 54b, 67a, 92a, 96a, 111b, 113a, 119b.

²⁸⁶ Baştürk, “Sürûrî'nin Mesnevî Şerhi Tanıtım-İndeks-Tenkitli Metin (1b-40a)”, 21.

²⁸⁷ Hüseyin Güllüce, “Mevlana, Mesnevî ve Kur'an”, *Diyanet İlmî Dergi* 42, No. 1, (2011), 4.

Sürûrî “Eğer bana bunamış demezseniz inanın ben Yusuf’un kokusunu alıyorum! dedi”²⁸⁸ âyetini tefsir ederken, şu açıklamalara yer vermiştir. Bu kokuyu büyük bir aşk ve hasretle bekleyen Hz. Yâkûb, çok uzak mesafelerden hissetmiştir. Ruha incelik ve manevî esintiler veren ilahi mârifet sebebi ile Hz. Yâkub’un bu kokuyu hissettiğini anlatmak için *Mesnevî*’nin şu beyitini zikreder;

بوی پیراهان یوسف را ندید ** آنک حافظ بود و یعقوبش کشید

“Yusuf’un gömleğini alıp götüreren, gömleğin kokusunu duymadı da Yakup duydu.”²⁸⁹

Müellif ma’nevî kokuların, rûh gözlerinin açılması için bir ilaç olduğunu, ancak o kâbiliyete sahip olan kişilerin bu manevî atmosferi hissedebileceğini, âhirette de müminlerin cennetin kokusunu hissedip kâfirlerin mahrum kalacağını *Mesnevî*’den iktibâs ettiği beyitle teyit etmiştir.

2.2.2. Kelâmî Değerlendirmeler

Sürûrî, îtikâden Ehl-i sünnet ve’l-cemaat mezhebine mensup bir sûfidir. Eserini bu alanda yazılan birçok tefsirden farklı kılan, öne çıkaran yönlerinden biri de kelâmî konulara oldukça geniş yer verilmesidir. Müellif, eserinde yeri geldikçe, iman-amel ilişkisi, mucize, kerâmet, peygamberlerin ismeti, kader gibi temel îtikâdî konularda açıklamalarda bulunmuştur. Mutezile ve hâriciyenin fikirlerine eleştiriler yöneltip ehl-i sünnetin görüşlerini müdâfâ etmiştir.

2.2.3.1. İman-Amel ilişkisi

Sürûrî, kelâm ilminin en temel meselelerinden biri olan amel-iman ilişkisi tartışmalarına sıkça değinmiştir. Sürûrî’ye göre, mütezilenin küçük günah sahibine azap olunmayacağı, büyük günah sahiplerinin ise imandan çıktıkları görüşü batıldır. Müellif *قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ* “(Oğulları) dediler ki: Ey babamız! (Allah’tan) bizim günahlarımızın affını dile! Çünkü biz gerçekten günahkârlar idik.”²⁹⁰ âyetini de bu görüşünü desteklemek üzere kullanmıştır. Sürûrî’ye göre, kardeşlerinin, Hz. Yusuf ‘un hayatına kastetmeleri ve kuyuya atmaları şâyet büyük günahlardansa bağışlanmalarını dilemeleri, onların imandan çıkmadıklarının delildir. Eğer bu yaptıkları küçük günah olarak değerlendirilirse, Mütezilenin savunduğu gibi küçük günahlara azap olmasa,

²⁸⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 96b.

²⁸⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 97a., <http://www.masnavi.net/search/yusuf/3/10/tur/14/3/>.

²⁹⁰ Yûsuf 12/97.

istiğfar etmeleri gerekmezdi der. Hâricîler ise büyük günah işleyenler gibi küçük günah sahiplerinin de imandan çıkacağını iddia ederler. Müellif, bu âyetin onların görüşlerinin de bâtil olduğuna işaret ettiğini söyler.²⁹¹

Sürûrî'ye göre bir günahı, helal ve caiz görmeden işlemek mümkün değildir ama bu günahkârın imanına zarar vermez.²⁹² Âsi kul, tevbe ettiğinde imanının zarar görmeyeceği görüşüne dayanak olarak da “Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; ondan başka günahları dilediği kimse için bağışlar”²⁹³ âyetini zikretmiştir.²⁹⁴

Yine sûrede “تَزَكُّتٌ مِّمَّةً قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ” “Şüphesiz ben Allah'a inanmayan bir kavmin dininden uzaklaştım.”²⁹⁵ âyetinin devamında “وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي” “Atalarımın dinine uydum” denilmesi de müellife göre “el-menzile beyne'l-menziyeteyn” fikrinin yanlışlığına delildir. Küfür ile iman arasında başka derece yoktur, küfür tek millettir görüşünü savunmuştur.²⁹⁶

Görüldüğü üzere Sürûrî, Ehl-i sünnetin “amel imanın cüzü değildir” görüşünü savunmuş ve her fırsatta bunu âyetlerden örneklerle izah etmiştir.

2.2.3.2. Şirk

Sürûrî, “Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah mı?”²⁹⁷ âyetini tefsir ederken şirk konusuna değinmiştir. Müellif bu konudaki görüşlerini ifade ederken Yüce Allâh'ın birliğini ispat vasıtalarından biri olan burhan-ı temânu‘ deliline başvurarak, kâinatta birden fazla yaratıcı olması halinde nizamın bozulacağını, Allah'tan başka ilâh olması durumunda, her bir ilâhın farklı bir irâdeye sahip olması gerektiğini savunur. Böyle bir halde, ya her ilâhın iradesi geçerli olursa da hiçbirinin iradesi geçerli olmaz ki bu durum ilâhın acziyetini gerektirir. İlâhın aciz olması da caiz olmaz.²⁹⁸

²⁹¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 18a.

²⁹² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 11a.

²⁹³ Nisâ 4/116.

²⁹⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 7a.

²⁹⁵ Yûsuf 12/37.

²⁹⁶ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 53a.

²⁹⁷ Yûsuf 12/39.

²⁹⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 53b.

Sürûrî'ye göre Allah'a şirk koşmanın birçok çeşidi vardır. Mekke'li müşriklerin meleklerin Allah'ın kızları olduğunu iddia etmesi, Hıristiyanların teslis akidesi, Yahudilerin Hz. Uzeyr'in Allah'ın olduğunu iddia etmeleri Allah inançlarındaki şirkin yansımasıdır. Hâlbuki âlem Allah'ın varlığına, birliğine, ilmine ve kudretine işaret eden delillerle doludur. Akıl sahiplerinin eserden müessire gitmesi gerekir. Mahlûkatın her bir cüzü tevhide delâlet eder, lâkin güneş gözünü yumanı aydınlatmaz.²⁹⁹

2.2.3.3. Mucize ve Kerâmet

Sürûrî, eserinde îtikâdî konulardan olan mûcizelerden de bahsetmiştir. Müellife göre Allah tarafından peygamberlere kendi zamanlarında revaçta olan şeylerin daha iyisi, mûcize olarak verilmiştir. Hz. Yusuf zamanında rüya tabiri gözde ilimlerden biri olduğu için bu ilim bahşedilmiştir. Musa peygamber zamanında ise sihir yaygındır. Bu sebeple onun mucizesi de kendi zamanına uygundur. Peygamberimiz zamanında da şâir ve ediplerin çok rağbet görmesi sebebi ile onun mucizesinin de üstün bir belâgata sahip olan Kur'an olduğunu söyler.³⁰⁰

Müellif, *İني لأجد ريح يوسف* "Şüphesiz ben Yusuf'un kokusunu alıyorum"³⁰¹ âyetinde Hz. Yâ'kûb'un Yusuf'un kokusunu almasının mucize olduğuna değinir. Sürûrî'ye göre sabâ rüzgârı kokuyu Hz. Yâkûb'a ulaştırmak için Allah'tan izin istemiştir. Bu sebeple mahzûn gönüllerin onun esintisiyle ferahladığını söyler. "Ben Rahman'ın kokusunu Yemen'den alıyorum"³⁰² diyerek, peygamberimizin Veysel Karanî'ye işaret etmesini de mucize olarak nitelendirir.

Müminlerin de bazı öngörülere, çabuk anlama ve kavrama yeteneğine sahip olabileceğinden bahisle ferâsetin hak olduğunu söyler. "Müminin ferasetinden sakının! Çünkü o Allah'ın nuruyla bakar."³⁰³ hadîsini delil olarak getirir.³⁰⁴ İbn Mes'ûd'dan rivâyetle "İnsanların en ferasetlilerinin şu üç kişi olduğunu söyler. "Hz. Yusuf hakkında feraset gösterip, karısına, "Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur..."³⁰⁵

²⁹⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 108b.

³⁰⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 58b.

³⁰¹ Yûsuf 12/94.

³⁰² *el, Müsned*, 2/541.

³⁰³ Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 16; Suyûtî, *el Câmiu's Sağir*, 1, 24.

³⁰⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 95b.

³⁰⁵ Yûsuf 12/21.

diyen Aziz, Hz. Musa'yı görüp, "Babacığım onu ücretle tut..."³⁰⁶ demiş olan Hz. Şuayb'ın kızı ve Hz. Ömer'i kendi yerine halife bırakan Hz. Ebu Bekir.

Yine "(Yusuf) dedi ki: Size yedirilecek yemek gelmeden önce onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim. Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindedir..."³⁰⁷ âyetini yorumlarken Hz. Yusuf 'un olayları önceden bilip, gaybten haber almasının, onun nübüvvetine işaret eden bir mûcize olduğunu söyler. Keramet de mûcize gibi olağan üstü bir hal olup tabiat kanunlarıyla açıklanamadığı için bu âyetin ışığında ikisi arasında bir ilişki tesis eder. Sürûrî baştan beri kullandığı hikâye üslubu ile İbrahim Havvâs'ın kerâmetini anlatan şu olayı, evliyânın kerâmetine delil olarak gösterir;

İbrahim Havvâs çölde yolculuk ederken yolda bir Hıristiyan rahib ile arkadaşlık eder. Yedi gün aç olarak gittikten sonra, papaz ona der ki: "Ey Müslüman râhibi! Yedi gündür açız, kerâmetini göster". İbrahim Havvas, içinden "Yarabbi, bu kâfirin yanında beni utandırma" diye yalvarır. Bunun üzerine tepsinin içinde üzerinde bir testi su, hurma vepişmiş et olan bir sofraya gelir. Bunları yiyip ardından yola koyulurlar. Yedi gün daha yolculuk ederler. Bu kez İbrahim Havvâs "Ey hıristiyan râhibi! Sıra sende kerâmetini göster bakalım" der. Râhib esasına yaslanarak bir süre bekler, az sonra ilk yemeğin iki katı kadar bir sofraya gelir. Rahip, Havvâs'ı yemeğe davet eder. Havvâs şaşırır ve yemez. Rahip, "Sana iki müjdem var. Birincisi Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna iman ediyorum" der ve belindeki zünnarı çıkarır. "İkinci müjdemse ben, Yarabbi eğer bu kulunun senin katında bir değeri varsa bana önceki yemeğin iki mislini ihsan et diye dua ettim". Bunun üzerine yemeği beraber yiyip yollarına devam ederler."³⁰⁸

Sürûrî, kerametın hak olup mûcizeye benzer özellikler gösterdiğini, kerâmetin Allah'a ve peygambere inandığı için sıdkına işaret olarak, velîye verilen bir harikuladelik olduğunu hikâye yolu ile aktarmıştır.

---

³⁰⁶ Kasas 28/26.

³⁰⁷ Yûsuf 12/37.

³⁰⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 50b.

2.2.3.4. Nübüvvet

Sürûrî “*Ve işte böylece, Rabbin seni seçecek...*”³⁰⁹ âyetinin tefsirinde peygamberlerin, insanlar arasından Yüce Allah tarafından seçildiğini, nübüvvetin çalışmak veya ibadet yolu ile elde edilebilecek bir görev olmadığını ifade etmektedir.³¹⁰

Müellif, “*Senden önce de şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik...*”³¹¹ âyetinin tefsirinde ise, peygamberlerin insanlar içinde sıradan erkeklerden değil, onlar arasında en seçkin, bilgili, iradeli, en akıllı kişilerden ve şehir halkından seçildiğini savunur. Şehirde seçilme sebebini ise medenî kişilerin insanlarla bir arada bulunması sebebi ile bilgi, görgü, yumuşak başlılık ve uyumluluk açısından bedevilerden üstün olması ile izah eder.³¹²

Kadınlardan nebî gelmemesini ise kadınların, cahil, mahrem ve akıldan noksan oluşu ile açıklar.³¹³ Müellifin, eserin başından beri kadınlara olan önyargılı tavrının bu âyetin izahında da devam ettiği söylenebilir.

2.2.3.5. Peygamberlerin İsmeti

Sürûrî, İslâm inanç akîdelerinin temel prensiplerinden biri olan peygamberlerin ismeti konusuna da değinmiştir. “Mâsûm”u, “Allah tarafından ismeti korunan kimse” şeklinde tarif etmiştir.³¹⁴ Müellif, *وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا* “*Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti*”³¹⁵ âyetinin tefsirinde bazılarının bunu Hz. Yusuf’un da Züleyha’ya meyledip ona yaklaştığı şeklinde tefsir ettiklerini söyler ve bu yoruma şiddetle karşı çıkar. Peygamberlerden bir hata sâdır olduğunda Kur’an’da hemen akabinde tevbelere bahsedilir burada öyle bir durum olmadığı gibi sûrenin akışında da muhtelif âyetlerde Hz. Yusuf’un ismeti açıkça orta koyulmuştur demektir.³¹⁶

Bu görüşünü ispat sadedinde Sürûrî şu beş yerde bizzat Allah tarafından Hz. Yusuf’un mâsûmiyetinin ispat edildiğini söylemektedir. “*Asıl kendisi benim nefsimden*

³⁰⁹ Yûsuf 12/21.

³¹⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 7b.

³¹¹ Yûsuf 12/109.

³¹² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr.110b.

³¹³ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 110b.

³¹⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 33b.

³¹⁵ Yûsuf 12/ 24.

³¹⁶ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 32b.

*murat almak istedi*³¹⁷, “İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik)”³¹⁸ “Bu, azizin yokluğunda ona hainlik etmediğimi ve Allah'ın hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını (herkesin) bilmesi içindir”,³¹⁹ “Allah için, biz ondan hiçbir kötülük görmedik, dediler”,³²⁰ “Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben onun nefisinden murat almak istemiştim.”³²¹ Sürûrî, bütün bu âyetler ışığında Hz. Yusuf'un mâsûmiyetine en ufak bir hanel geldiğini savunmanın hurâfeden ibâret olduğunu belirtir.³²²

Sürûrî'ye göre enbiyânın ismetinde muteber olan nübüvetten sonraki dönemdir. Yani, Peygamberlerin vahiyden önce günah işlemesi, nâdir olmakla beraber mümkündür. Hz. Yusuf'un kardeşlerinin, günah işlediklerini ama nübüvvet gelmeden olduğu için bunun câiz olduğunu söyler.³²³

2.2.3.6. Kader

Sürûrî, inanç esaslarından olan kader konusuna da değinir. Allah'ın ezeli ilmiyle takdir ettiği şeyleri sırası geldiğinde, takdire uygun biçimde meydana getirmesinin, O'nun kazâsı olduğunu söyler. Tedbirin kazâyı engellemeyeceği görüşünü savunur. Hz. Yâkub, oğullarının Hz. Yusuf'a karşı olan kıskançlıklarını bildiği için gördüğü rüyayı kimseye anlatmamasını söylemiştir. Hatta bizzat *فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا* “sonra sana bir tuzak kurarlar!” diye uyarmıştır. Sürûrî, Hz. Yâkub'un rüyasında on kurdun Hz. Yusuf'a saldırdığını gördüğünü söyler. Bundan sonra Hz. Yâkub, “Siz ondan habersizken onu bir kurdun yemesinden korkarım”³²⁴ diye endişesini de ortaya koymuştur. Bütün bu olanlara rağmen, onu kardeşleri ile göndermesinden anlaşılmalıdır ki kazâ gelince göz görmez olur der.³²⁵

Müellif, tasavvufî anlayışın yansıması olarak, son derece teslimiyetçi bir yaklaşıma sahip olan Yahya b. Muaz'ın kaderle ilgili şu görüşlerine yer verir; Allah'tan kula yönelen bir sevgi olmadıkça, kulun Allah'ı sevmesi mümkün değildir. İnsan

³¹⁷ Yûsuf 12/ 26.

³¹⁸ Yûsuf 12/ 24.

³¹⁹ Yûsuf 12/ 52.

³²⁰ Yûsuf 12/ 51.

³²¹ Yûsuf 12/ 51.

³²² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 32b.

³²³ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 8b.

³²⁴ Yûsuf 12/13.

³²⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 11a.

yaratılmadan önce, levh-i mahfuzda Müslüman olarak yazılır. Kişi doğmadan, dünyada yaşayacağı yer ve cennetteki makamı hazırlanmıştır.³²⁶

Sürûrî, eserinde baştan beri insanların ahirette amellerinin karşılığını alacağını ve kulun fiillerinden sorumlu olduğunu savunan yorumlara yer vermiştir. Dolayısı ile burada yer verdiği görüş cebrî bir kader anlayışı değil, teslîmiyetçi bir yaklaşımla Allah'ın iradesini ve ilm-i ezeliyi vurgulamaktır denilebilir.

Müellif kaderin irâdî boyutunu ele aldığı gibi hikmet boyutuna da değinmiştir. O, Hz. Yusuf'un kuyudan kurtuluşunu anlatırken Kuşeyrî'den nakille şöyle der: "Allah Hz Yusuf'u kurtarmayı isteğinde kervanın kalbine seferi düşürüp sularını yok ederek kuyuya gelmelerini sağladı. Âlemde meydana gelen nice karmaşa, bir tek kişinin huzuru içindir. Nice koşuşturma bir tek oturan kişi içindir."³²⁷

Sürûrî'nin burada, kaderin sebepler örgüsünden oluşan plan ve ilâhî hikmet boyutunu ele aldığı görülmektedir.

2.2.3.7. Rü'yetullah

Kelâm ilminin tartışmalı mevzularından birisi de Rü'yetullah; Allah'ın âhirette görülmesi konusudur. Ehli Sünnet âlimleri Kur'an âyetlerinin ve Hz. Peygamberden rivâyet edilen bir kısım hadislerin delaletiyle Yüce Allah'ın görüleceğini savunur. Sürûrî de bu görüşü benimsemektir. "Müellif," "Kafîle (Mısır'dan) ayrılınca, babaları (yanındakilere): Eğer bana bunamış demezseniz inanın ben Yusuf'un kokusunu alıyorum! dedi."³²⁸ Âyetinin tefsirinde Hz. Yakûb'un büyük bir iştihakla Hz. Yusuf'u bulmayı arzu ettiği için ona kavuştuğunu Allah'ı talep edenin de O'na kavuşacağını anlatır. Müellife göre semâvî kitapların mazmûnundan anlaşılan kişinin talep ettiği şeye kavuşacağıdır. Hz. Yakûb'un daha gömlek gelmeden onun kokusunu aldığını ama gömleği getiren Yehûda'nın bu kokuyu hissetmediğini söyler ve bu durumu âhiret ahvâli ile ilişkilendirerek şöyle anlatır; "Kıyamette cennet ehli 500 senelik yoldan cennetin kokusunu duyar ama kâfirler bu kokuyu alamazlar. Hz. Yakûb'un üç hali vardı. Önce Hz. Yusuf'un kokusunu duydu sonra müjdesini aldı en sonunda da cemâline kavuştu. Kul da önce Allah'ın c.c. kokusunu duyar sonra *أَبْشَرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ* "size

³²⁶ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 50b.

³²⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 20b.

³²⁸ Yûsuf 12/94.

*vâdolunan cennetle sevinin!...*³²⁹ âyetinde olduğu gibi cennetle müjdelendir. En sonunda da *“Yüzler vardır ki, o gün ışıltı ışıltı parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır (Onu göreceklerdir).”*³³⁰ âyetinde olduğu gibi yüce Allah’ı göreceklerdir.”³³¹

Görüldüğü üzere Sürûrî’ Allah’ın ahirette gözlerle görülmesi inancını kabul edip bu âyeti rü’yetullahı delil olarak sunmuştur.

2.2.3.8. Şeytan

Sürûrî, kelâmî problemlerden olan şeytanın insana düşmanlığı ve aldatmasından da bahsetmiştir. *“Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır”*³³² âyetinin tefsirinde şeytanın insanoğluna düşmanlığının, Hz. Âdem, Hz. Havva, Hâbil ve Kâbil olaylarında açıkça zahir olduğunu söyler. İlk insandan beri devam eden bu düşmanlığın asla sona ermeyeceğini, şeytanın insanları ayartmaktan hiçbir zaman geri durmayacağını anlatır. Bu ezeli düşmanlığının sebebinin ise hased olduğunu belirtir.³³³

Sürûrî, Kur’an’da altmış sekiz yerde şeytanın tuzaklarından bahsedildiğini anlatır. Bu kadar çok zikredilmesi insanı uyarıp sakındırmak için olduğunu belirtir. Bu tuzaklarla ilgili olan ilk âyetin *“Şeytan onların ayaklarını kaydırıp...”*³³⁴ son âyetin *“Şeytanın adımlarını takip etmeyin”*³³⁵ olmasının mânidâr olduğunu ifade eder.³³⁶

Sürûrî, şeytan üzerinden dolaylı olarak, kötülük problemini gündeme getirir. Müellif, Ebû Mansûr’dan nakille her türlü şerrin kaynağının şeytan olduğunu söyler. Şeytanın önce düşüncüyü fikri olarak insanın kalbine attığını, sonra hatırlatarak bunu filizlendirdiğini, bunun neticesinde de o işin azimet haline gelip kul tarafından işlendiğini ifade eder. *“Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah’a sığın. Çünkü O, işiten, bilendir”*³³⁷ âyetini de bu düşüncesini delillendirmek için kullanır.³³⁸

³²⁹ Fussilet 41 /30.

³³⁰ Kıyâme 75/22-23.

³³¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf* vr. 97a.

³³² Yûsuf 12/5.

³³³ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf* vr. 5a-b.

³³⁴ Bakara 1/36.

³³⁵ Nûr 24/21.

³³⁶ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf* vr. 5a-b.

³³⁷ Fussilet 41/36.

³³⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 5a.

2.2.3.9. Kabir

Sürûrî, Hz. Yusuf'un kuyuya atılmasını kabir hayatı ile ilişkilendirmiştir. Hz. Yusuf kuyuya atıldığında Cebrâil a.s.'ın yetiştiği gibi mümin kulun da amellerinin yetişmesi ile ferahlayacağından bahseder. Kişinin ameline göre kabrinin ya bir cennet bahçesi veya bir cehennem çukuru olacağını söyler.³³⁹ Hz.Yusuf'a kuyuda cennet meyvelerinin ikrâm olduğunu ve meltem rüzgârı ile sıkıntılarından kurtulduğunu müminin de kabirde cennet nimetlerine kavuşacağını ifade eder. “*Ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır*”³⁴⁰ âyetini de bu görüşünü desteklemek için kullanır.³⁴¹

Sürûrî'ye göre kabirde geçirilen zaman görecelidir. Cenneti özlem ve iştiyakla bekleyenler için kabirde kalış süresi çok uzun olarak hissedilir. Azaptan endişeli olanlar için ise bekleyiş oldukça kısadır.³⁴²

2.2.3.10. Nazar

Sürûrî'ye göre, nazar haktır ve insanın kaderiyle yakından alâkası vardır. Hz. Yâkub oğullarına nazar değmesinden korktuğu için şehrin ayrı kapılarından girmelerini istemiştir. “*Sonra şöyle dedi: Oğullarım, (şehre) hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan (gelecek) hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm Allah'tan başkasının değildir.*” Müellif, göz değmesi (ayn)ın kişi üzerinde etkisinin olduğunu belirtir. Peygamberimizin “Nazar haktır”³⁴³ hadisini ve torunları Hz. Hasan ve Hüseyin'e yaptığı “Sizi, her şeytan ve haşereden, her kötü gözden Allah'ın noksansız kelimelerine sığındırırım”³⁴⁴ duasını görüşünü desteklemek için serdedir.³⁴⁵

Özetle Sürûrî, eserinde çeşitli âyetler bağlamında kelâmî bazı meseleleri ele almış, konular hakkındaki görüşlerini, yeri geldikçe Ehl-i Sünnet çerçevesinde yorumlayarak aktarmıştır.

2.2.3.11. Müteşâbih

Müteşâbih kelimesi teşâbüh masdarından türemiş olup, manaları farklı olmakla beraber iki şeyin lafzen birbirine benzemesi, ayırt edilememesi anlamına gelmektedir.³⁴⁶

³³⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 16.b.

³⁴⁰ Vâkıa 56/89

³⁴¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 16a.

³⁴² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 16b.

³⁴³ Müslim, Selâm, 41; Ebû Dâvûd, Tıb, 15.

³⁴⁴ Buhârî, Enbiyâ, 10.

³⁴⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 73b.

³⁴⁶ Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, II, 69.

İstilâhî olarak ise, “Manaları bilinmeyen yahut herhangi bir sebepten ötürü anlamlarında kapalılık bulunan ya da birden çok manaya ihtimali olup, bu manalardan birisini tercihte zorluk söz konusu olan âyet, kelime ya da harflere müteşâbih” denmektedir.³⁴⁷

Müteşâbihlerin anlamları ve bu ayetlerin yorumlanıp, yorumlanamayacağı hususu, kelâmve tefsir ilminin tartışmalı konuları arasında yer almaktadır.

Sûrelerin evvelinde bulunan Hurûf-ı mukattaalar da anlamında kapalılık olup, lafzî olarak bir manaya delalet etmediği için bazı âlimler tarafından müteşâbih olarak değerlendirilmiştir.³⁴⁸

2.2.3.12. Hurûf-ı Mukattaa

Hurûf-ı mukattaa, kesik harfler anlamına gelmekte olup, Kur’an’ın başındaki bir veya birkaç harfin birlikte zikredilmesinden oluşan harflere verilen isimdir. Bu harflerin anlamlarının bilinip bilinemeyeceği konusunda âlimler farklı görüşlere sahiptir. Selef âlimlerine göre bu harfler müteşâbihtir, anlamlarını sadece Allah bilir. Sonraki dönem âlimleri ise bu harflerin anlamları konusunda te’vil yapılabileceği görüşünü benimsemişlerdir.³⁴⁹ Elmalılı, zahir ve bâtın her iki mananın birlikte değerlendirilerek cem edilmesi gerektiğini, zahirden başka mananın olmadığını iddia etmenin, gizli olan birçok mananın yok sayılması anlamına geldiğini söyler.³⁵⁰

Sürûrî Yusuf sûresinin evvelindeki hurûf-ı mukataaların anlamı konusunda farklı görüşlere yer vermektedir. Söz konusu görüşler şunlardır:

1-“الر” Harfleri sûrenin ismidir.

2-Kur’an’ın benzerini getirmeleri konusunda kâfirlere karşı bir meydan okumadır.

3-Bu harfler Allah’ın bazı isim ve sıfatlarının remizleridir. “ا” “Elif” “انا” anlamındadır. “ل” “Lâm” Lafza-i Celâle, (الله) işaretidir. “ر” (Ra) ise “ارى” görüyorum kelimesinin remzidir. Anlamı “انا الله ارى” demektir.

³⁴⁷ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 154.

³⁴⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 136.

³⁴⁹ Celâleddin Abdurrahman, es-Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: er-Risale, 2008), I, 658-668.

³⁵⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili I*, (İstanbul: Eser Kitabevi, 1971), 151.

Sürûrî bu durumda âyetin manasının “Ben Allah’ım kardeşiniz Yusuf’a yaptıklarınızı ve ona karşı muamelenizi görüyorum” demek olduğunu belirtir. Ayrıca ona göre umûmî bir ikaz da vardır. “Ben Allah’ım mahlûkatın gördüklerini ve arştan arza kadar görülmeyenleri, bütün yaratılanların adımlarını ve nefeslerini, her amel edenin amelini görürüm de mahlûkattan gizlerim” anlamına geldiğini söylemektedir.³⁵¹

2.2.3.13. İ‘câzu’l-Kur’ân

İ‘câz kelimesinin kökü olan “عجز” kelimesi sözlükte güç yetirememek, yapamamak, aciz bırakmak anlamına gelmektedir.³⁵² Terim olarak ise, Kur’an’ın, belâgatı, edebî üslubundaki eşsizliği ve muhteva zenginliği sebebiyle benzerinin ortaya konulamamasıdır.³⁵³

Sürûrî “الر تَلْكَ آيَاتِ الْكِتَابِ الْمُبِينِ” âyetindeki³⁵⁴ “تَلْكَ” kelimesinin bu sûrenin âyetlerine işaret olup, "Elif-lâm-râ diye adlandırılan bu sûrede, indirilen o âyetler, Kitab-ı Mübin’in âyetleridir" anlamına geldiğini zikreder. Bu âyetlerin Araplar için mânâları karıştırılmayacak ve incelikleri örtülemeyecek şekilde apaçık olduğu ve düşünen kimseye bu âyetlerin Allah katından olduğunu ortaya koyduğu için muhataba bir tehdidi ve icaz olduğunu ifade eder. Yahudilerin, İsrailoğulları niçin Mısır'a gitti? şeklindeki sorularının cevabının bu âyetlerle verildiğini, tefekkür edenlerin bu âyetlerin Allah katından olduğunu anlayacağı için Kur’an’ın icazına örnek olduğunu belirtmiştir.³⁵⁵

2.2.3. Tasavvufî Tefsir

Kur’an’ın keşf ve ilham yoluyla açıklandığı tefsirler için “işârî tefsir”, “remzî tefsir” veya “tasavvufî tefsir” tabiri kullanılır. Mutasavvıflar, yaşadıkları zevk ve vecd haline göre âyetlerden bir takım ince manalar çıkarırlar. Bu tür tefsirlere, ilk anda akla gelmeyen fakat âyetin işaretinden tefekkürle kalbe doğan mana anlamında “işârî tefsir” adı verilmektedir. Bu yorumlar, müfessirin gönül ve his dünyasının bir yansıması, bilgisi, birikimi, tefekkür kabiliyetinin yanında ahlâkî olgunluğunun neticesinde ulaştığı anlamlardır.³⁵⁶

³⁵¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 2b.

³⁵² el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 484.

³⁵³ Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 94-95.

³⁵⁴ Yusuf 12/10

³⁵⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 3a.

³⁵⁶ Abdülhamit Birışık, “Tefsir,” *DİA*, (2011), XL, 287.

Sürûrî'ye göre Yusuf sûresi, nefis terbiyesi, ruhun tezkiyesi, kalp tasfiyesi, teslimiyet, rıza, aşk, sabır ve şükürün en güzel örneklerini içermesi itibarı ile eşsizdir. Müellif, bu sûrenin Allah yolcusuna yolun başlangıcından sonuna kadar karşılaşılabilecek durumları ve takınacağı tavırları düşünce yolu ile ilham ettiğini savunur. Bu sûrenin sâlikin azim, irade, sabır ve şevkini artıran, olaylara mümine yakışır bir bakış açısıyla bakmayı öğreten bir yanı olduğunu belirtmektedir.³⁵⁷

2.2.3.1. Tefsirdeki sembolizm

Tefsîru Sûreti Yusuf'da işârî tefsire dayanan metaforik anlatım tarzı ile sembolizmin önemli bir yeri vardır. Müfessir, âyetin zâhiri anlamını aktardıktan sonra “وإذا ارید التفسیر الانفسی” (Enfusî anlam murâd olduğunda) başlığı altında işârî yorumlara yer vermiştir. Müellife göre bu anlamlar Kur'an'ın remzleri ve düşünce yoluyla kalbine gelen ilhamlardır.³⁵⁸ Âyetlerin zahirî manaları olduğu gibi, hikmet, sır ve işaret içeren batınî yönlerinin de bulunduğu işaret eder. Sürûrî bu görüşüne “إن للقرآن ظهراً وباطناً، أو إلى سبعة أبطان، أو إلى سبعين بطناً” (Her âyetin bir zahiri manası, bir de batinî manası vardır. Batnın da yedi veya yetmiş batna kadar manası vardır.) hadisini delil göstermektedir.³⁵⁹ Buradan hareketle Sürûrî, Yusuf kıssasında anlatılan karakter olay ve olgulara işârî anlamlar yükleyip, olayları enfüse tatbik ederek tefsirine farklı yorumlar getirmiştir.

Müellife göre görünür âlemde karşılığı olan, kıssanın içerisinde gerçekleşen olayların aynısı insanın nefsinde de meydana gelmektedir. Zübde-i âlem olan insanın seyr-ü sülûk macerasında yaşadığı olayları kıssa ile ilişkilendirilip sembolik bir anlatımla sâlikin yaşadığı manevî tekâmül aşamalarını ortaya koymuştur. Yusuf sûresinde her karakter ve olayı tasavvufî bir kavramı temsil etmektedir.

Hiz. Yakûb: Akıl

Hiz. Yusuf: Kalb

Kardeşler: Havass-ı hamse-i zâhire ve batinâ

Bünyamin: Kuvvet-i Âkile

³⁵⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yusuf*, vr. 8b.

³⁵⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yusuf*, vr. 7b.

³⁵⁹ es-Seyyid Muhammed Hüseyin Tâbâtâbâ'î, *el-Mizân fi Tefsiri'l- Kur'ân I*, (Tahran: Dâru'l Kütübî'l İslâmiyye, 1372), 5.

Kurt: Kuvvet-i Gadabiyye

Kuyu: İnsan tabiatı

Kova: Tevbe

Kervan: Salihler

Züleyha: Nefs

Zindan: Halvet

Şarapçı: Kuvvet-i Ruhiyye muhabbeti

Melik: Ruh

Eserde nefsin, kemâle ermek için kötü sıfatlarından arınması, kalbin beden ülkesine hükümlan olma macerası kıssa ile ilişkilendirilerek sembollerle anlatılmaktadır. Tasavvufî eğitimin ilk safhasından son safhasına kadar müridin geçirdiği ruh halleri hakkında bilgi verilmektedir. Örneğin müellif, Züleyha'nın Hz. Yusuf'u arzlaması ve kapıları kilitlemesini, nefsi emmârenin bütün sıfatları ve saldırganlığı ile kendini ortaya çıkarması olarak tanımlar. Kalp makamındaki telvîn, yani bir halden başka bir hale yükselmenin öncesinde, nefsin bütün şiddeti ile insana mukavemet ettiğini ifade eder.³⁶⁰ Tasavvufî iklimde bir makamdan bir makama yükselmenin ancak nefisle olan bu çetin mücadelenin kazanılması ile olacağı anlatılmaktadır.

Sürûrî, kapıya doğru koşmayı kalbin tevbeye yönelmesi, nefsin ise engellemeye çalışarak, kalple mücadele etmesi olarak yorumlamaktadır.³⁶¹ Müellifin, eserinde kullandığı bu sembolik anlatım tarzı ve kavramları muşahhaslaştırma metodu ile akıl, hayal gücü ve kalbi buluşturarak daha derin bir tesir gücüne sahip olduğu söylenilebilir.

2.2.3.2. Sürûrî'nin Bazı Tasavvufî Kavramlara Yaklaşımı

1- Mürşid

Tasavvuf insanı Allah'a ulaştırmayı hedefleyen mânevi bir yolculuktur. Mutasavvıflar bu yolculukta mürîde eşlik edecek, doğru yolu gösterecek, eğitecek bir rehberin olması gerektiğini savunmuşlardır. Müellif de bir mürşid-i kâmile intisâb etmenin gerekliliğini, melikin rüyasını tâbir için ehil birisini araması ile ilişkilendirir.

³⁶⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 31a.

³⁶¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 35b.

“Dünya hapisanesindeki müminin rüya mesâbesinde olan amellerini bir mürşide tevîl ettirmesi gerekir ” sözleri ile mürşidin tavsiye ve işaretleri ile müridin gerçek manada hakikati kavrayabileceğini belirtmektedir. Melikin rüyasını te’vîl için ehil, vebî ve keşfi ilimlere sahip birini arayıp seçtiği gibi Hakk’a giden yolda müridin gerçek anlamda yetkin bir mürşidin rehberliğine ihtiyacı olduğuna işaret etmektedir.³⁶²

2- Nefis

Nefis, tasavvuf düşüncesinin en temel kavramlarından biridir. Zühd döneminden itibaren mutasavvıflar, nefis kavramını merkeze alıp seyr-u sülûkü büyük ölçüde bu kavrama yüklediği anlam çerçevesinde yorumlamışlardır.³⁶³ Tasavvufta nefis her ve günahın kaynağı olan, kötü huy ve süflî arzuların tamamı ve kötülüğü emreden olarak anlaşılır.³⁶⁴ Sürûrî de Abdullah b. Hafif’den nakille nefsi şöyle ifade etmektedir; “Nefis tarif edilemez ancak, bazı hal ve sıfatların varlığı nefise işaret eder. Hakka muhalefet, şehvete meyil ve ibadetlerin ağır gelmesi nefsin sıfatlarındandır.”³⁶⁵

Müellif, kötü ahlak ve sıfatların kaynağı olarak gördüğü nefsi ıslah ve terbiye edip disiplin altına almanın ve eğiterek tuzaklarından kurtulmanın gerekliliğini şöyle savunur:

“Nefis zulmet ve sır, marifetullah ise kandildir. Kimin kandili olmazsa karanlıktadır. Ruh ahlâkı mahmude, nefis ahlâkı mezmûmedir. Kalp Allah’a sığınıp zikrederek, imanın tevfikine ulaştığında nefsin tuzaklarından emin olur.”³⁶⁶

Müfessir, nefis mücadelesinde kişinin kendini temize çıkarmamasının gerekliliğini vurgular “(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabbim acıyıp korumuş başka...”³⁶⁷ âyetini yorumlarken, Züleyha’nın da nefsinin savunmayı bırakıp günahının farkına vararak itiraf etmesi sebebi ile marifet, izzet ve vuslata ulaştığını belirtmektedir.

³⁶² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 49b.

³⁶³ Mehmet Uyar, “Tasavvufta Kavramlar Arasındaki Anlamsal Bağların Mahiyeti Üzerine Bir Deneme: Nefs Ve İlgili Kavramlar Örneği” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No. 40, (2016), 168.

³⁶⁴ Süleyman Uludağ, “Nefis,” *DİA*, (2006), XXXII, 526.

³⁶⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 32b.

³⁶⁶ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 32b.

³⁶⁷ Yûsuf 12/53.

Sürûrî tasavvuf anlayışında riyazeti, mücâhedeyi, zühdü, takvâyı ve nefis üzerinde hâkimiyet kurmayı esas almış, eserde sıklıkla yer verdiği hikâyelerde de bu konuları öne çıkarmıştır.

3- Murâkabe

Sürûrî, murâkabeyi kulun daima Allah Teâlâ'nın gözetimi altında bulunduğunun bilincinde olması ve O'nu görüyormuşçasına hareket etmesi olarak tanımlamaktadır. Bu sebeple kul, her hâlinin, hareketinin, tavrının, yaptıklarının ve yapmadıklarının Allah tarafından bilinmekte olduğunu hiçbir zaman unutmamalıdır. “*Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti...*”³⁶⁸ âyeti ile kastedilen burhânın, Hz Yusuf'un nazar-ı ilâhînin müşahedesinde olduğunu bilmesi ve nefsânî arzuları bertaraf için murâkabe halinde olması şeklinde yorumlamaktadır. Sâlikin, her zaman Allâh'ın emir ve yasaklarına uyarak, her an gözetlendiğinin farkında olması gerektiğini konu hakkındaki şu hikâye ile aktarır:

“Bir padişahın genç bir hizmetçisi vardı. Ona öbür hizmetçilerden daha çok ilgi gösterirdi. Kendisine alâka gösterilen hizmetçi öbürlerinden daha fazla kıymetli olmadığı gibi, daha güzel de değildi. Bir kere bu durum bahis konusu edilerek padişahın bunun sebebi soruldu. Padişah, hizmetçiyi gammazlayanlara onun hizmet yönünden öbürlerinden daha üstün olduğunu anlatmak istedi. Günlerden bir gün atına binip, hizmetçilerini ve maiyetindekileri yanına aldı. Kendilerinden uzak olan bir dağda kar vardı. Emir bu kara baktı, sonra da başını eğdi. Hizmetçi derhâl atını mahmuzladı ve oradan uzaklaştı. Orada bulunanlar onun neden koşarak gittiğini anlayamadılar. Kısa bir süre sonra bir miktar karla döndüğü görüldü. Emir ona dedi ki: ‘Benim kar istediğimi nereden anladın?’ Hizmetçi bu soruya: ‘Çünkü sen kara baktın, padişahın bir şeye bakışının bir maksadı ve hikmeti vardır’ diye cevap verdi. Emir şöyle dedi: ‘Bu çocuğa hususi sûrette ikram ve teveccühte bulunuşunun sebebi şudur: Hepiniz kendinizle meşgul oldunuz. Onun meşguliyeti ise pür dikkat benim bakışlarıma nazar etmekten ve hâllerimi gözetlemekten ibarettir. O murakabe ile meşguldür.’³⁶⁹

Sürûrî, murâkabenin kulluğun gerektirdiği ciddiyet, adanmışlık bilinci, ilâhî ölçülere riâyet ve nefsin eğitimi için gerekliliğini hikâye üslubu ile ortaya koymuştur.

4- Seyr-i Sülûk

Tâlibin, bir mürşidin gözetiminde yaptığı mânevî yolculuk olan seyr-u sülûk terimi, insanı Hakk'a ulaştıran tavır, amel, ibadet, fiil, hareket ve davranış tarzları

³⁶⁸ Yûsuf 12/24.

³⁶⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 31b.

manasında kullanılmıştır.³⁷⁰ Sürûrî, Yusuf sûresini sadece Hz.Yusuf ‘un başına gelen olaylar bütünü olarak değerlendirmeyip, her müminin karşılaşılabileceği olayları ve çıkarabileceği dersleri barındıran seyr-u sülûk aşamalarını anlatan bir kıssa olarak nitelendirmiştir. Buradan çıkarılacak derslerin sadece ifade edilen zahiri anlamlarda ibaret olmayıp âyetlerin düşünülmesi ile kalbe gelen ilhamların da Allah’a olan yolculukta önemli olduğunu ifade etmiştir.³⁷¹

Sürûrî, Hz. Yusuf’un yaşadıklarını müminin hayatı esnasında yaşadıklarıyla özdeşleştirir. “Yusuf as. babasının yanından kuyuya, oradan Mısır’a, akabinde Melik’in yanına ulaştığı, vezir olarak sevdikleri ile buluşmasıyla son bulan bir yolculuk gerçekleştirdi. Mümin de ana rahminden, dünyaya, oradan kabre, ardından mahşere ve cennete yolculuk eder. Sonunda da Rabbine kavuşur. Müellif Hz. Yusuf’un, yolcuğunu, kulun Rabbine yolculuğuna benzetmekte ve bu yolculukta Hz. Yusuf’un sergilediği sabır, tevekkül, rıza, mücâhede, ilim, hikmet ve şükür gibi kavramların bütün yolculara emsâl olmasının gerekliliğini ifade etmektedir.³⁷²

5- Rûya

Rüyalar kadîm dönemlerden beri insanların hayatlarında yer eden, ilgi duydukları bir olgudur. “Sözlükte "görmek" anlamındaki rü'yet kökünden türeyen rüya kelimesi uyku sırasında zihinde beliren görüntüleri ifade eder.”³⁷³ Rûya tabiri veya tevili ise görülen görüntüden bir ipucu bulup onun arkasındaki hakikatlere kapı aralamaktır. Rûyanın ilâhî bir tasarruf ve hak tarafından gaybî bir telkin olması sebebi ile vehbî ve keşfî ilimlerden faydalanmadan yorumlanması mümkün değildir.³⁷⁴ “İşte böylece Rabbin seni seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek ve daha önce iki atan İbrahim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Ya'kub soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Çünkü Rabbin çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.”³⁷⁵ meâlindeki âyet, rûya tâbirinin, gaybî telkin ile vehbî olarak gerçekleştiğini göstermektedir.³⁷⁶

Yusuf sûresinde rüyalar, rüyaların sembolleri, tabiri ve onların gerçekleşmeleri önemli yer tutmaktadır. Sûre, Hz. Yusuf’un, çocukluğunda gördüğü rûya, hapisteki

³⁷⁰ Süleyman Uludağ, “Sülûk,” *DİA*, (2010), XXXVIII, 127.

³⁷¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 7b.

³⁷² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 64a.

³⁷³ İlyas Çelebi, “Rûya,” *DİA*, (2008), XXXV, 306-309.

³⁷⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2864.

³⁷⁵ Yûsuf 12/6.

³⁷⁶ Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVIII, 78.

arkadaşlarının rüyası, Mısır melikinin gördüğü rüyaların yorumlanması ve gerçekleşmesi çerçevesinde şekillenmiştir. Bu itibarla Sürûrî, eserinde rüya tabirine genişçe bir yer ayırmıştır.

Sürûrî, rüyayı; “Hayalin ufkundan süzülen sûretin hiss-i müştereke gelmesi”³⁷⁷ olarak tanımlar. Rüya tabirini ise sûretlerden, görülen görüntülerden hâlî olarak, gerçek anlama intikâl ettirilmesi olarak tavsîf etmiştir.³⁷⁸

Sürûrî, rüyanın nasıl oluştuğunu şöyle anlatmaktadır:

Rûh ile melekût âlemi arasında bağlantı vardır. Nefs-i nâtıkanın cevheri, âlemi eflâka çıkmaya elverişli olarak yaratılmıştır. Bedenin tedbiri ile meşguliyet bu yükselişe engel olur. Uyku haline ise ruh bu tedbirden kurtulur ve melekût âlemine yükselir. Rûh o hayal âleminde gördüğü şeylere uygun olan manaları tasavvur edip şekillendirir. Mütehayyile (insanda var olan hayal gücü) onu uygun bir şekilde hikâye edip, hissi müştereke gönderir. Hissi müşterek bunları görüntüye çevirir. Hiss-i müşterek beş duyunun dış âlemden aldığı, şekil sûret ve sesleri toplayıp bâtını âleme nakleder.³⁷⁹

Sürûrî'nin ifadesinden anlaşıldığına göre diyebiliriz ki, rüyanın görülme ânında rûh melekût âlemine yükselir. Orada görülen görüntülerin mânalarını ruh, bir bilgisayar programı gibi, remzler ve işâretler halinde alır. Mütehayyile ile bazı veriler işlenir. Hiss-i müşterek de bir dekoder gibi çözümleyerek bu verileri görüntü haline getirir. Görülen şey eğer mana ile sıkı ve açık bir bağlılık içindeyse tâbire ihtiyaç olmaz. Eğer böyle değilse ehil birinin tâbirine ihtiyaç duyulur. Bu şekilde gerçekleşen rüyalar sâdik rüyalarlardır.³⁸⁰

Sürûrî, üç çeşit rüyadan söz emektedir. Rüyayı sâdika veya ehâdis-i melek olarak tâbir edilen ilk kısım, melekût âlemi ile ilişkili olan rüyalarlardır. İkinci kısım ise Rü'yayı kâzib veya ehâdis-i şeytan ve ehâdis-i nefis olarak adlandırılan rüyalarlardır. Şeytan ve nefsin aldatma ve vesveseleri ile ilgili olan rüyalarlardır.³⁸¹ Üçüncü kısım ise “Edğasü ahlâm” denen Nefsin hayal ve kuruntularından oluşan karmaşık rüyalarlardır.³⁸²

³⁷⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 4b

³⁷⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 5a.

³⁷⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 5a.

³⁸⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 5a

³⁸¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 5a.

³⁸² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 59b.

Müellif, kişinin uykusunda gördüğü cinsel içerikli rüyaların da bu kısma dâhil olup “hulm” olarak isimlendirildiğini belirtir. Sürûfîye göre sabî şeytandan korunmuştur. Bülügdan sonra ise hulm ile imtihan olunur. Şeytanın insanoğlu ile uyanıkken şehvetle, uykuda ise ihtilâm ile oynadığını ve bu tür rüyaların şeytanın aldatma aracı olduğunu söyler.³⁸³

Sürûfî’ye göre, sâdık bir rüya bazen elem veren şeyleri, gerçekleşecek olan şerhleri haber verebilir. Bu tür rüyalara “reddiye” denir. Bunların tabiri kısa zamanda gerçekleşir. Bu Allah’ın bir lütfudur zira gerçekleşmeden hemen önce bilinmesi üzüntü ve endişenin az olmasını sağlar. Müjdeleyici rüyaların ise gerçekleşmesi uzun zaman alır. Hayrın gerçekleşmeden önce bilinmesi sevinç ve keyfin uzun olmasına sebep olur demiştir.³⁸⁴

Özetle Sürûfî, rüya ve tabirleri ile şekillenen bu sûrenin tam olarak anlaşılabilmesi için rüyanın tanımı, oluşumu, çeşitleri ve tabirinden kapsamlıca bahsetmiştir.

2.2.3.3. İşârî Yorumlarındaki İtibar Yöntemi

Müfessirin, âyetlerin kendi gönül ikliminde çağrıştırdığı işârî yorumları ortaya koyarken en sık kullandığı yöntem i’tibâr/analodir. “İtibâr/analodji, iki şey arasındaki en basit benzerlikten hareketle bunların başka yönlerden de benzerlikler gösterebileceklerini düşünerek bu iki şeyi çeşitli yönlerden birbirine benzetmektir.”³⁸⁵

Örneğin müfessir, Hz. Yâkub’un, oğullarının kana bulanmış gömlekle yanına geldikleri zaman, gömleğe bakıp ümitsizliğe düştüğünü, gömleğin sağlam olduğunu gördüğünde ise sevinip Hz. Yusuf’un hayatta olduğuna dair ümit beslediğini ifade eder. Müminin de isyana bulan anıman gömleğine bakıp korkması, imanın sıhhatine bakarak da ümitvâr olması gerektiğine değinir. Sürûfî, sâlikin havf ve recâ arasında bir tutum benimsemesinin gerekliliğini, âyetin çağrıştırdığı mana ile ifade etmiştir.³⁸⁶

Sürûfî; Hz. Yusuf’u gören kadınların, onun güzelliği karşısında ellerini kesmelerini ölüm ânına benzetmektedir. Müellif, aşkın kılavuzluğunda vuslat şerbetini

³⁸³ Sürûfî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 59b.

³⁸⁴ Sürûfî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 4b.

³⁸⁵ Mahmut Ay, “İşârî Tefsirde Yöntem Meselesi” *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No. 26, (2012),103.

³⁸⁶ Sürûfî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 19a.

içen kişinin ölüm acısı çekmeyeceğini anlatır. Hz. Yusuf'u gören kadınlar böyle bir cezbe hali yaşadığına göre, Allah'a kavuşan âşığın halini tarif etmenin imkânsız olduğunu belirtir. Kadınların Hz. Yusuf'u gördüğü anda önlerindeki nimetleri unutmalarını da müminlerin Allah'ın cemâlini müşahede ânı ile ilişkilendirerek mahbûba kavuşan kişi için cennetin, cehennem ve nimetlerin bir önemi olmayacağını söylemektedir.³⁸⁷

2.2.3.4. Müellifin Lafzî Delâletten Hareketle Yaptığı İşârî Yorumlar

Sürûrî'nin işârî tefsirinde takip ettiği yollardan biri de kelimelerin lafzî delâletlerinden hareketle yorum yapmaktır. Örneğin; Sürûrî'ye göre “أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتُغِ” “*Yarın onu bizimle beraber (kıra) gönder de bol bol yesin (içsin), oynasın. Biz onu mutlaka koruruz.*”³⁸⁸ âyetinin tefsirinde böyle bir cümle söylemekle, Hz. Yusuf'un kardeşlerinin sekiz kelimelik cümlede sekiz hatayı aynı anda yaptıklarının anlaşıldığını söyler. Müellife göre “أَرْسِلْهُ” (O'nu bizimle gönder) diyerek babası ile emir kipi ile konuşmuşlardır. Hâlbuki evlat babasına karşı böyle bir üslup kullanamaz. “مَعَنَا” (Bizimle beraber) dediklerinde nefislerini ön plana çıkartmalarının da hata olduğuna dikkat çeker. “غَدًا” (Yarın) için plan yapmanın uzun emele sahip olma durumunu ifade ettiği için hata olarak görüldüğünü söyler. “يَرْتُغِ” (Yesin) diyerek nefsin hazlarını öne sürmenin dünyanın arzularına dalanların işi olduğu için hata üstüne hata yaptıklarını zikreder. “يَلْعَبُ” (Oynasın) sözü de Sürûrî'ye göre enbiyalar ve takva ehli için kullanılmaması gereken bir sözdür çünkü onların boşa harcanacak zamanı yoktur. “إِنَّا” (Biz) kelimesinin ise tekrâren nefislerine bir tâzim ve kibir işareti olduğunu belirtir. “لِحَافِظُونَ” (Mutlaka koruruz) ifadesi de muhâfaza gücüne sahip olan yalnız Allah olduğu için müellife göre yapılan bir hatadır. Onların (ل) (إِن) ve (و) harflerini kullanarak te'kidde bulunmalarını ise Allah'ın dilemesine takyîd olduğu için hatalı bulur. Böylece bir âyet birçok manayı ihtivâ edip onların bütün hatalarını bir ayna misali yansıtmıştır. Görüldüğü üzere müellif, kelimenin lafzî delâleti üzerinden işârî yorum ve açıklamalarda bulunmuştur.³⁸⁹

Özetle Sürûrî'ye göre kıssada seyr-u sülûk ve manevî tekâmülle alâkalı çıkarılabilecek birçok hisse ve dersler mevcuttur. Kıssa, âyetlerin zâhirî manasının

³⁸⁷ Sürûrî, Tefsîru Sûreti Yûsuf, vr. 19a.

³⁸⁸ Yûsuf 12/12.

³⁸⁹ Sürûrî, Tefsîru Sûreti Yûsuf, vr. 12a.

yanında bağlam ve dilin delâlet ettiği, tefekkür yoluyla gönül ve his dünyasının işâret ettiği bâtinî anlamları da içermektedir.

2.2.4. Hikâye ile Tefsir

Sürûrî'nin eserlerinin içinde öne çıkanlardan biri de *Mesnevî*'nin şerhidir.³⁹⁰ Müellif, Anadolu coğrafyasında ilk defa Mesnevî'yi şerh eden kişi olduğu için “şârih-i Mesnevî” ünvanını kazanmıştır.³⁹¹ Ayrıca *Bostân* ve *Gülistân* gibi eserlere yazılmış şerhleri de mevcuttur. Müellif, evliyâ ve salih şahsiyetlerin menkıbevi hayat hikâyelerini konu alan, *Ravzu'r-Reyyâhin fi-Hikâyâti's-Sâlihîn* adlı eseri de tercüme etmiştir. Dolayısı ile müellif tasavvuf kültürünün bir parçası olan kısa hikâyelerle anlatım tarzına son derece hâkimdir. Bu üslubu *Tefsîru Sûreti Yûsuf* ta ustalıkla kullanmıştır.

Sürûrî'nin *Tefsîru Sûreti Yûsuf* eserini diğer tefsirlerden ayıran ve farklı kılan özelliklerden en önemlisi, hiç şüphesiz, eserin önemli bir bölümünü oluşturan hikâyelerdir.

2.2.4.1. Müellifin Hikâyelere Yer Verme Sebebi

Sürûrî, Kur'an'daki zâhirî anlamların yanında bâtinî manaları da ortaya çıkarabilmek ve herkesin anlayacağı ve faydalanacağı bir eser meydana getirmek amacı ile bu tefsirde hikâyelere yer verdiğini belirtir.³⁹² Eserin son bölümünde ise manayı teyit için tefsirinde yüz kırk hikâyeye yer verdiğini anlatır. Vefatından sonra burada zikredilen hikâyelerin kurtuluşuna vesile olmasını istediğini söyler. Bu inceliklere insanların vâkıf olmasını sağlayan ve bunları okuyarak gerçekleri kavrayanları Allah'ın bağışlaması için dua eder.³⁹³

Müellif eserde anlatılan hikâyeleri “hikâyât” başlığı altında zikretmiştir. Sürûrî'nin Kur'an ve sünneti en güzel şekilde açıklayan ve insanlar üzerinde mânevî etkisi bulunan hikâyeler ve vecîzeler vasıtası ile tefsirine büyük bir letâfet ve zerâfet kazandırdığı söylenebilir.

³⁹⁰ Eserin nüshalarının bulunduğu kütüphanelerden bazıları şunlardır. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1928; Esad Efendi, nr. 1562, 1673; Hacı Mahmud Efendi, nr. 2210, 2246; Hacı Bekir, nr. 2210, 2246; Kadızâde, nr. 278.

³⁹¹ İsmail Güleç, “Sürûrî,” *DİA*, (2010), XXXVIII, 170-172.

³⁹² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 8a.

³⁹³ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 121a.

2.2.4.2. Hikâyelerden Bazı Örnekler

Tefsirde âyetler, hikâyeler ve hikmetli sözler müthiş bir örüntü içinde iç içe geçen zengin bir üslupla sunulmuştur. Müellifin tasavvuf anlayışının bir yansıması olan hikâyeler, son derece akıcı, sürükleyici ve okuyucunun dikkatini zinde tutan, bir üslupla aktarılmıştır. Örneğin, “(Kafîle Mısır'a vardığında) onu değersiz bir pahaya, sayılı birkaç dirheme sattular. Onlar zaten ona değer vermemişlerdi”³⁹⁴ âyetini tefsir ederken müellif, Hz. Yusuf’un kardeşlerinin, onun değerini fark edemeyip birkaç dirheme satmalarının garip bir durum olmadığını söyler. Ona göre asıl hayret edilecek husus, insanın “kibrî-i ahmer”³⁹⁵ gibi aziz olan vaktini dünyalık hevesler uğruna harcamasıdır. Müellif, bu kısımda zamanın kıymeti ve değerlendirilmesi üzerinde açıklamalarda bulunur. Geçmiş geçip gitti, gelecek belirsiz, insanın sahip olduğu sadece içinde bulunduğu zamandır diyerek ânın en iyi şekilde değerlendirilmesini tavsiye eder.³⁹⁶ Bu görüşünü teyit etmek ve muhatabın daha iyi kavramasını sağlamak amacı ile şu hikâyeye yer verir;

Şamlı bir sürmeci, yanına gelen iki gence nasihatte bulunur. “Gençler içinde bulunduğunuz zamanın kıymetini bilin! Fırsatınız varken güzel amellerde bulunun. Benim gibi erteleyip sonra amel zamanı gençlikmiş o da geldi geçti demeyin.” der.³⁹⁷

Görüldüğü üzere Sürûrî, âyetin tefsirinde kardeşlerinin Hz. Yusuf’un değerini bilemeyip ucuz bir pahaya satmalarını, insanın zamanın kıymetini bilmemesi ile ilişkilendirmiştir. Zamanın insanın en kıymetli cevheri olduğunu, elinde iken kıymetini bilmesi gerektiğini, iş işten geçtikten sonra bunu anlamanın bir yararı olmadığını bu hikâye ile net bir şekilde aktarmıştır.

---

³⁹⁴ Yûsuf 12/20.

³⁹⁵ “Eski kimyacılar, sıradan madenleri en değerli maden kabul edilen altına dönüştürmeye çalışıyorlardı. Bu dönüştürme işleminde kullanılan maddelerden biri kibrî-i ahmer, “kırmızı kükürt”tür. Altına dönüştürme gücü olduğuna inanılan kibrî-i ahmer, nadir ve çok değerli bir iksir olarak kabul edilmektedir. Kibrî-i ahmer, tasavvuf terminolojisinde velinin ulaştığı yüksek derecenin kemalini ifade etmek için kullanılır. Olgunluk ve kemâlata ulaşan velinin başkalarını da bu kemâlâta ulaştırmasını ifade eder.”. Mehmet Korkut Çeçen, “Eski Kimyada Kibrî-i Ahmer Teriminin Klasik Türk Şiirine Yansımaları,” *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkich*, Volume 7, No. 3, (2012), 759-780.

³⁹⁶ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, 23b.

³⁹⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, 23b

Yine “Zira her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır”³⁹⁸ âyetinde bir insanın her şeyi bütün yönleri ile bilmesinin mümkün olmadığını anlatır. Bilmediğini itiraf etmenin ilmin göstergesi olduğunu söyleyerek peş peşe şu iki hikâyeye yer verir:

“Ebû Hanife’nin hocası Şâ’bî’ye bir konu hakkında soru sorulur. “Bilmiyorum” der. “Sen Iraklıların müftüsüsün. Bilmiyorum demeye utanmıyor musun?” derler. ‘Melâike-i Kirâm bile Allah (cc)sorunca لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا “senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur”³⁹⁹ dediler. “Ben kimim ki?” der.”⁴⁰⁰

“Minberde vaaz etmekte olan bir âlime cemaatten biri bir soru sorar. O da “Bilmiyorum” der. Soru soran “Minber cahillerin mekânı değildir” der. Bunun üzerine âlim; “Burası bazı şeyleri bilip, bazılarını bilmeyenlerin mekânıdır. Her şeyi bilen ise mekândan münezzehtir” der.⁴⁰¹

Sürûrî, bilgi sahibi olmadığı bir konuda bilmiyorum demenin utanılacak bir durum olmadığını, her şeyi hakkıyla bilen ancak Allah olduğunu konuya uygun bir şekilde zikrettiği hikâyeler vasıtası ile vurgulamıştır.

Müellif, “(Babası:) Yavrucuğum! dedi, rüyayı sakın kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar!”⁴⁰²âyetinde Hz. Yakûb’un, Hz. Yusuf’tan gördüğü rüyayı kardeşlerine anlatmamasını istediğini söyler. Bazı kritik ve nâzik zamanlarda sükûtun öneminden bahsederek, insanın mahşerde sükûtundan değil, konuştuklarından hesaba çekileceğini belirtir. “Susan kurtulur”⁴⁰³ hadisini zikrettikten sonra insanın sözlerinin mahkûmu olduğunu anlatmak sadedinde şu hikâyeyi nakleder:

Hız. Süleyman zamanında bir adamın kafeste beslediği bir kuşu vardı. Bülbülün eşsiz nağmelerle terennümünden sahibi büyük bir zevk duyardı. Bir gün başka bir bülbül kafesin üzerine konup onunla kısa bir süre konuştu sonra uçup gitti. O andan sonra bülbül şakımayı bırakıp suspus oldu. Adam bülbülü yanına alıp Hz. Süleyman’ın yanına geldi. Bülbülün niçin sustuğunu öğrenmek istedi. Hz. Süleyman bülbüle susmasının sebebini sordu. Ey Allah’ın nebisi ben eşimden ayrı düşmüştüm ve kafesteydim. Bir gün

³⁹⁸ Yûsuf 12/76.

³⁹⁹ Bakara 1/32.

⁴⁰⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, 81.

⁴⁰¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, 81a.

⁴⁰² Yûsuf 12/5.

⁴⁰³ Tirmizî, *Kıyamet*, 50.

o geldi ve bana “Ey miskin kafes belası sana ötüşün yüzünden geldi. Kurtulana kadar sus!” dedi. Hz. Süleyman durumu öğrendikten sonra kuşu kafesten âzâd etti.⁴⁰⁴

Sürûrî, bu ayetin tefsirinde Hz. Yakûb’un, Hz. Yusuf’tan gördüğü rüyayı kardeşlerine anlatmamasını istediğini anlatırken sükûtun önemine değinmiştir. “Bülbülün çektiği dili belâsıdır” sözü fehvasınca, insanın yeri geldiğinde susmayı bilmesi gerektiğini öğütleyerek, bu hikâye ile anlamı pekiştirip meramını kısa ve veciz bir şekilde aktarmıştır.

2.2.4.3. Hikâyelerde Yer Verilen Konular

Eserde yer alan hikâyelerde çoğunlukla Allah’ı bilme,⁴⁰⁵ kelime-i tevhidin fazileti,⁴⁰⁶ ilahi aşk,⁴⁰⁷ merhamet,⁴⁰⁸ sabır,⁴⁰⁹ şükür,⁴¹⁰ mâsivâyı terk,⁴¹¹ murâkabe,⁴¹² takvâ,⁴¹³ kibir ve tevâzû,⁴¹⁴ riyâ,⁴¹⁵ Allah’ın rahmeti,⁴¹⁶ şeytan ve nefsin tasallutu,⁴¹⁷ Allah korkusu,⁴¹⁸ tevbe,⁴¹⁹ gözyaşı,⁴²⁰ hikmet,⁴²¹ dua,⁴²² nefis terbiyesi,⁴²³ ilim,⁴²⁴ amel,⁴²⁵ ahiret için çalışma,⁴²⁶ ve aileye hürmet⁴²⁷ gibi konulara değinilmiştir.

Örneğin Sürûrî; “Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi, kapıları iyice kapattı ve «Haydi gel!» dedi. O da «(Hâşâ), Allah'a sığınırım! Zira kocanız benim velinimetimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zalimler iflah olmaz! dedi”⁴²⁸âyetini tefsir ederken nimetin farkında olma ve şükürün önemine değinmiştir. Hz.

⁴⁰⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 5a.

⁴⁰⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 15b, 16a, 20b, 31b.

⁴⁰⁶ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 13b, 22a, 22b.

⁴⁰⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 88b.

⁴⁰⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 23a.

⁴⁰⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 24a.

⁴¹⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 31b.

⁴¹¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 19b, 41b, 92a.

⁴¹² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 31b.

⁴¹³ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 52b, 56a.

⁴¹⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 22b, 40b, 42a.

⁴¹⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 54a.

⁴¹⁶ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 26b.

⁴¹⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 33a.

⁴¹⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 48b.

⁴¹⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 9b, 43b, 94a, 95b, 102b.

⁴²⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 17b-18b.

⁴²¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 28a.

⁴²² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 26b, 45b, 46b.

⁴²³ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 44b.

⁴²⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf* vr. 27b, 54.a

⁴²⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 44b

⁴²⁶ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 56b, 52b, 60b.

⁴²⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 5b.

⁴²⁸ Yûsuf 12/23.

Yusuf'un efendisinin ihsanlarının farkında olduğu gibi müminin de kendisine büyük lütuflarda bulunan Rabbinin ihsanını takdir etmesinin lüzumundan bahseder ve şükür ile ilgili şu hikâyeye yer verir:

“Abdülvâhid b. Zeyd'den rivâyet olundu. Tarsus'ta Likâm dağına çıktım. Bir patıkaya girdiğim anda hüzünlü bir ses duyup takip ettim. İki eli ve iki ayağı kesik, âmâ ve sağır yaşlı bir adam gördüm. ‘İlahım, efendim, Mevla'm! Ey iyilikleri ve vüsûlü veren ve beni dilediği azalar ile nimetlendiren Allah'ım’ diye iltica ediyordu. Ona yaklaştım selam verdim selamımı duymadı. Kulağına yaklaşıp selam verdim. Selamımı aldı. ‘Ey Allah'ın kulu sen bu halde iken hangi iyilik ve vuslattan bahsediyorsun’ dedim. ‘Git başımdan boş konuşan kişi! Allah bana kendini bilecek kalp, onu tevhit ve zikredecek bir lisan vermedi mi? İşte bu iki dünyanın nimetidir ’dedi. Ağlayarak onun yanından ayrıldım”.⁴²⁹

Sürûrî, Hz. Yusuf'un tavrını örnek göstererek müminin kendisine lütfedilen sayısız ikramın farkında olması ve şükretmesi gerektiğini hikâyeye ile anlatmıştır.

Müellif, “Şüphesiz ben Allah'a inanmayan bir kavmin dininden uzaklaştım. Onlar ahireti inkâr edenlerin kendileridir”⁴³⁰ âyetini tefsir ederken Hz. Yusuf'un küfür ile kendisi arasına tam bir set çekerek imanını izhâr ettiğini anlatır. Kişi, kâmil bir imana sahip olmazsa nesebinin ona bir üstünlük sağlamayacağına, üstünlüğün takvâ ile olduğuna değinir. Bu görüşünü desteklemek üzere de takvâ ile ilgili şu hikâyeye yer verir:

“Asmaî dedi ki bir gece Mekke'de tavaf ederken hüzünlü bir ses duydum. Dinleyip, takip edince güzel yüzlü bir gencin Kâbe'nin örtüsüne yapışarak şöyle dediğini işittim; ‘Ey seyyidim, gözler kapandı, yıldızlar çıktı. Sen hay ve kavyûm olan meliksin. Melîkler kapılarını kilitledi perdelerini örttüler ama senin kapın isteyenlere açıktır. Bu korkak geldi senin kapından istiyor ’dedi ve şu şiiri okudu;

يا من يجيب دعاء المضطر في الظلم   يا كاشف الضر والبلوا مع السقم
قد نام وفدك حول البيت وانتبهوا   و انت يا حي يا قيوم لم تتم
ادعوك ربي و مولاي ومعتمدي   فارحم بكائى بحق البيت والحرم

⁴²⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 31b.

⁴³⁰ Yûsuf 12/37.

انت الغفور فهب لي من لدنك مغفرة   ثم اغف عني يا ذا الجود والكرم
ان كان عفوك لا يرجوه ذو ذلل   فمن يجود علي العاصين بالنهم

Ey karanlıklarda inleyenlerin dualarına icâbet eden,

Ey zarar bela ve dertleri def eden,

Beytinin çevresindeki ziyaretçiler uyuyup uyandılar.

Ey hay ve kayyûm olan Sen uyumazsın.

Benim Rabbim, Mevla'm, dayanağım sana dua ediyorum;

Beyt-i Harâm hakkı için bu ağlayana merhamet et.

Sen Ğafûrsun tarafından bana mağfiret hibe et.

Ey cömertlik ve kerem sahibi sonra beni affet!

Hata yapanlar senin affını ümit etmeyeceklerse

Âsî ve tamahkârlara kim cömertlik edecek?

Sonra başını kaldırıp şöyle dedi; 'Senin karşılıksız lütfuna iman ettik, lütfun bizim üzerimizdedir. Cehaletimle sana âsi oldum, hüccet senindir. Allah'ım günahlarımı affet! Senin nebîn ve safvetin olan ceddimi görmeyi bana haram kılma' Yere düşünceye kadar dua etti. Yanına yaklaştım, Hz. Hasan'ın oğlu Zeynel b. Âbidîn olduğunu gördüm. Başımı kucağına koyup ağladım. 'Beni Mevla'yı zikretmekten alıkoyan kimdir?' dedi. Ey sevdiğim ben Asmaî' yim, bu kadar ağlama ve korku nedendir? Sen ehl-i beyttensin dedim. Oturdu, ey Asmaî sura üfürüldüğünde nesebe bakılmayacak. Cennet itaat edenler için yaratıldı velev ki Habeşli bir köle olsun. Cehennem de âsiler için yaratıldı velev ki Kureyş'in en şerefli olsun dedi."

Sürûrî, üstünlüğün neseb ile olmayıp Hz. Allah'a tam bir bağlılık ve itaat ile olacağını bu itibarla Hz. Yusuf'un küfür ile arasına tam bir mesafe koyup, imanını açıkça ilan ettiğini söylemiştir. Hz. Nûh'un oğlu Kenân'ın bile nesebi sebebi ile kurtulamadığını ifade ederek takva ile ilgili anlattığı hikâyeye ile bu görüşünü perçinlemiştir.

2.2.4.4. Hikâyelerde İsmi Zikredilen Mutasavvıflar

Sürûrî, eserindeki hikâyeleri menâkıbnâme kültüründe olduğu gibi tasavvuf büyüklerini tanıtmak, onları övüp erdem ve davranışlarını yüceltmek amacı ile

zikretmemiştir. Hikâyelerinde âyetlerin tefsirinin daha net şekilde anlaşılmasını, ölçüğe değil içinekinde odaklanılarak anlatılan olaylardan ibret alınmasını amaçlamıştır.

Müellif, hikâyeleri ahlâkî ve dînî mesajları iletmek için bir araç ve kalıp olarak kullanmıştır. Okuyucuların onları ölçek olarak alıp davranışlarını bu mihenge göre şekillendirmelerini amaçlamıştır. Tasavvuf ehli âlimler ve onların hikâyeleri üzerinden hem tefsir ettiği manayı teyit hem de İslâmî yaşam kültürünü telkîn ve aşlamayı murât etmiştir.

Sürûrî, anlattığı hikâyelerin büyük çoğunluğunda tasavvuf ehli zatların isimlerine yer vermiştir. Eserde isimleri zikredilen mutasavvıfların başlıcaları;

el-Kâdî Şüreyh (ö. 80/699),⁴³¹ Zeynelâbidîn (ö. 94/712),⁴³² Hasan el-Basrî (ö. 110/728),⁴³³ İbn Sîrîn (ö. 110/729),⁴³⁴ Meymûn b. Mehrân (ö. 146/763),⁴³⁵ İbrâhim b. Edhem (ö. 161/778),⁴³⁶ İbrâhim et-Temîmî (ö. 161/778),⁴³⁷ Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778),⁴³⁸ Abdülvâhid b. Zeyd (ö. 177/793),⁴³⁹ Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797),⁴⁴⁰ Ma'rûf el-Kerhî (ö. 200/815),⁴⁴¹ Ebû Süleymân ed-Dârânî (ö. 215/830),⁴⁴² Bişr el-Hâfî (ö. 227/841),⁴⁴³ Hâtim el-Esamm (ö.237/851),⁴⁴⁴ Ebû Yezîd Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848),⁴⁴⁵ Zunnûn el-Mısrî (ö. 245/859),⁴⁴⁶ Ebü'l-Hasen Serî b. el-Sakatî (ö. 251/865),⁴⁴⁷ Yahyâ b. Muâz (ö. 258/872),⁴⁴⁸ Sehl et-Tüsterî (ö. 283/896),⁴⁴⁹ İbrâhim el-Havvâs (ö. 291/904),⁴⁵⁰ Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909),⁴⁵¹ İbn Atâ (ö. 309/922),⁴⁵² Ebû

⁴³¹ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 17a.

⁴³² *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 52b.

⁴³³ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 54b.

⁴³⁴ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 34b.

⁴³⁵ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 54b.

⁴³⁶ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 23a, 47b.

⁴³⁷ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 11b.

⁴³⁸ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 63b.

⁴³⁹ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 31b.

⁴⁴⁰ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 16b.

⁴⁴¹ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 50b.

⁴⁴² *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 28a, 40a.

⁴⁴³ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 50b.

⁴⁴⁴ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 42b.

⁴⁴⁵ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 88b.

⁴⁴⁶ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 19b.

⁴⁴⁷ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 92a.

⁴⁴⁸ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 21a, 26a, 39b, 40b,50b.

⁴⁴⁹ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 106a.

⁴⁵⁰ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 52a.

⁴⁵¹ *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 11b.

⁴⁵² *Sürûrî, Tefsîru Süreti Yûsuf*, vr. 22b.

Bekr eş-Şiblî (ö. 334/946),⁴⁵³ Câ'fer el- Huldî (ö. 348/959)⁴⁵⁴ ve Ali b. Dekkak (ö. 405/1015)⁴⁵⁵ gibi şahıslardır.

Hikâyelerde zikredilen mutasavvıflar incelendiğinde çoğunlukla ilk dönem zühd hareketinin temsilcileri olan sûfilere yer verildiği görülmektedir.

Sürûrî, Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yâfi'ye ait, *Ravzu'r-Reyyâhîn* adlı evliyâ ve salihler hakkında hikâyeler içeren eseri, *Ravzu'r-Reyyâhîn fi-Hikâyâti's-Sâlihîn* ismi ile tercüme etmiştir. Bu eserde iki yüz dokuz hikâyeye yer almaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarı ile eserde yer alan sadece bir hikâyeye *Tefsîru Sûreti Yûsuf*'ta aynen zikredilmiştir.⁴⁵⁶

Eserde isimleri belli olan evliyaların hikâyelerinin yanı sıra, isimleri belirtilmeden “Salihlerden biri”⁴⁵⁷ “bazı ârifler”⁴⁵⁸ “adamın biri”⁴⁵⁹ şeklinde anlatılan hikâyeler de yer almaktadır.

2.2.4.5. Veciz Sözler, Tesbit ve Tavsiyeleri Hikâyeye Başlığında Zikretmesi

Sürûrî, bazen aslında pek de hikâyeye olarak değerlendirilemeyecek, tasavvuf ehlinin veciz sözlerini, tesbit ve tavsiyelerini ve bazı hadisleri de hikâyât başlığında zikretmiştir. Örneğin müellif, “*Yusuf'un sevdası onun kalbine işlemiş!*”⁴⁶⁰ âyetinde aşk, hakkında açıklamalarda bulunur ve şöyle der:

Aşk gizlenmesi mümkün olmayan bir duygudur. Züleyha kalbinin tüm hücrelerine işleyen bu aşkı çevresindekilerin fark etmeyeceğini sandı ama aşk; miske benzer. Kendisi görünmese de kokusu mutlaka hissedilir. Aşk, korkakları cesurlaştıran, cimrileri cömertleştiren ve aptalların zihnini saflaştıran bir haslet olması sebebiyle övgüye layık bir duygudur.⁴⁶¹

⁴⁵³ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 103a.

⁴⁵⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 50b.

⁴⁵⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 103a.

⁴⁵⁶ Kabak, *Gelibolulu Muslihuddin Mustafa B. Şaban Sürûrî'nin Ravzu'r-Reyyâhîn Fi-Hikâyâti's-Sâlihîn Tercümesi Adlı Eseri(İnceleme-Metin)*, 207.

⁴⁵⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 117a.

⁴⁵⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 101a.

⁴⁵⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 24b, 16b.

⁴⁶⁰ Yûsuf 12/30.

⁴⁶¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 39b, 40a.

Bu açıklamalardan sonra, Yahyâ b. Muâz'ın “Allah beni cehenneme bekçi yapsaydı âşıkları oraya atmazdım. Çünkü onlar dünyada zaten yanıyor. İki azabı bir arada cem etmezdim” sözlerini hikâyât başlığı altında zikretmiştir.⁴⁶²

2.2.4.6. Peygamberler ve Meleklerin Hikâyelerine Yer Vermesi

Eserde, Hz. Süleyman,⁴⁶³ Davud,⁴⁶⁴ Mûsa⁴⁶⁵ ve İbrahim⁴⁶⁶ gibi peygamberlerin Kur'an'da yer almayan hikâyelerinin yanı sıra şeytan ve meleklerin⁴⁶⁷ Allah cc. ile olan diyaloglarına yer verilmiştir. Örneğin Sürûrî, Hz. Yusuf'un kardeşlerinin bütün yaptıklarına rağmen onlara kin tutmadığını anlatırken Hz. Mûsâ ile ilgili şu hikâyeye yer verir:

“Hz. Mûsâ ne zaman münâcât için yola koyulsa bir adamı o yol üzerinde dua ederken görüyor ama bir türlü adamın duasına icâbet edilmiyordu. Bir gün sordu ‘Ya Rabbi niçin bu adamın duasını kabul etmiyorsun? Allah (c.c.) şöyle cevap verdi; ‘Çünkü kalbiyle dua etmiyor onun kalbinde kin var’. Hz. Mûsâ adama bu olanları anlatıp kime kin beslediğini sordu. Adam da ‘Gençlik yıllarımda biri bana eziyet etti, bir gün fırsatını bulursam mutlaka intikamımı ondan alacağım’ dedi.”

Sürûrî, affetmenin büyük bir erdem kin tutmanın ise duanın kabulü için engel olduğunu bu hikâyeye ile anlatmıştır. Eserde yeri geldikçe peygamberlerin konu ile ilgili hikâyelerine yer verilmiştir.

2.2.4.7. Sahabelerin Hikâyeye ve Vecizelerine Yer Vermesi

Hikayelerde Hz. Ebubekir,⁴⁶⁸ Hz. Ömer,⁴⁶⁹ Hz. Osman⁴⁷⁰ ve Hz. Ali⁴⁷¹ gibi sahabenin önde gelenleri ile ilgili kısa anekdot ve vecizeler anlatılmıştır. Örneğin müellif, şehrin önde gelen kadınlarının Züleyha'yı aşkından dolayı eleştirdiklerini ama onu görünce hayranlık içinde kalıp ellerini kestiklerini anlatır. Başkasının yaptıklarını eleştirerek onlara üst perdeden nasihat verenlerin aynı durumla imtihan olduğunda kınadıkları şeyi gerçekleştirmelerinin yanlışlığından bahseder. Bu kısımda hikâyât

⁴⁶² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 39b, 40a.

⁴⁶³ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 5a.

⁴⁶⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 25a.

⁴⁶⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 46b.

⁴⁶⁶ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 14b.

⁴⁶⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 45b.

⁴⁶⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 43b.

⁴⁶⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 3b, 37b, 9a.

⁴⁷⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 5b.

⁴⁷¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 32b.

başlığında konu ile ilgili Hz. Ömer'in şu sözlerini nakleder; “Adam; çevresindekilere emir ve yasaklar koyan değil, kendine emir ve yasaklar koyandır. Şeytana dilin ile lanet edip de kalbin ile onun kölesi olma!”⁴⁷²

Yine Sürûrî “*Zira her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır*”âyetini tefsir ederken akli kibrin maşası yapmadan hareket edilmesi gerektiğini, bilgisi olmayan konularda insanın açıkça bunu belirtmesinin erdem olduğunu anlatır. Hikâyât başlığında Hz. Ali'nin şu sözlerine yer verir; “Bildiklerimi de bilmediklerimi de sorun. Bilmediğime bilmiyorum derim. İnsanlara örnek olur da bilmiyorum demekten çekinmezler.”⁴⁷³

Görüldüğü üzere Sürûrî, anlatımı etkili kılıp, görüşünü özetlemek için, yol gösterici, akıl verici, yargı ve öğütler içeren sahabe büyüklerinin anektod ve vecizelerine hikâyelerinde yer vermiştir.

2.2.4.8. Hikâyelerle İlgili Tespitler

Sürûrî, verdiğimiz örneklerde olduğu gibi bazen hikâyenin sonunda da genel bir değerlendirme yapmış ve okuyucuya ders mahiyetinde özet bilgiler vererek âyetin tefsiri ile arasındaki bağlantıya işaret etmiştir. Kimi zaman da hiçbir açıklamaya gitmeden sadece hikâyeyi anlatmakla yetinip aradaki bağlantı ve irtibatı kurmayı okuyucuya bırakmıştır. Örneğin; “*(Yusuf) erginlik çağına erişince, ona (isabetle) hükmetme (yeteneği) ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle mükâfatlandırırız*”⁴⁷⁴ âyetinin hemen akabinde hiçbir açıklama yapmadan şu hikâyeye yer vermiştir;

Süleymân Dârânî'den rivâyet olundu ki, Allah cc. Hz. Dâvud'a şöyle vahyetti: “Ben bir kulumu sevdiğimde veya kulum beni sevdiğimde bir melek görevlendiririm. Melek o kulun kalbindeki hikmet noktalarını filizlendirir. Kalbinde hakikat sâbit olur ve dilinde güzellikler meydana gelir.”

Müellife, göre Allah'ın seçkin kullarına nasip ettiği derin anlayış, sözde ve davranışta ve doğru isabetli olma durumu olan hikmet, Hz. Yusuf'a Allah'a olan sevgisi sebebiyle bahşedilmiştir. Kalbinde filizlenen hikmet ve bilgelik onun kelimelerine

⁴⁷² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 43b.

⁴⁷³ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 43b.

⁴⁷⁴ Yûsuf 12/22.

yansımıştır. Sürûrî, âyetle ilgili açıklama yapmadan direkt hikâyeyi anlatmış, yorumlayıp bağlantı kurma kısmını okuyucuya bırakmıştır.

Kimi zaman tefsirle direkt bağlantılı olan hikâyeler anlatılırken bazen de âyetten kıyas ve çıkarımlarla îtibârî bir hüküm elde edilmiş, anlamı desteklemek amacı ile konu ile ilgili hikâyelere yer verilmiştir. Örneğin; “(Kafîle Mısır'a vardığında) onu değersiz bir pahaya, sayılı birkaç dirheme sattılar. Onlar zaten ona değer vermemişlerdi.” ayetinin tefsirinde kardeşlerinin ona değer vermediğini ve ucuz bir pahaya sattıklarını anlatır. Buna rağmen Hz. Yusuf’un onları affedip, “Siz bana merhamet etmediniz ama ben sizi affediyorum” dediğini aktarır. Burada gösterdiği bir alicenaplık sebebi ile Hz. Yûsuf’un Mısır’a sultan olduğunu söyler. Bu durumu müminin kelime-i tevhidi söylemesi ile ilişkilendirir. Kelime-i tevhidi bir kere söyleyenin de onun sebebi ile küfür ve zulmetten kurtulup tevhit ve irfana nâil olduğunu anlatır ve bu durumu desteklemek amacı ile şu hikâyeye yer verir;

“Ebû Hanîfe, Ömer b. Zer’in vaaz meclisinde oturuyordu. Ömer b. Zer dua anında şöyle dedi: ‘Ey Allah’ım sen Firavun’un sihirbazlarının bir ömürlük günahlarını bir saatlik tevhit hürmetine affettin. Ömrünü senin tevhidine harcayıp, bir saatlik günah işleyenleri de affet! Bunun üzerine Ebû Hanîfe, ‘senden sonra konuşmak haramdır’ deyip gitti.”

Sürûrî, bir sefer gösterilen erdemli bir davranışın kurtuluşa vesile olduğu gibi tevhit inancına bir defa sahip olmanın ebedi kurtuluşa vesile olacağını bu hikâye ile anlatmıştır.

Özetle Sürûrî, vermek istediği mesajları hikâyeler aracılığı ile canlı, kalıcı, kolay anlaşılır biçimde aktarır, muhataba mukayese ve kendini sorgulama imkânı sağlamıştır. Anlatılan hikâyeler çerçevesinde insanların düşünmesi, Kur’an’ın mesajını kavrayıp gönlüne nakşetmesi ve İslâm ahlakını benimsemesi amaçlanmıştır.

2.2.5. Eserde Dikkat Çeken Bazı Hususlar

2.2.5.1. Kadınlarla İlgili Görüşleri

Klasik tefsir eserlerinin kadına bakış açısı, üzerinde ciddi tartışmaların yaşandığı konular arasında yer almaktadır. *Tefsîru Sûreti Yûsuf*’da müfessirin, zamanın hâkim

kültürüyle yoğrulan tefsir anlayışı çerçevesinde kadınlara yönelik kırıncı ve aşağılayıcı bazı yorumlarda bulunduğu söylenebilir.

Örneğin Sürûrî, “Mısır’da onu satın alan adam, karısına dedi ki: *Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur. Veya onu evlât ediniz...*”⁴⁷⁵âyetini yorumlarken Aziz’in işlerinin sorumluluğunu akli noksan olan bir kadına yüklemekle hata ettiğini savunur. Bu düşüncesine dayanak olarak da “*Allah’ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı akli ermezlere (reşit olmayanlara) vermeyin...*”⁴⁷⁶ âyetini gösterir.⁴⁷⁷

Müellif, “*Kafîle (Mısır’dan) ayrılınca, babaları (yanındakilere): Eğer bana bunamış demezseniz inanın ben Yusuf’un kokusunu alıyorum! dedi.*”⁴⁷⁸ âyetinin tefsirinde bunama konusunda açıklamalarda bulunur. Bir adamın saçma sapan sözleri çoğaldığı zaman ona “شيخ مفند” “bunamış adam” denir ama aynı durumdaki kadına “عجوز مفنده” denmez. Sürûrî’ye göre bunu sebebi kadının zaten gençliğinde de dikkat çekecek, isabetli bir görüşe sahip olmamasıdır.

Görüldüğü üzere müellif, kadınları akli ermez, sefih, noksan ve kendilerine bir iş emanet edilemeyecek kişiler olarak nitelendirmiştir.

Müellif, “*Senin ehline (ailene) kötülük yapmak isteyen kimsenin cezası zindana atılmak veya acı (bir) azaptan başka nedir?*”⁴⁷⁹âyetinin kadınların tuzak ve hile konusunda son derece becerikli olduğuna işaret ettiğini söyler. Züleyha, bu söz ile kendi suçunu gizlemiştir. Hz. Yûsuf’u suçlayarak aynı zamanda da geleceğe dönük bir plan yapıp, onun cezalandırılmasını talep etmiştir. Bu planı öyle ustalıkla gerçekleştirmiştir ki hem Hz. Yusuf’tan intikam almış, hem de Aziz’in onu öldürmesine engel olarak fark ettirmeden vereceği cezanın hapis olmasını sağlamıştır.⁴⁸⁰

Yazar, “*Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür.*”⁴⁸¹âyetini tefsir ederken, kadınların tuzaklarının şeytanın tuzaklarından daha büyük olduğunu savunur. Sürûrî’ye göre kadınların tuzakları daha ustaca ve inceliklidir. Kalbi bağlar ve nefse tesiri şeytaninkinden daha çoktur. Çünkü şeytan sadece vesvese verir ama kadın, adamlarla yüz

⁴⁷⁵ Yûsuf 12/21.

⁴⁷⁶ Nisâ 4/5.

⁴⁷⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 26a.

⁴⁷⁸ Yûsuf 2/94.

⁴⁷⁹ Yûsuf 12/ 25.

⁴⁸⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 64b.

⁴⁸¹ Yûsuf 12/28

yüzedir. Nitekim şeytan Hz. Âdem'i kandıramamış, Havva vasıtası ile ikna etmiştir. Müellif, kadınların bir imtihan vesilesi olup erkekler için zarar ve tehlike arz ettiğini, kadınların şeytanın ağıları olduğunu savunmuştur. İnsanın nebî de olsa Allah kurtarmazsa kadınların tuzaklarından kurtulamayacağını söyler.⁴⁸²

Sürûrî, kadınların istediklerini almak için her yolu denediklerini ve dediklerini yapana kadar erkekleri tehdit eden bir yapıya sahip olduklarını söyler. “*Andolsun, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!*”⁴⁸³âyetini de bu görüşüne delil olarak göstermiştir.⁴⁸⁴

Müellife göre bir olay veya dedikodunun yayılması mutlaka kadınlar aracılığıyla olur. “*Şehirdeki bazı kadınlar dediler ki: Azizın karısı, delikanlısının nefsinden murat almak istiyormuş; Yusufun sevdası onun kalbine işlemiş!*” âyeti de göstermiştir ki Züleyha'nın sevdası ve yaptıklarının şehirde yayılması kadınlar aracılığıyla olmuştur.⁴⁸⁵

Sürûrî'ye göre kadınlar nefsinin arzu ve istekleri peşinde koşan hevâ ehli kişilerdir. “*Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir! Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum! dedi.*”⁴⁸⁶âyeti hepsinin birlikte fuhşa niyet ettiğinin göstergesidir. İçlerinden bir tanesinin bile çıkıp bu duruma itiraz etmediğini söyleyerek kadınları erkek düşkünü olarak nitelendirip şöyle söyler:

“Sekiz şey sekiz şeye doymaz. 1.Göz bakmaya 2.Yer yağmura 3.Kulak habere 4.Dilenci istemeye 5.Harîs toplamaya 6.Deniz suya 7.Ateş oduna 8 Kadınlara erkeklere doymaz.”⁴⁸⁷

Görüldüğü üzere müellif, kıssada anlatılan kadın karakterlerden hareketle kadınlar hakkında oldukça olumsuz genellemeler yapmıştır. Kadınları cahil, sefih, anlayışsız, tuzak kurup hileler yapan ve hevâsını tatmin yolunda her şeyi yapabilecek kişiler olarak nitelendirmiştir.

---

⁴⁸² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 36b.

⁴⁸³ Yûsuf 12/32.

⁴⁸⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 118a.

⁴⁸⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 118a.

⁴⁸⁶ Yûsuf 12/33.

⁴⁸⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 118a.

2.2.5.2. Şehzâde Mustafa'ya Nasihat Olarak Algılanabilecek Konular

Sürûrî'nin hocalığına tayin edildiği Şehzade Mustafa; halk ve askerler tarafından sevilen yiğit, âlim ve şair bir şehzadeydi. Sürûrî, etrafına seçme ilim ve fikir adamlarını toplayan edebiyat ve ilme karşı ilgi gösteren şehzadede gördüğü yetenek üzere onun eğitimi için çok çalışmış ve yine onun için birçok eser kaleme almıştır.⁴⁸⁸

Sürûrî, bu eserlerden biri olan Bahrü'l-Ma'ârif'in dibâcesinde Şehzade Mustafa'dan övgü dolu sözlerle bahsederek şöyle söylemiştir;

“Şehzâde-i civân-baht ü pür-akl, sezâvâr-ı tâc u taht u ehl-i fazl, câmiü 'l-ülûm ve 'l-maârif, hâviyyü 'l-fünûn ve 'l-avârif, zübdetü nesl-i selâtîn, umdetü sülâleti 'l-havâkîn.

Ol ki vasfında dinilmiş sâhib-i sıdk u safâ

Fahr-ı ashâb-ı Hüdâ, hem-nâm-ı Fahr-ı Enbiyâ

Ol Ebûbekr-kerem, Fâruk-hak, Osmân-hayâ

Ol Ali-sîret, velâyet ehli Sultan Mustafâ”⁴⁸⁹

Müellif, *Tefsîru Sûreti Yûsuf* isimli bu eserini Şehzade Mustafa'ya ithaf etmemiştir. Ancak, babasının Yusuf'a olan sevgisini, kardeşlerinin kıskançlıklarını, ona kurdukları tuzakları bütün bu yaşananlardan sonra Hz. Yusuf'un saltanata yürüyüşünü anlatan bu sûreyi tercih etmesi, manidardır. Sürûrî bu eserinde, büyük bir muhabbetle bağlı olduğu Mustafa'ya nasihat olarak algılanabilecek ifadeler yer vermiştir. Örneğin kardeşlerinin Hz. Yusuf'u kıskanmalarını anlatırken, insana en büyük düşmanlığın en yakınındakiler tarafından gelebileceğini ifade ederek şöyle der;

“Çoğu zaman adâvet önce akrabalarından gelir. Akrabanın, akrepliği, akrebinkinden daha şiddetli olur. Hz. Yusuf cemâl, kemâl ve îtibâr sahibiydi. Babasının en sevgilisi idi babasından lütuf, kardeşlerinden mihnet gördü...⁴⁹⁰ Kardeşleri babalarının yanında ona çok iyi davrandılar onun yanından ayrıldıkları anda Hz. Yusuf'a olan öfkelerini ve gerçek yüzlerini izhar ettiler. Kardeşlerin bazısı bir maksat için hayır izhâr eder. Bir vakte kadar kinini gizler sonra öfkelerini açığa çıkarır. Kardeşlerinin Hz. Yusuf'a düşmanlığı hasetten kaynaklanıyordu. Bilinmelidir ki her türlü düşmanlık bitebilir ama hasetten kaynaklanan düşmanlık zarar vermeden bitmez.”⁴⁹¹

⁴⁸⁸ Akün, “Sürûrî,” 249.

⁴⁸⁹ Güleç, *Gelibolulu Musluhiddin Sürûrî, Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Bahrü'l-Ma'ârif İsimli Eseri*, 113.

⁴⁹⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 4b.

⁴⁹¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 14b.

Müellif, devlet yönetimindeki bir sultanın dikkat etmesi gereken noktalar, çevresinde yaşanabilecek olumsuzluklar ve düşmanlıklar hakkında da tavsiyelerde bulunmuştur. Mısır hükümdarının zehirlenmeye çalışılması ve hizmetçilerin hape atılmasını anlatırken şu tavsiyelerde bulunmuştur:

“Buradan alınması gereken hisse, kimin malı mülkü çok olursa onun düşmanı çok olur. Sultanın çevresindekiler ve kardeşleri de ona düşman olurlar. Kişinin bunu bilerek hareket etmesi gerekir.”⁴⁹²

Sürûrî ayrıca bu sûrenin sultanlar için bir ders niteliğinde olduğunu, Hz. Yusuf’un yönetime geçtiği zaman ihsan, lütuf ve adaleti yaymasının devleti yönetecek kişilere rehber olması gerektiğini ifade etmiştir.

2.2.6. Müfessire Göre Yusuf Sûresinden Çıkarılacak Dersler

İlâhî eğitim metodunun bir yansıması olarak Yusuf sûresinde ahlak, inanç ve terbiye ile ilgili dersler; müşahhas, kolay ve etkili bir biçimde anlatılmıştır. Yusuf kıssası insanları eğitip terbiye etme, ufuk açma, duygu ve düşünce dünyasına hitap ederek ilahî hikmetleri gözler önüne serme açısından eşsiz bir sûredir. Bu sebeple Sürûrî, Yusuf sûresinin mü’minin hallerini seyredebileceği, kendi davranış ve hareketlerini kontrol edip çeki düzen verebileceği bir ayna olduğunu düşünür. Allah’a yolculuk eden bir sâlikin yol içerisinde karşılaştığı durum ve hallere bu sûrede işaret edildiğini ifade eder.⁴⁹³

Müellif, sûreyi tefsir ederken muhataba iletmek istenen mesajları “ومنها” ve “ومن الحصص” başlıkları altında kısa ve özlü biçimde analiz etmektedir. Ayrıca eserin son kısmında da bu sûreden çıkarılabilecek ders ve mesajların bir kısmı tekrarlanmaktadır. Müfessire göre Yusuf sûresinden çıkarılacak başlıca dersler şunlardır:

1. Hz. Yakûb’un, Yusuf a.s.’dan gördüğü rüyayı kardeşlerine anlatmamasını ister. Zira sükût insanı beladan korur. İnsanın kimin yanında neyi konuşup neyi konuşmayacağına dikkat etmesi gereklidir.⁴⁹⁴
2. Kardeşleri kıskançlık sebebi ile Hz. Yusuf’a kötülük ettiler. Şeytan ile Hz. Âdem, Hâbil ile Kâbil arasında olduğu gibi en çok korkulması gereken,

⁴⁹² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 41b.

⁴⁹³ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 34b.

⁴⁹⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 5b.

kıskançlıktan kaynaklanan düşmanlıktır. En yakınındakilerin düşmanlığı her zaman daha fazla zarar verir.⁴⁹⁵

3. Hz. Yakûb kardeşlerinin Hz. Yusuf'a karşı olan kıskançlıklarını biliyordu. Rüyasında on kurdun ona saldırdığını görmüştü ve kardeşlerinin ona bir kötülük etmesinden korkuyordu. Bütün bunlara rağmen Hz. Yusuf'u onlarla beraber göndermesi de işaret etmektedir ki, kader gelince göz kör olur. Allah hükmünü istediği gibi icra eder.⁴⁹⁶
4. Hz. Yakûb, oğullarına Hz. Yusuf'u kurdun yemesinden korktuğunu söyler; oğulları da bu durumu kullanır. Akıllı kişi muhatabına kendine karşı kullanılacak koz vermemelidir.⁴⁹⁷
5. Hz. Yakûb, oğlunun gömleğine bakıp üzüntüye kapıldı, gömleğin sağlam olduğunu görünce ise ümitlendi. Müminin de üzerindeki iman elbisesinin günaha bulanması ile üzülmeye, kalbindeki imanın sağlamlığına bakıp ümitli olması gerekir.⁴⁹⁸
6. Hz. Yakûb ve Hz. Yusuf birçok belâya maruz kaldılar. Mümin beladan uzak olmaz. Mihnet Allah c.c. tarafından sevilmenin işaretidir. Bela velâyet sebebidir. İmtihan ve sıkıntılar karşısında gösterdiği sabır insanın derecesini yüceltir. Bununla beraber insan bir belaya mâruz kaldığında ilk önce kendisini kontrol ve muhâsebe etmelidir.⁴⁹⁹
7. Hz. Yakûb oğullarının sözüne inanmadı. Bir insanın güvenilirliğini kaybedip sözüne inanılmaz hale gelmesi başına gelebilecek en büyük beladır.⁵⁰⁰
8. Hz. Yakûb oğullarının yalan söylediğini bildiği halde onlara bağırıp çağırıp kötü davranmadı. Kişinin evladından bir olumsuzluk gördüğünde bunu göz önünde bulundurması gerekir.⁵⁰¹
9. Olayların arkasında görünenden öte bir de ilâhî irade ile takdir ve hikmet boyutu vardır. Allah c.c., Hz. Yusuf'u kuyudan kurtarmayı istediğinde kervanın kalbine seferi düşürüp sularını yok etmiş, kuyudan su almaya onları mecbur etmiştir.

---

⁴⁹⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 5b.

⁴⁹⁶ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 12a.

⁴⁹⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 13a.

⁴⁹⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 19a.

⁴⁹⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 19a.

⁵⁰⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 19b.

⁵⁰¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 19b.

Âlemdeki nice karmaşa ve koşturmadan maksat bir kişinin huzurudur. Allah c.c. işlerini istediği gibi düzenler.⁵⁰²

10. Hz. Yusuf'un, Aziz'in yanına yerleşmesi ile kendisine ilim ve rütbe ihsan edilmiştir. Yeryüzünde ilim, rütbe ve güç her zaman birbirine yakın ve ilişkili olup, ilme sahip olan güce de sahip olmuştur.⁵⁰³
11. Kardeşleri Hz. Yusuf'un kötülüğünü istedi, Allah c.c. ise iyiliğini, Malik b.Zâr, onun köle olmasını, Allah c.c. ise melik olmasını istedi. Züleyha Hz. Yusuf'un günahı işlemesini arzuladı, Allah c.c. onun ismetini korumayı istedi. Aziz onun zindanın zilletinde olmasını temenni etti. Allah c.c. ise devletin ikbal ve izzetinde olmasını istedi. Neticede Allah'ın emri ve kudreti her türlü gücün ve tuzağın üstünde olup her zaman galip gelmiştir.⁵⁰⁴
12. Hz. Yusuf, Züleyha kendisini davet ettiğinde Allah'a sığındığı için Yüce Allah onun ismetini korudu. Allah cc. kendisine sığınanları daima muhafaza eder. Günah karşısında müminin tavrı, Hz. Yusuf gibi kaçmak olmalıdır. Bir günahı işlemeye yeltenip de önüne bir engel çıkan kişi de bunu Rabbinin işareti olarak görmelidir.⁵⁰⁵
13. Hz. Yusuf, Aziz'in iyiliklerini ve ikramını göz önünde bulundurup ona karşı isyandan ve ihanet etmekten sakındı. Müminin de Rabbinin lütuf ve ikramlarının farkında olarak isyandan kaçınması gerekir.⁵⁰⁶
14. Aziz, Hz. Yusuf ve Züleyha ile kapıda karşılaştığında hüküm verme konusunda acele etmemiştir. Hayati önem arz eden hassas konularda hemen karar verilmemeli, sükûnet muhafaza edilerek taraflar dinlenmeli ve deliller titizlikle incelenmelidir.⁵⁰⁷
15. Şehrin ileri gelenlerinin eşleri Züleyha'yı Hz. Yusuf'a olan aşkı sebebi ile kınadılar ama onu görünce güzelliğinden kendilerini kaybedip ellerini kestiler. Hiç kimse sınanmadığı günahın masumu değildir. Başına kötü bir şey gelen veya uygunsuz şeyler yapan birini fütursuzca eleştirmek, kınadığı hareketleri işlemek mümine yakışmaz.⁵⁰⁸

---

⁵⁰² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 20b.
⁵⁰³ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 27a.
⁵⁰⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 27b.
⁵⁰⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 33b.
⁵⁰⁶ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 31a.
⁵⁰⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 117b.
⁵⁰⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 42b.

16. “Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır.”⁵⁰⁹ âyetinden de anlaşıldığı üzere her şeyi bildiğini zannetmek cehaletten kaynaklanan ukalalığın işaretidir. Kişinin bilmediğini itiraf etmesi bilgeliğinin göstergesidir.⁵¹⁰
17. “Allah'a andolsun ki, bizim yeryüzünde fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz...”⁵¹¹ âyetinin de işaret ettiği üzere Hz. Yusuf’un kardeşleri suçsuz olduklarını iddia edip önceden yaptıkları hataları akıllarına bile getirmemişlerdi. Bunun gibi yaşlılar da gençlere nasihat ederken çoğunlukla gençlikte yaptıkları görmezden gelip unuturlar ama Allah bütün yaptıklarından haberdardır.⁵¹²
18. Oğulları Hz. Yâkûb’a olup biteni, Bünyamin’in alıkonulduğunu anlattıklarında onlara inanmadı. Bir kez yalanına şahit olunan kişinin bin doğrusu sorgulanır. Yalandan kaçınılmalıdır ki doğrularınıza inanılsın.⁵¹³
19. Yâkûb a.s. Hz. Yusuf’u senelerce büyük bir hasret ve özlemle bekledi ve sonunda talep ettiğine kavuştu, büyük buluşma gerçekleşti. Yüce Allah’a âşık müminler de bir an önce O’na kavuşmak için can atarlar. Kişi eninde sonunda talip olduğuna kavuşur.⁵¹⁴
20. Yüce Allah’ın âdeti, kişinin üzülmeye sebep olan şeyin aynı zamanda kurtuluşuna da vesile olmasıdır. Hz. Yusuf’a gelen belalar gördüğü rüya sebebiyle idi, kurtuluşu da rüya ile oldu. Hz. Yâkûb’un gözlerini kaybetmesinin sebebi kana bulanmış gömlekti. Gözlerinin açılmasına da yine gömlek vesile oldu. Hz. Mûsâ’nın Firavunun yanına gelmesi deniz vasıtası ile olmuştu. Ondan kurtuluşu da yine deniz vasıtası ile oldu. Bu sebeple kul, dermanın dertte gizli olduğunu bilmelidir.⁵¹⁵
21. Kardeşleri kendisine haset edip kuyuya atmalarına, gömleğini üzerinden sıyırıp çıplak bırakmalarına ve köle olarak satmalarına rağmen Hz. Yusuf onlara “Bugün sizi kınamak yok, Allah sizi affetsin!”⁵¹⁶ dedi. Güç, kuvvet ve kudrete sahipken affedebilmek yüce gönüllü kişilerin özelliklerindedir.⁵¹⁷

⁵⁰⁹ Yûsuf 12/76.

⁵¹⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 81a.

⁵¹¹ Yûsuf 12/73.

⁵¹² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 77b.

⁵¹³ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 87a.

⁵¹⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 96a.

⁵¹⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 96b.

⁵¹⁶ Yûsuf 12/92.

⁵¹⁷ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 117a.

22. Hasret, gözyaşı, fakirlik, kıtlık, musibet, zulüm ve hapis gibi tüm haller geçicidir. Zaman bütün olayların akıp gittiği bir nehirdir. O nehrin içinde her şey akar, hiçbir hal bâki kalmaz.⁵¹⁸
23. Âsiler yaptıkları hatalara karşılık Allah'ın kendilerine ne yapacağını sorarsa, Yusuf sûresi onlara cevap niteliğindedir. Yüce Allah, Hz. Yusuf'un kardeşlerini affettiği gibi onları da affeder.⁵¹⁹
24. Babalarına kötü davranıp eziyet edenler, tevbelerinin kabul edilmeyeceğinden endişe ediyorlarsa bu sûre ile onlara Hz. Yâkûb'un oğulları gibi af müjdelenmektedir.⁵²⁰
25. Acı çekenler sonlarını merak ediyorlarsa bu sûrede Allah'ın Hz. Yâkûb'u ferahlattığı gibi onları da ferahlatacağına işaret vardır.⁵²¹
26. Sevenler hallerinin ne olacağı konusunda endişeleniyorsa, Hz. Yusuf ve Züleyha gibi sevenin sevdiğine kavuşacağı müjdelenmektedir.⁵²²
27. Hz. Yusuf'un gördüğü güzel rüya seneler sonra ve birçok imtihan sonucunda gerçekleşti. Müminin de en güzel rüyası olan cennetine kavuşabilmesi imtihanlar neticesinde olur ve zaman alır.

Sürûrî bütün bu mesaj ve dersleri zikrettikten sonra şunları söylemektedir:

“Âyet-i kerimede ‘*Andolsun onların (geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır...*’⁵²³buyurulmaktadır. Bu ibretler ehl-i tefsirin işaret ettikleri hususlar ve fakirin bu mev’ızada zikrettikleridir. Bu sûrenin ihtiva ettiği anlamlar ve dersler bu kadarla sınırlı değildir. Zira Kur’an derin bir okyanustur. İnsan idraki ile bütün anlamları ortaya koymak mümkün değildir. Müfessirler ancak ondan bir nebzeyi göz önüne serebilirler.”⁵²⁴

Özetle Sürûrî’ye göre bu kıssa; zengin, fakir, sultan, köle, kadın, erkek, büyük, küçük, ehl-i hevâ, ehl-i takvâ, herkesin anlayıp kendine göre bazı dersler çıkarabileceği bir kıssadır.⁵²⁵ Sürûrî’nin de bu sûreyi, gönül ve his dünyası, bilgi birikim ve tefekkür kabiliyeti çerçevesinde yorumladığını söylemek mümkündür.

⁵¹⁸ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 117b.

⁵¹⁹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 7a.

⁵²⁰ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 7a.

⁵²¹ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 7a.

⁵²² Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 7a.

⁵²³ Yûsuf 12/111.

⁵²⁴ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 119b.

⁵²⁵ Sürûrî, *Tefsîru Sûreti Yûsuf*, vr. 114b.

SONUÇ

Muslihuddin Mustafa b. Şa'bân Sürûrî, XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ilmî ve kültürel açıdan en parlak döneminde yaşayan tefsir, hadîs, fıkıh, mantık, gramer, tıp, tarih, coğrafya ve edebiyat gibi çeşitli alanlarda meydana getirdiği eserlerle yaşadığı asırda ilmî yönden öne çıkan şahsiyetlerden biridir. Uzun zaman medreselerde görev yapmış, birçok talebe yetiştirmiş, Şehzade Mustafa'nın hocalığında bulunmuş, üç dildeki telif tercüme ve haşiyeleri ile dönemin kültürel birikimine önemli katkılar sunmuştur.

Gelibolulu Mustafa Âlî gibi devrin önemli isimlerine tefsir dersleri veren Sürûrî, bu alanda da oldukça mütebahhir bir şahsiyet olarak nitelendirilmiştir. *Tefsîru Sûreti Yûsuf* adlı eseri de onun bu alandaki yetkinliğinin bir göstergesidir. Müellif, eserini Kur'an'daki enfüsî ve âfakî anlamları açıklamak, zâhirin yanı sıra bâtinî manayı da ortaya koymak amacı ile dostlarının isteği üzerine yazmıştır.

Sürûrî, tefsir alanındaki bu eserini inşa ederken kültürel açıdan donanımını ortaya koymuştur. Bitmek tükenmek bilmeyen bir ilim aşkıyla okuduğu eserler, şerh ve tercüme ettiği kitaplar, bakış açısı bilgi ve birikimine ışık tutarak onun tefsirine etki etmiş, üslubuna yansımıştır. Onun kültürel arka planını oluşturan bu eserlerin, tefsirinin üslubuna olan katkı ve yansımaları açıkça hissedilmektedir.

Sürûrî, şerh ettiği *Bostân*, *Gülistân* gibi eserlerin anlatım tarzı ve üslubundan yararlanmış, kıssayı anlatırken sahneleme üslubu kullanarak kişiler arasındaki diyalogları akıcı, etkileyici muhatabın gözünde bütün detayları canlandıran bir tarzda hikâye etmiştir. Müfessir, eserinde şerh ettiği *Mesnevî* ve tercümesini yaptığı, *Ravzu'r-Reyyâhîn* isimli eserden de hem muhtevâ hem üslup bakımından faydalanmıştır. Bu eserler üslup içerik ve fikrî olarak tefsirinin alt yapısını oluşturmuş, nev-i şahsına münhasır bir eser olmasının önünü açmışlardır.

Sürûrî, eserde akıcı, anlaşılır, muhatabı yormayan, ilmî kişiliğini yansıtan, edebî birikim ve kâbiliyetini ortaya koyan, sözcüklerin seçkinliğine önem veren ve kendine has bir üslup kullanmaya özen göstermiştir.

Müellif, ebced ve muamma konusundaki uzmanlığını da eserde ortaya koymuş, zaman zaman kelimelerin harf ve şekil özellikleri ile metnin anlamı arasında bağlantı kurup açıklamalar yapmıştır.

Eserinde temel tefsir kaynaklarına dair herhangi bir açıklama yapmayan Sürûrî'nin genel olarak Zemahşerî, Râzî ve Beyzâvî'nin eserlerinden yararlandığı görülmektedir. Eserde yer verilen hadislerin senet ve râvîleri, kaynak ve sıhhat durumları zikredilmemiştir. Buna mukâbil kıraât ve tasavvuf kaynaklarının zikredilmesinde oldukça titiz davranıldığı göze çarpmaktadır. Kelâmî konularda ise İmam Ebû Ebû Mansûr Maturîdî'nin görüşleri referans alınmıştır.

Eserde hem rivâyet hem de dirâyet metodolojisine başvurulmuş olmakla beraber, dirâyet muhtevası daha ağır basmaktadır. Genel olarak mananın tavzihi, tekidi, konu benzerliği ve lügat manasının anlaşılabilmesi gibi sebeplerle âyetin âyetle ile tefsiri yoluna gidilmiştir. Sürûrî, âyetleri anlama konusunda hadislerden ve sahabe kavlerinden oldukça sık yararlanmıştır. Müellif, anlamın daha net ortaya konması adına esbâb-ı nüzûl ile ilgili bilgilere ve farklı rivâyetlere yer vermiştir.

Sürûrî, kıraât imamlarının okuyuş biçimlerindeki farklara, bunların anlama kattığı nüans ve zenginliklere yer vermiştir. Farklı kıraatleri aktarırken bunların hangi imamlara ait olduğunu da titizlikle belirtmiştir.

Sürûrî, kıssada anlatılan konuların arka planını aktarmak, olaylar arasındaki boşlukları doldurup detaylandırmak için isrâiliyat türü bilgilere eserde geniş yer vermiştir. Hz. Yusuf'un yediği yiyeceklerden, giydiği kıyafetlere, kişilerle olan diyaloglarına varıncaya kadar olayları tüm ayrıntıları ile anlatan detaycı bir üslupla ele almış, bunları aktarırken israiliyât türü bilgileri referans olarak kullanmıştır. Bu durum sıhhat bakımından eleştirilip tartışılabilir bir husus olarak değerlendirilebilir. Fakat bu anlatım tarzının edebî ve kültürel açıdan oldukça sürükleyici olup esere âdeti bir roman üslubu verdiğini ve tefsiri benzerlerinden ayırt eden bir yön kazandırdığını söyleyebiliriz.

Osmanlıdaki ilk belagât kitabı sayılan *Bahrü'l-Ma'ârif*'i telif eden Sürûrî bu alandaki tecrübe ve birikimini tefsirine yansıtmış âyetlerde bulunan mecâz ve mübâlağa gibi edebî sanatları açıklayıp, bunların kazandırdığı anlamları izah etmiştir.

Yaklaşık yirmi beş sene medreselerde ders veren gramer bilgilerinin daha kolay anlaşılması için birçok eser şerh eden müellif, tefsirinde dilbilimsel açıklamalara oldukça geniş yer vermiştir. Eserde kelimelerin yapısı, anlamı, kullanımı, kökleri ve birbiriyle olan anlam ilişkileri incelenip dilbilgisi ile ilgili açıklamalar yapılmıştır.

Müellif, âyete uygun olan mananın tesbit edilebilmesi için vücûh ilmine dair bilgiler vermiş, kelimelerin farklı kullanım formlarına değinmiştir.

Edebiyatçı ve şair yönüyle öne çıkan kendine ait mürettep bir divan sahibi olan Sürûrî, anlamı pekiştirme ve ifadeyi tezyin için şiirlere sıkça başvurmuştur. Şiirlerle anlatım canlı, güzel ve etkili hâle getirilmiş, muhatabın gönlüne dokunan özgün bir tarz benimsenmiştir. Arapça olarak kaleme alınan eserin şiir bölümünde Farsça'nın ağırlığı hissedilmektedir. Anadolu coğrafyasında *Mesnevî*'yi ilk şerh eden kişi olan müellif, *Mesnevî*'den yaptığı iktibaslarla tefsirine letâfet ve zerâfet kazandırmıştır.

Eserin öne çıkan yönlerinden biri de kelâmî konulara oldukça geniş yer verilmesidir. Sürûrî, ayetler bağlamında yeri geldikçe bazı kelâmî meseleleri ele almış, ehl-i sünnet çerçevesinde yorumlayarak mutezile ve hâriciye'nin görüşlerine eleştiriler yöneltmiştir. İtikâdî konularda genellikle İmâmı Mâtürîdî'nin görüşlerini esas almış ondan sık sık nakillerde bulunmuştur. Müellif, iman-amel ilişkisi, şirk, mucize, kerâmet, nübüvvet, peygamberlerin ismeti, kader, rü'yetullah, şeytan, kabir ve nazar gibi kelâmın tartışmalı konularında izahlarda bulunmuştur. Bu alanda yaptığı geniş açıklamalar ve farklı mezheplerin görüşlerine hâkimiyeti, Sürûrî'nin birçok alanda olduğu gibi kelâm ilmi sahasında da yetkinliğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Sürûrî, Nakşîliğin İstanbul'a yayılmasında öncülük eden Molla İlâhî'nin talebesi Mahmud Efendi'den inâbe almış, tasavvuf ve zühd ahlakını benimseyen bir âlimdir. Müellif, eserinde düalist bir yaklaşımla âyetlerin anlamını zâhir ve bâtın olarak ikiye ayırmış, bâtınî anlamları enfüsî tefsir başlığı altında zikretmiştir Sürûrî, bu anlamları Kur'an'ın remzleri ve düşünce yoluyla kalbine gelen ilhamlar olarak tanımlamıştır.

Tefsîru Sûreti Yûsuf'ta işârî tefsire dayalı sembolik bir anlatım tarzı kullanılmıştır. Müellife göre Yusuf sûresindeki karakter olgu ve olaylar tasavvufî bir kavrama işaret etmektedir. İnsanın seyr-u sülûk macerası ile kıssada gerçekleşen olaylar ilişkilendirilmiştir. Nefsi tezkiye, ruhu tasfiye ve kalbin beden diyarına hükümran olma macerası sembollerle anlatılmıştır. Sürûrî, sembolik anlatım tarzı ve kavramları

muşahhaslaştırma metodu ile akıl, kalb ve hayal gücünü buluşturarak soyut tasavvufi kavramları daha kolay anlaşılır hale getirmiş, tesirini daha etkin kılmıştır. Müellif; mürşid, nefis, murâkabe, seyr-u sülûk ve rüya gibi tasavvufi kavramlarla ilgili detaylı açıklamalarda bulunmuştur.

Müfessirin, işârî yorumları ortaya koyarken sıklıkla kullandığı yöntem, i'tibâr/analojidir. Müellifin, analogi yoluyla elde ettiği neticeler, zihinsel bir kıyas ve çıkarım olduğu için öznel olsa da o, bu anlamları âyetler ve hadislerden getirdiği delillerle desteklemektedir. Sürûrî, tefsirinde kelimelerin lafzî delâletlerinden hareketle işârî yorumlar da yapmaktadır.

Sürûrî'nin eserini farklı kılan, diğer tefsirlerden ayıran en önemli özelliği, anlamı pekiştirmek, ders vermek, mesajı canlı ve akılda kalıcı bir şekilde iletmek için tefsirinde yer verdiği yüz kırk hikâyedir. Müellif zâhirî ve batinî anlamı mezcederek herkesin anlayıp istifade edebileceği bir eser ortaya koymak için, tefsirinde hikâyelere yer verdiğini belirtmektedir. Tefsirde âyetler, hikâyeler ve hikmetli sözler iç içe geçen, birbirini tamamlayan, manayı muşahhas hale getirip, açıklayan bir üslupla sunulmuştur. Tasavvuf ehli âlimlerin hikâyeleri ile anlamın inceliklerini muhataba aktarmak, ahlâkî ve dînî mesajları iletmek amaçlanmıştır.

Eserde Kur'an ahlakı etkili ve kalıcı bir şekilde insanlara sunulmuş; soyut kavramlar mücessem hikâyelerle somutlaştırılmıştır. Hikâyelerde sûfî bakış açısının karakteristik özellikleri hâkimdir. Genel olarak ahlâkî konular vurgulanmakla beraber, zühd ve takva kavramı öne çıkmaktadır.

Hikâyeler, genellikle terğîb ve terhîb türünde olup herkesin anlayabileceği basit bir dil ve veciz bir üslupla aktarılmıştır. Müellif, Kur'an ahlakını ve kulluk sanatının inceliklerini Yusuf sûresi özelinde hikâyelerle anlatmıştır. İslâm ahlakını örnek şahsiyetlerin öncülüğünde göz önüne serip muhatabın bu örnekler ışığında kendi halini düzeltmesini, bu hasletleri benimsemesini amaçlamıştır. Bu açıdan eser, esbâb-ı nüzûl, i'câzu'l-Kur'an, belâgat ve kırâat farklılıkları gibi ulûmu'l-Kur'ân konularının tam manasıyla işlendiği bir tefsir olmakla beraber, aynı zamanda müellifin hikâyeler yolu ile vaaz üslubunu yansıttığı bir mev'ıza kitabı olarak da değerlendirilebilir.

Sürûrî'ye göre Yusuf sûresi herkesin gönül ve his dünyası, bilgisi, birikimi ve tefekkür kâbiliyeti çerçevesinde anlayıp kendine göre bazı dersler çıkarabileceği bir

sûredir. Müellif, sûreyi tefsir ederken kıssanın içerdiği ders ve mesajları kısa ve özlü biçimde analiz etmekte, eserin sonunda da bir kısmını topluca zikretmektedir. Müfessir ortaya konulan işârî anlam ve tefsirlerin tek ve gerçek mana olduğunu iddia etmemiş, aksine Kur'an'ın tamamında olduğu gibi bu sûrenin de ihtiva ettiği anlamların ve içerdiği mesajların çok daha fazla olduğunu söylemiştir. Kendi tefsiri de dâhil olmak üzere müfessirlerin yorumlarının, okyanustan bir damlayı göz önüne sermekten ibaret olduğunu belirtmiştir.

KAYNAKÇA

- Abay, Muhammed. "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir İle İlgili Eserler Bibliyografyası." *Dîvân: İlmî Araştırmalar* 1, No. 6, (1999): 249-303.
- Afvî, Ya'kûb. *Netîcetü't-Tefâsîr fî Sûreti Yûsuf*. Köprülü Yazma Eser Ktp., Hafız Ahmed Paşa nr. 19.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Mahammed b. eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. tkh. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416-1421/1995- 2001.
- Akün, Ömer Faruk. "Sürûrî.", *İA*, (1957): XII, 249-250.
- Alpaydın, Mehmet Akif. "Osmanlı Dönemi Türkçe Tefsir Eserleri." *Kilis 7 Aralık İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3, No.5 (2016): 132-164.
- Atâyî, Nev'izâde. *Hadâikü'l-Hakâyık fî Tekmileti's-Şakâyık*, nşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yay. 1989.
- Ay, Mahmut. "İşârî Tefsirde Yöntem Meselesi." *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No. 103, (2012): 59-110.
- Aydemir, Abdullah. *Tefsirde İsrâiliyyat*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. 1979.
- Bağcı, Ali. "Muslihiddîn Mustafa b. Şa'bân Sürûrî'nin Şerhu Merâhi'l-Ervâh Adlı Eserinin Edisyon Kritiği." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi SBE., 2015.
- Başkan, Gülhan. "Manisa İl Halk Kütüphanesinde 45 Hk. 5355 No'da Kayıtlı Sürûrî Çevirisi Acaibü'l-Mahlûkat Adlı Eserin Minyatürlerinin İncelenmesi." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Erciyes Üniversitesi SBE., 2007.
- Baştürk, Orhan. "Sürûrî'nin Mesnevi Şerhi (Tanıtım-İndeks-Tenkitli Metin.)" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi SBE. , 1997.
- Batur, Atilla. "Sürûrî Divânı Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divân'ının Tenkitli Metni." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya İnönü Üniversitesi SBE., 2002.
- Beşâgarî, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Yahyâ. *Kesfü'l-Gavâmiż fî Ahvâli'l-Enbiyâ* Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 789.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil*. Beyrut: Dâru'l-Fikr,1998.
- Bingöl, Abdülkuddûs. "İsâgûcî." *DİA*, (2000): XXII, 488-489.
- Birişik, Abdulhamit-Arpa, Recep. "Osmanlı Dönemi Tefsir Çevirileri." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9, No. 18, (2011): 191-232.
- Birişik, Abdülhamit. "Tefsir." *DİA*, (2011): XL, 281-290.

- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. haz. Fikri Yavuz-İsmail Özen, İstanbul: Meral Yay. 1975.
- Cârim, Ali. Emin, Mustafa. *el-Belâgatü'l-Vâdîha*. Beyrut: Dârü'l-Meârîf, 1999.
- Ceyhan, Semih. “Meşnevî.” *DİA*, (2004): XXIX, 325-334.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV, 2003.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh: Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, nşr. Ahmed Abdülgafur Attâr, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 1995.
- Cündioğlu, Dücan. “Çağdas Tefsir Tarihi Tasavvurunun Kayıp Halkası: ‘Osmanlı Tefsir Mirası’ –Bir Histografik Elestiri Denemesi-.” *İslâmiyât* 2, No. 4, (1999): 51-73.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *Kitâbu't-Ta'rifât*. Mısır: Matba'tu'l-Hayriyye, 1306.
- Çavuşoğlu, Mehmet. “Divan Şiiri.” *Türk Dili: Türk Şiiri Özel Sayısı* 2, No. 415, (1986): 415.
- Çeçen, Mehmet Korkut. “Eski Kimyada Kibriti-i Ahmer Teriminin Klasik Türk Şiirine Yansımaları.” *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkich*, Volume 7, No. 3, (2012): 759-780.
- Çelebi, İlyas. “Rüya.” *DİA*, (2008): XXXV, 306-309.
- Çelik, Ahmet Faruk. “Sürûrî'nin Hâfız Divânı Şerhi'nin İncelenmesi.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi SBE., 1994.
- Çöğenli, M. Sadi. “Mutarrizî.” *DİA*, (2006): XXXI, 375-377.
- Demirci, Kürşat. “Hârût ve Mârût.” *DİA*, (1997): XVI, 262-264.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV, 2014.
- Durmuş, İsmail. “el- Emsile.” *DİA*, (2001): XI, 166-167.
- Durmuş, İsmail. “İstîşâd.” *DİA*, (2001): XXIII, 397-398.
- Durmuş, İsmail. “Muamma”, *DİA*, (2005): XXX,320-322.
- Elbir, Bilal. “Surûrî'nin Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'i –Metin –İnceleme.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ege Üniversitesi SBE., 2003.
- Emin, Efendi. *Menâkıb-ı Kethüdazâde Mehmet Arif Efendi*. İstanbul: İnsan Yay. 2007.
- Eren, Cüneyt. *Arapça Sözlükler ve Kullanma Kılavuzu*. İstanbul: Cantaş Yay. 2010.

- Eren, Cüneyt. *Nahiv İlminin Tefsirle İlişkisi ve Birbirlerine Etkisi*. İstanbul: Kur'an ve Tefsir Araştırmaları, 2000.
- Erkal, Abdulkadir. "Divan Şiirinde Şebistân-ı Hayâl Tarzı Üzerine." *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* No. 41, (2009): 35-45.
- Fazlurrahman, *İslâm ve Çağdaşlık: Fikri Bir Geleceğin Değişimi*, çev. Alparslan Açıkgenç-M. Hayri Kırbasoğlu. Ankara: Ankara Okulu, 2002.
- Güleç, İsmail. "Bahrü'l-Ma'ârif'e Göre XVI. Asır Edebî İstılahlar." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE., 1997.
- Güleç, İsmail. "Gelibolulu Musluhiddin Sürûrî, Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Bahrü'l-Ma'ârif İsimli Eseri." *Osmanlı Araştırmaları* 1, No.21, (2001): 211-236.
- Güleç, İsmail. "Sürûrî." *DİA*, (2010): XXXVIII, 170-172.
- Güllüce, Hüseyin. "Mevlana, Mesnevi ve Kur'an." *Diyanet İlmî Dergi* 42, No. 1, (2011): 75-88
- Güney, Ahmet Faruk. "Gaza Devrinde Kur'an'ı Yorumlamak: Fetih Öncesi Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Eserleri." *Divân İlmî Araştırmalar* 10, No.18, (2005): 194-244.
- Hâşimî, Seyyid Ahmed. *Cevâhirü'l-Belâga*, nşr. Yusuf Sumeylî Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999.
- Hatiboğlu, İbrahim. "İsrâiliyat." *DİA*, (2001): XXIII, 195-199.
- Hidayatov, Rashadat. "Gelibolulu Muslihiddîn Mustafa b. Şa'bân Sürûrî'nin Şerhu'l-Bina Adlı Eserinin Edisyon Kritiği." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Marmara Üniversitesi, 2009.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dar'ul-İhya'il-Kütüb'il-Arabiyye, 1373/1953.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn b. Muhammed. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1990.
- İpşirli, Mehmet. "Bab Mahkemesi." *DİA*, (2001), IV, 362.
- İsen, Mustafa. *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: AKM Yayınevi 1994.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb. *el-Müfredât fî Garîbil'Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Mâriفة, 2001.
- İsmail Paşa, Bağdatlı. *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Mü'ellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*. İstanbul: Maarif Basımevi, 1955.

- Kabak, Rıdvan. “Gelibolulu Muslihuddin Mustafa B. Şa‘bân Sürûrî’nin Ravzu’r-Reyyâhîn Fî-Hikâyâti’s-Sâlihîn tercümesi Adlı Eseri (İnceleme-Metin).” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Erciyes Üniversitesi SBE., 2017.
- Kara, Mustafa-Algar, Hamid. “Abdullah-ı İlâhî”, *DİA*, (1988): I, 110-112.
- Karaçam, İsmail. *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*. İstanbul: İFAV, 2012.
- Karahan, Abdulkadir. “Tezkire.” *İA*, (2001): XII, 226.
- Karaismailoğlu, Adnan. “Bostân”, *DİA*, (1992): VI, 307-308.
- Kaya, Fazile Eren. “Senteriyye ile İskenderiye Ortasında Aca’ib Bir Şehir.” *Milli Folklor* 26, No. 103, (2014): 134-141.
- Kehhâle, Ömer Rızâ *Mu‘cemü’l-Mü’ellifin Terâcimu Musannifi’l-Kütubi’l-Arabiye*. XII. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1414/1993.
- Kılıç, Hulusi. “el-Kâfiye.” *DİA*, (2001): XXIV, 153-154.
- Kınalızâde Hasan Çelebi. *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, haz. İbrahim Kutluk. Ankara: TTK. Yay. 1978.
- Kut, Günay. “Âşık Çelebi.” *DİA*, (1991): III, 549-550.
- Maden, Şükrü. “Tefsirde Şerh Hâşiye ve Ta‘lika Literatürü.” *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 3, No.1 (2014): 183-220.
- Müslim, Ebu’l-Hüseyn el-Haccâc el-Kuseyrî en-Neysâbü’rî. *Sahîhu Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru İhya-i’t-Turasi’l-Arabî 1932.
- Oğuz, Betül Bülbül “Sürûrî’nin Kitâbü’l-acâibü’l-Ğarâib’i Üzerine Göstergibilimsel Bir İnceleme.” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, 2014.
- Oğuz, Meral (Ortaç). “Sürûrî’nin Şerh-i Divân-ı Hâfız’ı.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ege Üniversitesi SBE., 1998.
- Okatan, İbrahim “Sürûrî’nin Bahru’l-Ma‘ârifî: İnceleme ve Mukaddime Metni.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ege Üniversitesi SBE., 1986.
- Okur, Hüseyin “Muslihiddîn Mustafa b. Şa‘bân Sürûrî’nin Şerhu’l-Misbah Adlı Eserinin Edisyon Kitiği.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2011.
- Öntürk, “Tolga. Türk Edebiyatında Muamma Ve Sürûrî’nin “Şerh-i Muammeyât-ı Mîr Hüseyin” Adlı Eseri.” *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 5, No. 11, (2017): 235-236.
- Özen, Şükrü. “Tenkîhü’l-Usûl.” *DİA*, (2011): XL, 454-458.

- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et Taberistânî. *Mefâtîhu'l-Gayb: et-Tefsîrû'l-Kebîr* XVIII, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981.
- Reşat, Faik. *Eslâf*. İstanbul: Alem Matbaası 1312.
- Sami, Şemseddin. *Kâmûsü'l-A'lâm*. İstanbul: Mihran Matbaası 1311.
- Süreyya, Mehmet. *Sicill-i Osmânî yahut Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*. İstanbul: Matbaâ-i Âmire 1311.
- Sürûrî, Muslihuddin Mustafa b. Şa'bân. *Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl ve Esrâri't-Te'vil li-Tefsîri Beyzavî*. Süleymaniye Şehit Ali Paşa No. 236 vr.1b.
- Sürûrî, Muslihuddin Mustafa b. Şa'bân. *Tefsîru Sûreti Yûsuf*. Ötüken İl Halk Ktp., No.787.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* I. Beyrut: er-Risâle, 2008.
- Şafak, Yakup. "Bahrü'l-Maârif Mücellifi Sürûrî'nin Şiir ve Şairlikle İlgili Görüşleri", *Yedi İklim* 7, No. 52, (1994), 17.
- Şafak, Yakup. "Sürûrî'nin Bahrü'l-Ma'ârifî ve Enîsû'l-Uşşâk ile Mukayesesi." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi SBE., 1991.
- Tâbâtabâ'î, es-Seyyid Muhammed Hüseyin. *el-Mizân fî Tefsîri'l- Kur'ân* I. Tahran: Dâru'l Kütübi'l İslâmiyye, 1372.
- Taşkın, Gülşah. "Kanunî Döneminde "Mahfî" Bir Şair: Mahfî-i Gilânî ve Bih-î Çini Tercümesi" *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume* 7 No. 3, (2012): 2423-2443.
- Uludağ, Süleyman. "Nefis." *DİA*, (2006): XXXII, 526-529.
- Uludağ, Süleyman. "Sülûk." *DİA*, (2010): XXXVIII, 127-128.
- Uludağ, Süleyman. "Tövbe." *DİA*, (2012), XLI, 284- 285.
- Uyar, Mehmet. "Tasavvufta Kavramlar Arasındaki Anlamsal Bağların Mahiyeti Üzerine Bir Deneme: Nefs Ve İlgili Kavramlar Örneği." *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No. 40, (2016): 167-195.
- Ünver, Niyazi. "Gelibolulu Sürûrî ve Divanı." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Gazi Üniversitesi SBE., 2010.
- Yaman, Hakan. "Sürûrî'nin Ahkâm-ı Nücum İsimli Bir Eseri Var mıdır?." *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume* 3, No. 2, (2008): 744- 750.
- Yazıcı, Tahsin. "Gülistân." *DİA*, (1992): XIV, 240-241.

Yazıcı, Tahsin. “Hemedânî, Emîr-i Kebîr.” *DİA*, (2001): XVII, 186-188.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. I, İstanbul: Eser Kitabevi, 1971.

Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*. I, Kâhire: Mektebetu Vehbe, 2000.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vil*. II, tahk. Âdil Ahmed Abdü'l-mevcûd-Ali Muhammed Mu'avviz. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2006.

Ziriklî, Hayreddin. *el-Â'lâm*. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002.

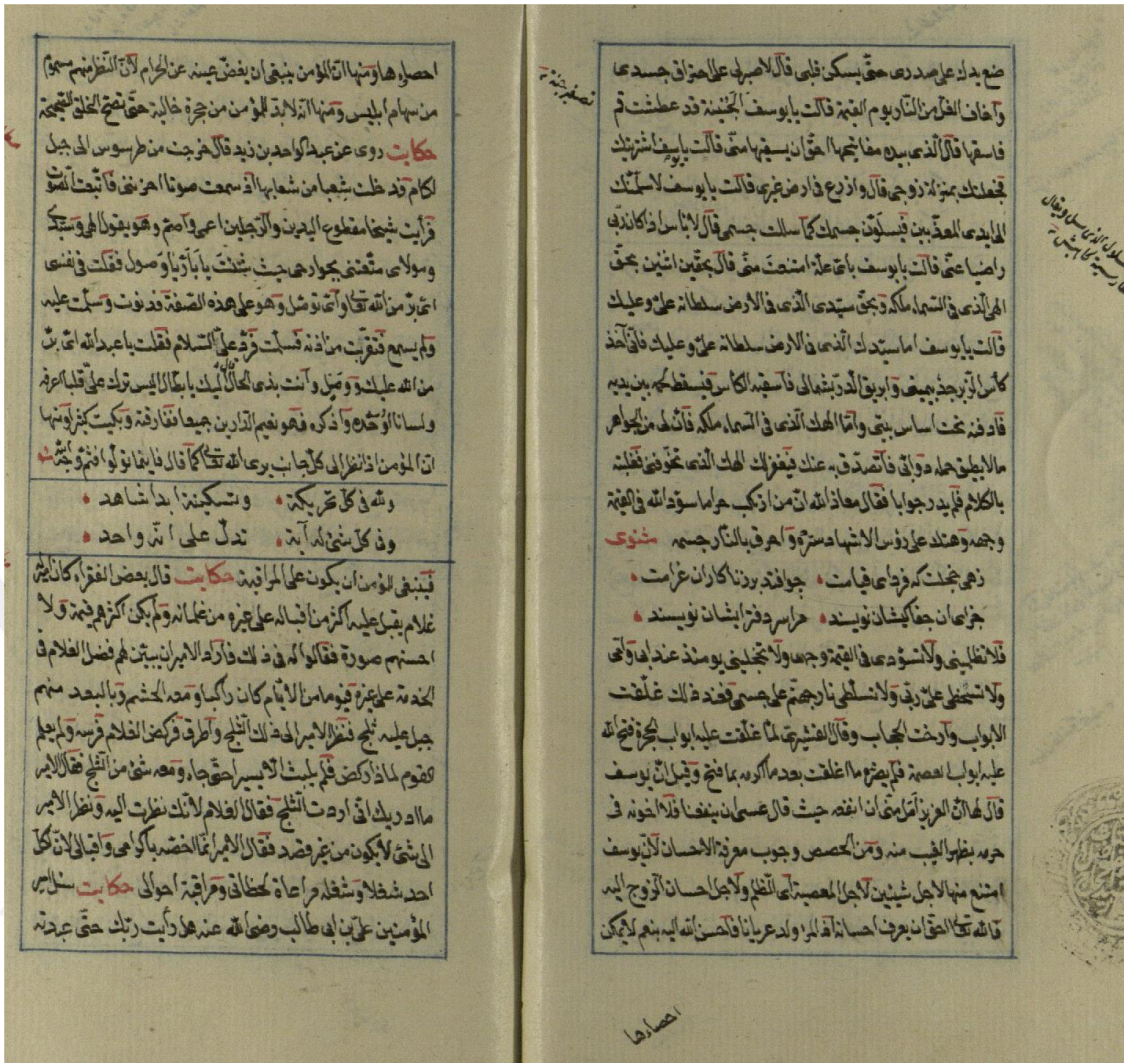

(EK 1)

Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 787 vr. 2.

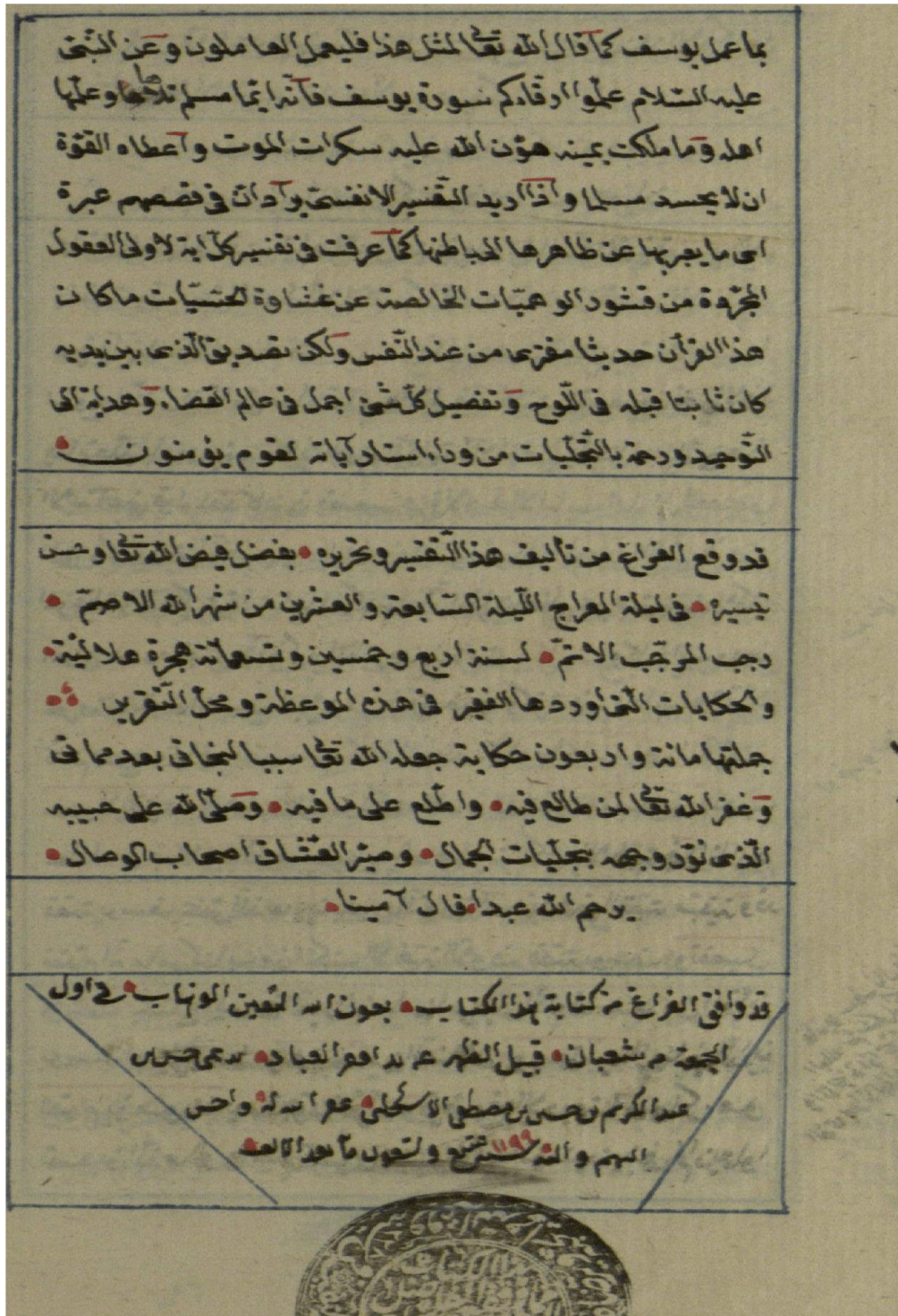

ضع يدك على صدره حتى يسكن قلبه قال لاهرب عليا حزرا في جسد
 واخاف الفل من النار يوم القيمة قالت يا يوسف الجنية قد عطشت قم
 فاسقها قال الذي بيع معا جها الحقان يسقها متى قالت يا يوسف اشربني
 جعلتك بمنزلة زوجي قال وازرع في ارض من ميري قالت يا يوسف لا تسلك
 اليدي المهدبين فيسلبوك جسمك كما سلك جسمي قال لا يا سادك ان يدك
 راضيا عني قالت يا يوسف يا علة امتعت متى قال بمقين اثنين بحق
 الهدي في التهما ملكه بحق سيدي الذي في الارض سلطانه علي وعليك
 قالت يا يوسف ما سيديك الذي في الارض سلطانه علي وعليك فاقخذ
 كما من ابرجد ميعي وابق الدردنما في افسيد الكاس فيسقطكم بين يديه
 فادفع تحت اساس بيتي واما الهك الذي في السماء ملكه فانك من الجواهر
 ما لا يطوق حمله واتي فاصمدق عنك فيفرك الهك الذي تحمق في قلبك
 بالكلام فليدر جوابا فقال معاذ الله ان من اذكب حراما سواد الله في القيمة
 وجهه وهند على رؤس الاشهاد ستره واحرق بالنار جسمه **شعوب**
 زهي مجلت كرفدي قيات • جوافد رزنا كان ان عزامت •
 جزمنا ان جفا كيشان نوبسند • حراسه دفتر ايشان نوبسند •
 فلا نظلني ولا تسود في القيمة وجهي ولا تجليني يومئذ عند لها وهي
 ولا تتجلى علي ربي ولا تسلي بنا رجيم علي جسمي فقد ذاك غلقت
 الابواب وارتخت الحجاب وقال الفتيه لما غلقت عليها باب حجره ففتح الله
 عليها بوابه مصعبه فكم بعض ما غلقت بعد ما اكره بما فتح وقيل ان يوسف
 قال له ان العزير اتممتي ان انقص حيث قال عسي ان ينقص فلا اخونه في
 حرره بنظرها الغيب منه ومن المخصص وجوب معرفة الاحسان لان يوسف
 امتنع منها لاجل شينين لاجل المعصية التي التظلم ولاجل احسان التزوج اليه
 قاله تعا الحق ان يعرف احسانه المرواد عربا فانصن الله اليه بهم لا يمكن

كل من انزل من سواد الله
 رسية كايين

احصوا هاروتها ان المؤمن يبعث عينه عن الحرام لان النظر منهم سوا
 من سهام ابليس ومنها آفة لامة المؤمن من حرة خالده حتى يفتح الخلق للجنة
حكايات روى عن عبد الواحد بن زيد قال خرجت من طرسوس الى جبل
 لكاهم قد ظك شجعا من شعابها التي سمعت صوتنا المخرج فاتبنا لثنا
 فرأيت شجعا مقطوع اليرين والرجلين اعمر وامم وهو يقول الهي وسيدك
 وسولاي متعقن بجوارحي جنت بنتك يا ازياد واصلت فقلت في نفسي
 اعز من الله تقوا الله وشي وهو على هذه الصفة قد نوت وسكت عليه
 وبه سمع فقربت من اذنه فسكت وقد عني التسليم فقلت يا عبد الله اني
 من الله عليك وتعمل وانت بذم الحالك ليك يا ابيك اليس تركت علي قلبا عترة
 ولسانا او حارة وذكره فهو نعيم الازان جميعا ففارقته وبكت بنزوتها
 ان المؤمن اذا نظر الى كل جانب يرى الله تعا كما قال فايها نولوا فتم وجبت
 والله في كل شئ له آية • تدل على انه واحد •
 وتسكننا بدا شاهد •
 فينبغي المؤمن ان يكون على المراقبة **حكايات** قال بعض الفقهاء كان
 غلام يقبل عليه اكثر من افساده على غيره من علمانه ولم يكن اكثرهم فبعضه ولا
 احسنهم صورة فقالوا له في ذلك فارد الامير ان يبين لهم فضل الغلام في
 الخدته على غيره فيوما من الايام كان راكبا معه الخدم وباليهد منهم
 جبل عليه فلم ينظر الامير الى ذلك التبع وطرف فركض الغلام فرسه ولم يعلم
 لقوم لما ذركض فكم يلبث لا يسير حتى جاء معه شئ من الفلج فقال الامير
 ما ذركض في ارضك ان الفلج فقال الغلام لانك نظرت اليه ونظر الامير
 الى شئ لا يكون من غير قصد فقال الامير انما الخدم باكمي وايقا لان كل
 احد شذلا وشغله مرصاة كخطا في مراقبة احوالي **حكايات** سئل
 المؤمن عن ابى طالب وصلى الله عليه عند رؤيت ربيك حتى عديته

Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, nr. 787 vr. 31.

(EK 4)

Sürûrî'nin Beyoğlu Sururi Mehmet Efendi Mahallesinde bulunan kabri.

ÖZGEÇMİŞ

Hatice AYDIN 30.04.1980 tarihinde Karabük’te doğdu. Açık Öğretim Lisesi’ni bitirdikten sonra Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden 2012 yılında mezun oldu. 2012-2014 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı kurslarda öğreticilik yaptı. Halen Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı vaiz olarak görev yapan AYDIN, evli ve iki çocuk annesidir.

